

Національний університет „Львівська політехніка”

На правах рукопису
УДК 355.486 (477.83/86)”19”

Дем’янюк Олександр Йосипович

**Військовопідготовча діяльність українських
молодіжних організацій Галичини напередодні та в
роки Першої світової війни**

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник – доктор
історичних наук, професор
Дещинський Леонтій Євгенович

Львів - 2003

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Історіографія та аналіз джерельної бази дослідження.....	9
РОЗДІЛ II. Соціально-політична ситуація в Галичині та зародження українських молодіжних організацій на рубежі XIX – XX століть.....	27
РОЗДІЛ III. Домінування парамілітарного напрямку в діяльності українських молодіжних організацій Галичини напередодні Першої світової війни (1910-1914 рр.).....	79
РОЗДІЛ IV. Участь вихованців українських спортивно-патріотичних організацій у військово-політичних подіях періоду Першої світової війни.....	127
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	181
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зміна політичної ситуації в Україні із здобуттям нею в 1991 році незалежності спричинила перетворення не лише в соціально-економічній сфері, але й у суспільно-духовній. Перебудова світосприйняття сучасного українця, викликана зламом старої політичної системи, розвитком демократичних процесів у суспільстві, можливістю об'єктивно оцінювати історичні події, що відбувалися упродовж століть на українських землях, зумовила формування його особистості в національно-патріотичному напрямку.

У час, коли згорнули свою діяльність такі дитячо-юнацькі організації, як комсомол та піонерія, виплекані ідеологічною машиною СРСР, гостро постало питання про виховання національно свідомої молоді, незаангажованої стереотипами та догмами соціалістично-комуністичного минулого. Важливе місце в цих процесах без перебільшення посідає об'єктивне висвітлення історичного минулого України, насамперед діяльності на її території молодіжних організацій національного спрямування.

Такі організації виникли і розвивалися в межах Східної Галичини на рубежі XIX-XX століть, поширили свою діяльність перед Першою світовою війною та по її закінченню на території Буковини, Волині, Закарпаття, Наддніпрянської України, а згодом і в еміграції: США, Аргентині, Австралії, Канаді, Великобританії.

Більш лояльне ставлення до українських проблем з боку Австро-Угорської імперії у підлеглих їй землях, ніж уряду Російської імперії до наддніпрянських українців спричинило до створення сприятливих умов для пробудження національної свідомості місцевого українського населення, а відтак створення українських національних молодіжних спортивно-патріотичних організацій „Сокіл” та „Січ” та культурно-освітніх товариств-громад.

Трансформація поглядів галицького суспільства з наближенням Першої світової війни спричинила перехід сокільських та січових осередків до

військовопідготовчої діяльності, утворення молодіжної організації військового спрямування „Пласт”, а згодом і стрілецьких формацій.

Радикальні погляди української молоді, самовідданість, готовність до самопожертви сформували кінцеву мету національного руху – побудову незалежної Української держави. З огляду на дану проблему, значний науковий та практичний інтерес становить дослідження участі галицької молоді у загальнонаціональній боротьбі за українську державність, формуванні військових підрозділів з числа вихованців довоєнних молодіжних товариств „Сокіл”, „Січ” та „Пласт”.

Тривалий час проблема діяльності українських національних молодіжних організацій Галичини, зокрема їх військовопідготовча діяльність серед галицької молоді, з ідеологічних причин свідомо замовчувалася або відкрито фальсифікувалася. Лише зі здобуттям Україною незалежності з'явилася можливість об'єктивного вивчення та висвітлення даного питання. Проте за минулі десять років ще не було проведено комплексного дослідження парамілітарної діяльності українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни.

З огляду на вищезазначене, ця тема становить інтерес як при формуванні сучасної молодіжної політики нашої держави в розрізі збільшення дитячих та юнацьких захворювань, викликаних відсутністю планомірного фізичного виховання та загартування дітей шкільного віку, недостатнього рівня військової підготовки старшокласників, так і при обґрунтуванні доцільності створення в теперішній Україні національних молодіжних організацій військово-патріотичного спрямування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація „Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни” є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри історії України, науки і техніки Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету „Львівська політехніка”

„Загальнонаціональний визвольний рух українського народу за відродження своєї державності 1917-1921рр.”.

Об’єкт дослідження - діяльність українських національних молодіжних товариств Галичини „Сокіл”, „Січ”, „Пласт” від моменту створення до закінчення Першої світової війни.

Предмет дослідження - військовопідготовча робота „Січі”, „Сокола” і „Пласту”, створення на їх базі парамілітарних молодіжних формувань з наближенням Першої світової війни, а також місце, роль і значення вихованців цих організацій у військово-політичних подіях періоду збройного протистояння.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з II половини XIX століття, коли було створено передумови виникнення українських молодіжних організацій, до листопада 1918 року – моменту закінчення Першої світової війни.

Мета дисертаційної роботи – дослідити військовопідготовчу діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні Першої світової війни, участь вихованців цих товариств у військово-політичних подіях періоду війни, їх роль у формуванні національного українського війська.

Сформульована мета, висновки попередніх дослідників визначили необхідність вирішення таких завдань:

- з’ясувати загальні тенденції зародження українського національного молодіжного руху в Галичині;
- охарактеризувати процес переходу молодіжних товариств від культурно-освітнього та спортивно-патріотичного до військовопідготовчого напрямку в діяльності;
- з’ясувати загальні тенденції організації молодіжного військового руху в Галичині;
- визначити роль та участь вихованців „Сокола”, „Січі” та „Пласту” в подіях Першої світової війни;
- висвітлити роль окремих вихованців українських молодіжних організацій Галичини у військово-політичних подіях досліджуваного періоду.

Методологічною основою дослідження є наукові принципи історизму та об'єктивності, критичний аналіз використаних джерел. Для розв'язання поставлених завдань були використані описовий, системно-структурний, комплексно-аналітичний та порівняльний методи дослідження. Огляд наукової літератури з досліджуваної теми здійснювався насамперед за хронологічним та структурно-тематичним принципами історіографії.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що:

- вперше у вітчизняній історіографії зроблено спробу комплексного дослідження парамілітарної діяльності українських молодіжних організацій Галичини та участь їх вихованців у Першій світовій війні;
- у науковий обіг введено значну кількість історичної інформації, виявленої в архівних фондах м. Києва та міст західного регіону України;
- вперше узагальнено форми і методи діяльності молодіжних організацій Галичини в 1910-1914 роках по наданню місцевій молоді військовопідготовчих знань та вмінь;
- систематизовано дані про участь вихованців молодіжних організацій Галичини у військових формуваннях: легіоні Українських січових стрільців, курені, а згодом полку січових стрільців, Галицькій армії;
- на прикладі діяльності окремих членів молодіжних осередків Галичини досліджено роль і місце особистості у військово-політичних процесах періоду новітньої історії України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації, фактичний матеріал та висновки дають змогу усвідомити значення військовопідготовчої діяльності молодіжних організацій Галичини для формування державницьких позицій тогочасного українського суспільства, створення підвалин національного війська. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в навчально-педагогічній роботі, для написання наукових праць з новітньої історії України, при плануванні роботи сучасних молодіжних товариств, організації військово-патріотичних заходів.

Особистий внесок здобувача. Вперше відокремлено парамілітарну діяльність членів молодіжних товариств з-посеред інших напрямків їх роботи у передвоєнні роки. До наукового обігу введено значну кількість малодосліджених архівних документів, відображених у дисертації та додатках до неї. Науково обґрунтовано роль та місце вихованців молодіжних організацій Галичини у військово-політичних подіях Першої світової війни та формуванні українського національного війська.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом його обговорення на засіданні кафедри історії України, науки і техніки Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету „Львівська політехніка”.

Основні положення дисертації були апробовані на наукових конференціях різних рівнів, серед яких: „Природні ресурси, екологія та охорона здоров'я Полісся” (Луцьк, 2000), „Проблеми охорони генофонду, природи Полісся” (Луцьк, 2001), „Міжнародні зв'язки України в умовах незалежності” (Львів, 2002), „Українська Повстанська Армія: історія, сучасність” (Львів, 2002), „Українська Повстанська Армія: сучасне бачення генези і діяльності” (Луцьк, 2002), „Минуле і сучасне Волині і Полісся: Ковель і ковельчани в історії України і Волині” (Ковель, 2003).

Головні підсумки дисертації опубліковані в п'яти статтях у фахових виданнях та у десяти збірниках матеріалів і повідомлень наукових конференцій, використовувалися автором при проведенні лекційних та семінарських занять з історії України для студентів Луцького інституту розвитку людини Університету „Україна”.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані в таких працях:

1. Дем'янюк О.Й. Діяльність пластових осередків на Волині // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” №451. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2002. – С.109-112.

2. Дем'янюк О.Й. „Січ” – осередок військово-патріотичного виховання галицької сільської молоді // Український селянин. Збірник наукових праць. – Черкаський державний університет імені Богдана Хмельницького, 2002.– Випуск 6. – С.36-38.

3. Дем'янюк О.Й. Формування військового кадрового складу ОУН та УПА з числа вихованців „Пласту” // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” №474. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2003. – С.60-66.

4. Дем'янюк О.Й. Товариство „Сокіл”: трансформація з фізкультурно-спортивних у військовопідготовчі організації галицької молоді // Військово-науковий вісник. Випуск 5. – Львів: Львівський військовий інститут, 2003. – С.85-92.

5. Дем'янюк О.Й. Набуття галицькими організаціями “Січ” військово-підготовчого спрямування напередодні Першої світової війни // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: РВВ „Вежа” ВДУ, 2003. – № 10. – С.25-31.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

Дисертацію викладено на 180 сторінках; список використаних джерел та літератури займає 33 сторінки і налічує 356 найменувань; обсяг 10 додатків 12 сторінок. Загальний обсяг дисертаційного дослідження складає 225 сторінок.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історіографію означеної проблеми умовно можна поділити на чотири етапи:

- публікації дорадянського періоду;
- історіографія молодіжного руху радянської доби;
- історіографія української діаспори;
- дослідження періоду незалежності України (починаючи з 1991 року).

Зародження та розвиток українських національних молодіжних організацій на теренах Східної Галичини знайшли своє відображення у публікаціях тогочасних авторів, які в своїх працях визначали теоретичні підвалини формування молодіжного руху в регіоні, відображали стан суспільно-політичного розвитку українського населення краю.

У 1905 році задля боротьби із протидією січовому руху з боку місцевої адміністрації К.Трильовський видав брошуру „Національний рух русинів та Січі” [356], де доводив рівні з іншими народами Австро-Угорської імперії права українців на національне спрямування. Своє бачення взаємин українців і поляків у Галичині подає Л.Кульчицький у праці „Угода польсько-руська” [355], визначаючи діяльність українських товариств шкідливою для поляків у Галичині.

Усвідомити настрої прогресивних галицьких українців у перші десятиліття ХХ століття допомагає збірка „Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко та В.Лісовий” [57], у якій вміщено матеріали М.Грушевського [42], М.Міхновського [54; 55], І.Франка [66]. Зібрані матеріали допомагають визначити ідейні підвалини суспільно-політичного руху українців краю, захоплення галицької молоді військовою підготовкою та переорієнтації молодіжних товариств на парамілітарний напрям роботи з наближенням Першої світової війни.

Інформацію про ставлення царського уряду Російської імперії до українського молодіжного руху в Східній Галичині та Буковині подає С.Єфремов у статті „До історії „Галицької” руїни 1914-1915 рр.” [157].

Ідейні засади слов'янського сокільського руху відображені в збірнику „Księga Pamiątkowa “Sokola” 1867-1892” [69], де зібрані матеріали про діяльність польської сокольської організації у Львові.

Збірник матеріалів „Пропам'ятна книга Просвіти” відображає співпрацю цієї організації з українськими молодіжними товариствами Галичини [59].

Проблеми зародження та розвитку національних українських молодіжних товариств, формування з числа їх членів кадрового складу військових організацій та підрозділів розроблялися поза межами Радянської України, починаючи з 20-х років ХХ століття. До об'єктивного висвітлення цієї теми долучилися Е.Жарський [159], Я.Кузьмів [207], С.Левицький [220; 221].

Найменш численною та найменш вартісною, з огляду на об'єктивність у висвітленні досліджуваної теми, є праці радянської доби. Аналіз радянської історіографії свідчить, що протягом усього часу існування СРСР вона або замовчувала факт наявності національних молодіжних організацій, або подавала їх діяльність, в тому числі й військовопідготовчу, як негативну та відверто ворожу. Ідеологічна машина радянської доби трактувала роль національних українських молодіжних формувань у національно-визвольній боротьбі як буржуазно-націоналістичну, а військовопідготовчу діяльність галицької молоді як контрреволюційну.

Після Другої світової війни в СРСР з'являються праці І.Компанійця [193; 194], І.Кічія [186], Я.Ісаєвича та Ф.Стебля [171], в яких автори безпідставно стверджують, що молодіжні галицькі товариства виражали виключно інтереси місцевої української буржуазії.

Автором було опрацьовано довідкову літературу радянської доби. З огляду на замовчування ідеологічними структурами СРСР факту існування на початку ХХ століття на території Галичини національного руху, в тому числі й молодіжних організацій, цілком очевидним є відсутність будь-яких згадок про їх діяльність та існування в енциклопедіях, словниках як СРСР („Большая советская энциклопедия” [113], „Советский энциклопедический словарь” [296], „Советская историческая энциклопедия” [295]), так і УРСР („Українська радянська

енциклопедія” [321], „Український радянський енциклопедичний словник” [322], „Радянська енциклопедія історії України” [275]). Щоправда, в українських енциклопедіях є стаття „Січові Стрільці”, які ототожнюються з Українськими січовими стрільцями і визначають їх як військовий підрозділ у складі австро-угорської армії, створений за сприяння західноукраїнської буржуазії та куркульства з метою відірвання української території в Галичині від Росії і передачі під протекторат Німеччини. З огляду на таке трактування, не можна вважати ці видання гідними уваги дослідників даної історичної доби.

У схожому руслі подається оцінка молодіжного та стрілецького руху Галичини в академічному виданні „Історія Української РСР” [181].

Відсутні будь-які відомості щодо діяльності українських національних молодіжних організацій Галичини в „Історії міст і сіл УРСР. Львівська область” [173] та аналогічних виданнях сусідніх областей.

Збірники документів і матеріалів, які видавалися за кордоном, у межі радянської України не потрапляли. Лише з проголошенням незалежності України з’явилася можливість ознайомитися з друкованими матеріалами з проблематики дослідження, випущеними в Мюнхені, Нью-Йорку, Торонто, Відні. Проте й тепер у межах нашої держави перебуває обмаль випущеної за кордоном літератури. Серед виданих поза Україною друкованих джерел, де містяться матеріали про діяльність українських молодіжних організацій Галичини, виділяється „Життя в Пласті” Олександра Тисовського [63], де викладено теоретичні підвалини розвитку пластових товариств, визначено фізичні вправи та вміння, які формують та загартовують пластунів. Крім того матеріали про організацію одноіменних товариств містяться у збірниках „Батькам про Пласт” І.Франіва [65] та „Підручна книжечка пластуна і пластунки” [58].

Цінним матеріалом не тільки для нашого дослідження, але й для всіх, хто цікавиться історією українського національного молодіжного руху, є перевидана 1993 року в Україні збірка П.Трильовського „Гей, там на горі „Січ” іде!..” Пропам’ятна книга „Січей” [40], де вміщено матеріали, які висвітлюють зміну поглядів січовиків на майбутнє українського народу, діяльність січових осередків

у передвоєнні роки, набуття їх членами військовопідготовчих умінь. Матеріали П.Волосенка, Р.Дашкевича, О.Демчука, В.Дорошенка, В.Зеленка складають цілісну картину духовного та фізичного відродження галицької молоді через мережу філій „Січі”.

Певний матеріал до розуміння досліджуваної проблеми подає збірка січових пісень „Гей, Січ іде”, упорядником якої став Є.І.Гіщинський [39]. Аналізуючи цю книгу приходимо до висновку, що з наближенням світової війни і початком власне бойових дій змінюються мотиви пісень: на перший план виходять змістові виклади, що закликають до збройної боротьби за кращу долю, боротьби за власну державу та національну армію.

Серед сучасних закордонних періодичних видань автором було опрацьовано журнали „Пластовий шлях”, „Визвольний шлях”, „Цвіт України”, які містять інформацію про історичні аспекти діяльності молодіжних організацій Західної України, біографічні розвідки про Є.Коновальця, О.Тисовського, О.Степанів, С.Галечко. Окремі відомості з обраної проблематики містять періодичні видання сучасної України. Грунтовні публікації протягом останніх років з’явилися у „Дзвоні”, „Літописі Червоної Калини”, „Українському історичному журналі”, „Пам’яті століть”, „Історії України”, „Старожитностях” тощо.

Із проголошенням незалежності України довідкові видання почали присвячувати повідомлення українським молодіжним організаціям Галичини та окремим її діячам. Так, статті „Сокіл”, „Січ”, „Пласт”, „Легіон Українських січових стрільців”, „Січові стрільці”, „Українська галицька армія”, а також статті про О.Тисовського, К.Трильовського, Є.Коновальця, А.Мельника, С.Горука, П.Франка, І.Чмоли, О.Степанів, Р.Дашкевича, Д.Вітовського та інших учасників українського молодіжного руху в Галичині вміщені в „Довіднику з історії України” [148]. У дещо розширеному вигляді аналогічні статті зустрічаються у перевиданій в Україні Науковим товариством ім. Т.Шевченка в 1993-2003 роках „Енциклопедії українознавства” [153].

Основні моменти і характеристики діяльності українських молодіжних організацій Галичини стисло подані в „Універсальному словнику-

енциклопедії” [323]. Це позитивний момент з огляду на те, що словник є універсальним виданням і знайомить з основними статтями широкий загал української громадськості, а також на те, що він витримав вже три видання в Україні.

При написанні дисертації автор прагнув опрацювати всі наявні дослідження з проблем зародження і розвитку українських національних молодіжних організацій Галичини. Потрібно зазначити, що інтерес до історії молодіжного руху Західної України проявився відразу після проголошення Україною незалежності, наслідком чого стало відродження діяльності молодіжної організації „Пласт” і, щоправда, з іншими пріоритетами розвитку та діяльності, „Січі” та „Сокола”. Інтерес до зазначеної теми підігрівався публікаціями в діаспорі, що разом з її періодикою час від часу потрапляли в Україну.

До перших публікацій про сокільський, січовий, пластовий та стрілецький рух слід віднести статті П.Арсенича [104], Р.Горака [132], О.Думіна [84] в журналі „Дзвін” у 1991-1992 роках; статті Р.Коритка [197], Л.Різника [279] в журналі „Літопис Червоної Калини” у 1992 році; статті В.Мороза [246] та О.Климчука [187] в журналі „Україна” за 1991-1992 роки, статті В.Кравцевича [200], Я.Дашкевича [82], М.Дедюк [141] в часописі „Старожитності” у 1993 році. У цих публікаціях автори намагалися, користуючись наявними матеріалами (архівні дані, література діаспори, сімейні фонди, спогади), висвітлити загальні засади функціонування молодіжних організацій від моменту їх створення до заборони польською, а пізніше й радянською владою. Зі статей постає образ „Січового Батька” Кирила Трильовського, засновника першої „Січі” та ініціатора січового руху в Галичині; формується портрет вихованця молодіжних організацій, а згодом військового діяча Дмитра Вітовського; активних учасниць сокільсько-січового руху, а потім старшин легіону Українських січових стрільців Олени Степанів, Софії Галечко.

Згодом на теренах України з’являються праці, перевидані з видрукованих за кордоном. Репринтне видання „Історія українського війська” І.Крип’якевича та Б.Гнатовича [202] містить ґрунтовну інформацію про діяльність збройних

формувань, до складу яких входили вихованці „Сокола”, „Січі”, „Пласту”. В ній прослідковується бойовий шлях легіону Українських січових стрільців, куреня, а пізніше полку – Січових стрільців, частин Галицької армії.

Неупереджено, спираючись на історичні факти, подано шлях стрілецтва в монографії С.Ріпецького „Українське січове стрілецтво” [280]. Автор розглядає генезу української визвольної ідеї та місце в ній січових стрільців; зародження українського стрілецтва у передвоєнні роки та його бойовий шлях під час Першої світової війни; формування галицького стрілецтва у Києві. Особливої ваги цій праці надає той факт, що С.Ріпецький був безпосереднім учасником стрілецького руху в Галичині, був особисто знайомий з особами, діяльність яких описує на сторінках книги.

У 1992 році з’являється воєнно-історичний нарис „Історія січових стрільців”, на сторінках якого В.Кучабський, М.Безручко та Є.Коновалець [174], спираючись на власні спогади та спогади своїх бойових побратимів, прослідковують шлях січових стрільців від моменту створення галицького куреня в Білій Церкві до саморозпуску групи січових стрільців. У цій праці на основі фактологічного матеріалу дослідникам пропонується ознайомитися з бойовими діями стрільців в обороні української державності, стосунками між керівництвом січовиків та гетьманським урядом, причинами самоліквідації цього військового формування.

У цю ж пору з’являються розвідки М.Литвина і К.Науменка „Історія галицького стрілецтва” (1990р.) [227] та „Українські січові стрільці” (1992р.) [229]. Автори досліджують не лише бойовий шлях легіону УСС, а й визначають причини, що привели до створення національних військових формувань, вивчають трагедію Окремого полку січових стрільців на Наддніпрянщині. Ваги дослідженню додає використання авторами маловідомих архівних матеріалів.

Важливою, з огляду дослідження проблеми військовопідготовчої діяльності українських молодіжних організацій, є праця В.Леника „Українська організована молодь” [222], де автор на основі наявних за кордоном джерел розглядає розвиток українського молодіжного руху ще з його першопочатків. Дослідник аналізує діяльність молодіжних організацій Галичини і Наддніпрянщини другої половини

XIX століття, показуючи їх місце в суспільно-політичному русі того часу. Важливими для нашого дослідження є четвертий, п'ятий та шостий розділи, де В.Леник з'ясовує причини переростання „Сокола” та „Січі” у військовопідготовчі організації та утворення парамілітарних товариств на зразок „Пласту” та „Січових стрільців”. Значний інтерес для дослідників становлять додатки, які вміщують відомості про деяких організаторів таємних гуртків Галичини, дані про заснування стрілецького руху в краї.

Універсальною щодо історії українського молодіжного руху в Західній Україні можна вважати монографію О.Вацеби „Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні” [118], в якій автор розкриває особливості розвитку спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні від кінця XIX століття до 30-х років XX століття, аналізує діяльність, в першу чергу фізкультурно-спортивну, товариств „Сокіл”, „Січ”, „Пласт”. Зосередивши свою увагу на спортивнопідготовчій діяльності молодіжних осередків, авторка частково охоплює й загартування соколів, січовиків, пластунів, їх вправи з прототипами зброї (палиці, топірці), маршові вправи, які згодом широко використовували в своїй діяльності військові формування „Січові стрільці”, „Стрілецький гурток”, „Стрілецький курінь”. Особливої ваги цьому дослідженню надають залучення в науковий обіг нових, на той момент не вивчених архівних матеріалів, зокрема низки фондів ЦДІА України у Львові та змістовні додатки.

Цікавими та водночас потрібними для вивчення історії українських національних молодіжних організацій є випуски пластової бібліотеки івано-франківським видавництвом „Лілея-НВ”. У цьому видавництві вийшов ряд досліджень з історії української молодіжної організації „Пласт”. Так, Я.Луцький у праці „З історії туристично-краєзнавчої роботи в „Пласті” [230] розкриває зміст, форми та методи туристичної роботи, які використовувалися у практичній діяльності означеної організації для гарту тіла та виховання бійцівських якостей її членів. Особливістю цієї роботи є опрацювання автором значної кількості діаспорної літератури і періодики.

О.Сич у дослідженні „Пласт: нарис витоків, історії, сьогодення” [292] відтворює картину поступального розвитку молодіжної організації, здійснює огляд процесу заснування пластових осередків, динаміки розвитку його внутрішньої структури і форм зовнішнього вияву, роль „Пласту” і пластунів у історичних подіях, зокрема в національно-визвольних змаганнях 1914-1921 років. Особливий інтерес для нашого дослідження має розділ V, в якому відображено участь вихованців пластових гуртків у військово-політичних подіях періоду Першої світової війни, боротьби за українську державність за часів Центральної Ради, Директорії, ЗУНР.

Комплексною щодо вивчення історії пластового руху в Україні можна вважати монографію Б.Савчука „Український Пласт. 1911-1939” [288], в якій це товариство розглядається не лише як організація, що займалася вихованням в національному дусі молодих українців, але й як осередок для формування активних діячів національно-визвольних змагань українського народу в 1914-1921 роках. Цим питанням присвячено частину третього розділу, де автор подає цікаві матеріали про роль членів „Пласту” в ідеологічному, організаційному та бойовому становленні стрілецтва. Важливим для сприйняття викладеного матеріалу є використання Б.Савчуком спогадів О.Тисовського, О.Степанів, С.Гайдучика, Г.Дмитерко.

Значний вклад у вивчення спортивного руху та ролі українських молодіжних організацій в національно-визвольному русі Галичини зробив Б.Трофим'як. У публікаціях „Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Галичині” [318], „Гімнастично-спортивний рух Західної України з початку ХІХ до половини ХХ ст. та тиск на нього окупаційних карально-репресивних систем” [316] він розглядає окремі аспекти переростання сокільських та січових філій у військовопідготовчі осередки і формування на їх базі стрілецьких товариств у Східній Галичині та навколишніх територіях. Узагальнюючою з проблематики діяльності гімнастично-спортивних організацій є монографія Б.Трофим'яка „Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини”, де автор досліджує структурні особливості молодіжних товариств, їх роботу з

формування бойового авангарду визвольних змагань. Дослідник на основі раніше недоступного архівного, унікального за своїм змістом, матеріалу розкриває діяльність молодіжних товариств Галичини „Сокіл”, „Січ”, „Пласт” щодо організації кадрової військової школи українських збройних формувань. Важливою особливістю цієї праці є логічно-послідовне дослідження участі січовиків, соколів та пластунів у військово-політичних подіях часів Першої світової війни, у міжвоєнний польський період, у роки діяльності ОУН-УПА на території України. Науковий інтерес для нашого дослідження мають п'ятий та шостий розділи зазначеної монографії, в яких є відомості про парамілітарну роботу „Січі” та „Пласту” з галицькою молоддю [319].

Окремі аспекти діяльності молодіжних організацій Галичини у передвоєнний період в розрізі проблематики цього дослідження подані в монографії О.Винничука „Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури” [121].

В останні роки у фахових і наукових виданнях та періодиці з'явився ряд публікацій В.Окаринського [255], М.Лазаровича [215; 216; 217; 218], В.Великочого [120], О.Вацеби [117], М.Пантюка [260], Я.Боднара [111], де розглядаються проблеми функціонування та розвитку українських молодіжних організацій Галичини, їх структура, напрямки діяльності, вплив окремих діячів на генезу молодіжного руху. Так, О.Вацеба зупиняється на постаті ідеолога січового руху Івана Боберського, називаючи його „батьком українського тіловиховання”; Я.Боднар досліджує роль „Пласту” у житті галицької молоді у довоєнний та міжвоєнний періоди; В.Великочий розглядає українське січове стрілецтво як національне військове формування, побудоване на найкращих традиціях українського лицарського духу та гарту; М.Лазарович висвітлює різні сторони діяльності Українських січових стрільців та окремо взятих їх діячів: просвітницьку діяльність, просвітницько-агітаційну роботу УСС на Волині, роль січовиків у революційних подіях 1918 року в Східній Галичині; В.Окаринський подає своє бачення ролі „Пласту” у розвитку стрілецького руху на Україні; М.Пантюк вивчає моральні засади діяльності українських молодіжних товариств,

фізичне виховання їх членів та його вплив на популяризацію основних ідейних підвалин сокільського та пластового руху.

Останнім часом в Україні захищено докторську та ряд кандидатських дисертацій, які присвячені, тією чи іншою мірою проблемам західноукраїнського молодіжного руху, розвитку та організаційній структурі українських молодіжних організацій Галичини. Б.Трофим'як досліджував діяльність гімнастично-спортивних організацій в національно-визвольному русі Галичини [345]. Я.Боднар вивчав проблеми теоретичних та методичних засад фізичного виховання молоді Галичини кінця XIX – початку XX століття, розглядав організаційні та гімнастично-спортивні аспекти діяльності галицьких українських молодіжних організацій [347]. Січовий рух у Галичині й на Буковині в 1900-1914 роках був у центрі уваги дисертаційного дослідження М.Гуйванюка [348]. У роботі М.Пантюка розглядаються різні засоби виховання підлітків у молодіжних товариствах і об'єднаннях, що діяли на західноукраїнських землях у кінці XIX – на початку XX століття [349]. Н.Химиця обрала об'єктом свого дослідження участь молоді в українському військовому русі і створенні Збройних Сил УНР [350]. Однак вказані роботи спеціально не вивчали військовопідготовчої діяльності українських молодіжних організацій Галичини перед та під час Першої світової війни, а лише торкалися окремих її аспектів.

Аналіз історіографії засвідчує, що окремі аспекти діяльності українських національних молодіжних організацій Галичини частково розглядалися попередніми дослідниками, але досі не було проведено комплексного дослідження парамілітарної діяльності означених товариств напередодні та під час Першої світової війни. Тому ця проблема залишається актуальною для дослідників та науковців.

Джерельну базу нашого дослідження складають архівні матеріали і опубліковані документи, а також мемуарна література та тогочасні періодичні видання.

У процесі роботи над дисертацією було опрацьовано фонди шести архівів України. Найбільшу кількість матеріалів стосовно парамілітарної діяльності

українських національних молодіжних організацій Галичини виявлено автором у Центральному державному історичному архіві України м. Львова (далі – ЦДІА України у Львові). Фонди цього архіву щодо обраної проблеми можна умовно поділити на три групи:

- фонди, в яких безпосередньо висвітлюється діяльність молодіжних товариств щодо військовопідготовчого спрямування місцевої молоді;
- фонди, в яких представлено матеріали щодо діяльності у досліджуваний період окремих членів молодіжних організацій Галичини;
- фонди, в яких висвітлюється діяльність громадських формацій тогочасної Галичини і є незначні відомості про їх співпрацю з об'єктом дослідження.

Найбільший інтерес, з огляду на проблему нашого дослідження, представляють фонди першої групи, куди можемо віднести: фонд 312 – Українське спортивне товариство „Сокіл-Батько”, м. Львів [21], фонд 353 – Легіон Українських Січових Стрільців [22], фонд 389 – Верховна пластова команда, м. Львів [27], фонд 847 – Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства „Січ” у Львові [34]. У цих фондах є дані про діяльність українських молодіжних організацій Галичини у процесі розвитку самих товариств, списки про їх кількісний склад, відомості про основні напрямки роботи та конкретні справи осередків „Сокола”, „Січі”, „Пласту”.

Фонд 312 – Українське спортивне товариство „Сокіл-Батько”, м. Львів – надає відомості про відозви та повідомлення керівництва „Сокола-Батька” до своїх регіональних осередків, серед яких – заклик про придбання земельних площ для занять з фізичного виховання та вишколу, придбання зброї, збереження форми одягу та сокільських одностроїв. Крім того, у фонді представлені накази товариства „Сокіл-Батько” за 1908-1936 роки, книги записів протоколів засідань старшини організації у довоєнних період і в добу Першої світової війни, відомості про заснування Українського січового союзу, книга обліку філіалів „Сокола-Батька”.

Фонд 847 – Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства „Січ” у Львові – подає дані про кількісний склад і темпи зростання організації та

її місцевих філій, дозволяє зробити висновок про пріоритетність військовопідготовчої діяльності січових осередків напередодні Першої світової війни, вміщує статuti окремих осередків, статут повітового комітету в Коломиї (1909р.).

Фонд 389 – Верховна пластова команда, м. Львів – містить матеріали, які знайомлять з першими кроками діяльності молодіжної організації „Пласт”, подає відомості про кількісний склад товариства, висвітлює основні напрямки роботи з галицькою молоддю, дозволяє зробити висновок про функціонування „Пласту” як нелегальної військової формації української галицької молоді.

Фонд 353 – Легіон Українських Січових Стрільців – подає документи, які засвідчують кількісний та особистісний склад легіону (відрядні посвідчення, облікові картки з лікування, реєстрові книги та картки обліку військовослужбовців), списки представлених до нагород. У фонді виявлені інструкції з військового навчання, реферати і листи, що розкривають історію легіону Українських січових стрільців, звіти інспекторів Української бойової управи, зокрема І.Боберського та В.Старосольського. Значний інтерес представляють матеріали фонду з повідомленнями про бойові дії та втрати легіону, діяльність Коша легіону УСС.

Фонди, виділені в другу групу, є іменними і висвітлюють життя та діяльність окремих громадських діячів. До них відносимо: Фонд 360 – Старосольський В. Я. – адвокат, суспільно-політичний діяч [23], Фонд 362 – Студинський Кирило – академік [24], Фонд 366 – Іван Боберський – педагог, організатор спортивного руху в Галичині [25], Фонд 385 – Горук Семен, редактор, отаман УСС [26], Фонд 410 – Тисовський Олександр Васильович, біолог [29], Фонд 640 – Франко Петро Іванович [31], Фонд 760 – Степура Григорій Калістратович, адвокат [33].

Всі ці фонди надають певні відомості, що стосуються нашого дослідження і носять швидше доповнювальний та уточнювальний характер, ніж визначальний при формуванні висновків. Так, фонд В.Старосольського знайомить зі статутом товариства „Січові стрільці”, подає звіт Старосольського про стан легіону УСС в січні 1915 року. Там же вміщено наказ Генеральної старшини Українського

січового союзу про склад і внутрішній поділ УСС в 1914 році та спогади про Українських січових стрільців В.Старосольського.

Фонди О.Тисовського, І.Боберського, С.Горука містять в основному переписку, спогади, інструкції, протоколи, звіти окремих молодіжних осередків, періодику того часу, фонд К.Студинського – книгу обліку товариств „Січ” і „Сокіл” в Галичині в 1912 році, фонд П.Франка – статтю про історію розвитку пластового руху та організаційні засади товариства.

До третьої групи фондів ЦДІА України у Львові можна віднести: фонд 146 – Галицьке намісництво, м. Львів [18], фонд 201 – Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів [19], фонд 309 – Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів [20], фонд 408 – Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів [28], фонд 462 – Український горожанський комітет, м. Львів [30], фонд 749 – Начальна інтендантура Галицької армії [32].

Ці фонди містять різнопланову інформацію, яка доповнює і дозволяє точніше сформулювати висновки щодо військовопідготовчої діяльності українських молодіжних організацій Галичини.

Найбільш значним у цьому плані є фонд 146 – Галицьке намісництво, який містить інформацію про заснування філій українських молодіжних організацій „Сокіл” та „Січ” в Галичині: листи місцевих жителів з проханням про реєстрацію відповідних товариств, реєстраційні документи та статuti зазначених осередків. Крім того, в цьому фонді виявлено і по можливості використано в дисертаційному дослідженні відомості про наявність зброї в стрілецьких спортивних товариствах, донесення про військовопідготовчу діяльність „Січі” в Сокалі, Городенці, Бучачі, розпорядження староству в Дрогобичі про заборону членам товариства „Січ” носити значки і топірці, рішення про накладення грошових стягнень на членів місцевих філій „Січі” за нелегальне користування січовими відзнаками, донесення про навчання зі стрільби членів сокільських осередків.

Фонд 408 – Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів – містить переписку з членами „Сокола-Батька” про організаційні справи. Мемуари полковника УСС Вільгельма Габсбурга, в яких є згадки про Першу світову війну і

участь у ній українських січових стрільців, входять до фонду Наукового товариства імені Т.Шевченка. Цікаві відомості стосовно стрільців і старшини Української галицької армії знаходяться у фонді Українського горожанського комітету. В ньому виявлена переписка Є.Коновальця з головою зазначеного комітету С.Федаком з приводу опікування долею 350 стрільців, що опинилися в полоні після роззброєння поляками частини УГА. Там же є звернення Українського горожанського комітету до міністра закордонних справ у Варшаві про звільнення бійців УГА з концентраційних таборів в Тухолі та Домб'ї.

Зважаючи на те, що український парамілітарний рух у передвоєнні часи масово поширився саме на території сучасної Львівської області, певний фактологічний матеріал з досліджуваної проблеми знаходиться в Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО).

Фонди цього архіву: 7 – Львівське повітове староство, м. Львів [4], 290 – Товариство „Січ” у Львові [5], 296 – Товариство „Академічна громада” у Львові [6], 350 – Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва [7] – містять відомості про поширення діяльності зазначених товариств у даному регіоні, їх кількісні склади, основні етапи розвитку у передвоєнні роки, матеріальне забезпечення, фінансові справи осередків молодіжних організацій Галичини.

Фонд 7 – Львівське повітове староство, м. Львів – подає книги реєстрації інвалідів Першої світової війни [4, оп. 1, спр. 96-100], що в повоєнний час проживали на території Львівського повіту і власне у самому Львові. У списках знаходимо прізвища колишніх вихованців молодіжних товариств Галичини.

Фонд 290 – Товариство „Січ” у Львові – містить книгу протоколів засідань відділу українського товариства „Січ” у Львові, програму діяльності, заклики до осередків Повітової Січі, засоби впорядкування членства у товаристві, чорновики оголошень, записів, побажань організації.

У фонді 296 – Товариство „Академічна громада” у Львові – зібрано матеріали, що висвітлюють переписку товариства з молодіжними організаціями Галичини, відомості про реакцію галицької громадськості на боротьбу місцевої молоді за український університет.

Фонд 350 – Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва – дав змогу опрацювати матеріали, що стосуються діяльності молодіжних осередків у Львові та його передмісті. Тут є донесення, звіти, інструкції щодо роботи молодіжних товариств, їх співпраці з галицькими організаціями національного спрямування, серед яких РУРП, УНДП, донесення повітових комісаріатів про участь членів молодіжних гуртків у мітингах, страйках, демонстраціях громадськості краю, спрямованих проти антиукраїнської діяльності місцевої польської верхівки.

Важливим джерелом вивчення діяльності вихованців українських молодіжних організацій під час Першої світової війни є матеріали Центрального державного історичного архіву України м. Києва (далі – ЦДІА України у Києві). Фонди цього архіву: 274 – Київське губернське жандармське управління [15], 361 – Канцелярія військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни [16], 365 – Тимчасове жандармське управління військового генерал-губернатора Галичини [17] – в основному відображають докиївський період діяльності членів молодіжних організацій Галичини. Тут зосереджено відомості про нагляд жандармських служб царської Росії за учасниками сокільських, січових, мазепинських товариств, про створення нових осередків „Просвіти”, „Молодої України”, „Січі”, „Сокола”, про обшуки та арешти активних діячів сокільсько-січового руху з приходом до Галичини російського війська в 1914 році.

Цікаві документи містяться у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВ України): 811 – Український військовий комітет при Українській Центральній Раді [11], 1078 – Головне управління Генерального штабу УНР [12], 1115 – Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради [13], 4465 – Колекція документів, матеріалів українських емігрантських націоналістичних установ, організацій та осіб [14]. Вони висвітлюють стосунки січових стрільців з українськими урядами періоду визвольних змагань 1917-1921 років; містять відозви до галицького стрілецтва, накази з впорядкування створюваних Збройних сил держави, відомості про створення січових товариств на Наддніпрянській Україні.

Окремі дані про діяльність вихованців українських молодіжних організацій Галичини в період Першої світової війни на теренах Західної України подають архіви сусідніх до Львівської областей.

У фондах Державного архіву Волинської області (далі – ДАВО) містяться матеріали, які висвітлюють роль січових стрільців в організації освіти на Волині під час Першої світової війни, діяльність вербункових комісаріатів у Луцьку, Володимирі-Волинському та Ковелі. Автором виявлено і залучено до наукового обігу переписку Бюро культурної помочі для українського населення окупованих земель з Українським шкільним комітетом у Володимирі-Волинському (фонд 519 – Український шкільний комітет у м. Володимирі-Волинському Волинської губернії [3]). Аналіз архівних документів підтвердив припущення про беззаперечну вагу діяльності українських січових стрільців щодо поширення освітніх знань, підняття рівня самосвідомості місцевого населення, пропаганди діяльності молодіжних організацій, появи інтересу чоловічого населення Волині до військової справи.

Одним із наслідків впливу галицького молодіжного руху на Волинь можна вважати появу на цій території молодіжних осередків „Пласту” і „Сокола”. У фондах 36 – Луцьке повітове староство. Відділ безпеки [1] та 46 – Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства (відділ безпеки) [2] – виявлено відомості про заснування цих організацій у населених пунктах Волині, насамперед у Луцьку, Ковелі, Торчині, Володимирі-Волинському.

Фонди Державного архіву Рівненської області (далі – ДАРО): фонд 30 – Рівненське повітове староство [8], фонд 31 – Магістрат м. Рівне [9], фонд 100 – Здолбунівське повітове управління державної поліції [10] – містять дані про наявність молодіжних осередків „Пласту” і „Сокола” на території сучасної Рівненської області, співпрацю їх членів з місцевими філіалами „Просвіти” та галицькими пластунами.

Суттєвим доповненням до архівних джерел ЦДІА України у Львові, ЦДІА України у Києві, ЦДАВОВ України, ДАЛО, ДАВО, ДАРО стали збірники опублікованих документів і матеріалів. Слід відмітити, що за радянських часів

видання даного виду літератури було неможливим з ряду причин, серед яких – несприйняття радянською ідеологічною машиною національного руху в цілому і молодіжного зокрема; замовчування діяльності молодіжних організацій та формацій Галичини, їх фізичне та юридичне знищення в УРСР.

Лише в останні роки з'явилися збірники документів та матеріалів, де вміщені окремі документи з досліджуваної теми. „Історія України: Документи. Матеріали / Укладання, коментарі В.Ю.Короля” включає Декларацію Січових Стрільців (березень 1919 р.) підписану Є.Коновальцем, А.Мельником, О.Назаруком, в якій визначено роль і місце січовиків в будівництві української державності. Збірка „Документи і матеріали періоду Української Народної Республіки” [46] подає статут гімнастично-спортивного товариства „Січ” [61].

Окремі документи і матеріали з'являються в періодичних виданнях під заголовками „з неопублікованого”, „з розсекречених архівів” і т. д. У „Літописі Червоної Калини” за 1991 рік вміщено „Відозву старшини західних земель” із закликом до всіх галичан приєднуватися до розбудови української державності [37]. У журналі „Тернопіль” за 1992 рік вміщено тематичну підбірку матеріалів „Гей, там на горі Січ іде!”, в яких прослідковуються основні напрями діяльності січових товариств Галичини.

Таким чином, за дванадцятирічний період незалежності України не було систематизовано та випущено друком жодного тематичного збірника матеріалів і документів, який би висвітлював військовопідготовчу діяльність українських молодіжних організацій напередодні та в роки Першої світової війни. Проте виявлені документи і матеріали дозволяють доповнити відомості, почерпнуті з архівних фондів.

Джерельною базою дослідження виступає і мемуарна література. В першу чергу, це спогади учасників українських молодіжних формацій Галичини передвоєнного і воєнного періодів та учасників українських національно-визвольних змагань 1917-1921 років, опубліковані в тогочасній періодиці або ж окремими виданнями. З-посеред них, в першу чергу, виділяються мемуари Осипа Думіна [84;85;86], Кирила Трильовського (Клима Обуха) [90], Левка Лепкого

[91;92], Миколи Угриня-Безгрішного [100], Осипа Демчука [45], які відрізняються ґрунтовністю та системністю викладу матеріалу. Інші мемуари М.Горбового[81], О.Доценка [83], М.Заклинського [87], О.Кваса та В.Клима [88] хоча й суб'єктивно, але висвітлюють окремі сторони, події, особистості українських молодіжних організацій Галичини у досліджуваній період.

Певні відомості стосовно проблематики дослідження подають у своїх спогадах Володимир Винниченко [78] та Вільгельм фон Габсбург [79]. Перший показує роль січових стрільців у боротьбі за Українську Народну Республіку, другий захоплюється хоробрістю, військовим вмінням та відвагою стрільців легіону УСС.

Доповненням до архівних документів, що становили основу нашого дисертаційного дослідження, стали періодичні видання, опрацьовані автором (додаток 4). Серед періодики досліджуваного періоду фактологічний матеріал було знайдено як у громадсько-політичних виданнях Галичини, так і в часописах молодіжних організацій „Сокіл”, „Січ”, „Пласт”. До них відносяться: „Діло”, „Громадська думка”, „Відгуки”, „Вісник Союзу визволення України”, „Вогні”, „Вісті з Запорожя”, „Рідна мова”, „На сліді”, а також щорічні календарі – „Календар Червоної Калини”, „Запорожець”.

Таким чином, наявний джерельний матеріал дає можливість комплексно дослідити військовопідготовчу діяльність українських молодіжних організацій Галичини в 1910-1918 роках. Проведення такого дослідження дозволить глибше і повніше зрозуміти роль і місце галицької молоді у національно-визвольних змаганнях 1914-1921 років, будівництві національного українського війська.

РОЗДІЛ II

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В ГАЛИЧИНІ ТА ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА РУБЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ

Суспільно-політичні зміни, що відбулися на західноукраїнських землях внаслідок Австрійської революції 1848-1849 років та компромісної угоди між Австрією та Угорщиною 1867 року, яка привела до створення Австро-Угорської імперії, поклали початок зародженню національно-визвольного руху в Галичині, з підготовкою і поступовим залученням до нього місцевої української молоді, незалежно від її соціального стану та рівня освіченості. Скасування кріпосного права, яке нанесло серйозний удар по феодалних відносинах, зумовило не лише формування капіталістичних підвалин господарювання, але й зростання національної свідомості українського населення Східної Галичини.

Суспільно-політична ситуація, що склалася у Східній Галичині 60-х років XIX століття, кардинально відрізнялася від становища українського населення Наддніпрянської України та Волині, які перебували під ярмом династії Романових. Консервативно налаштована верхівка Російської імперії із далекоглядною наполегливістю придушувала прояви національних традицій та звичаїв неросійського населення. Царський чиновницький апарат свідомо обмежував права українського народу, роблячи все можливе для перетворення українця з багатовіковою історією в того малороса, який би, зігнувши спину, надривався на „благо царя та вітчизни”. Валувєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року не лише обмежили вживання української мови і заборонили будь-яку появу українського друкованого слова в межах Російської імперії, але й перешкоджали поширенню національної думки на території проживання корінного українського населення.

У порівнянні зі становищем національних меншин в імперії Романових, українці Галичини мали значно кращі умови для національного відродження.

Після весняних подій в Австрії 1848 року уряд пішов на деяку лібералізацію життя національностей, що проживали в межах Габсбургської імперії. Відчули на собі зміни на краще й українці Східної Галичини.

2 травня 1848 року представниками галицької інтелігенції і духовенства у Львові було створено першу українську політичну організацію краю – Головну руську раду на чолі з єпископом Григорієм Яхимовичем [172, 228]. Незважаючи на досить обмежену сферу діяльності, цій організації вдалося створити 45 місцевих осередків ГРР [203, 283] та поживити культурно-національний рух у Східній Галичині. Кожна місцева Рада мала в Головній руській раді свого референта, який надавав їй інформацію, здійснював листування і зв'язок центру з регіоном.

На виборах до першого австрійського парламенту українці вибороли 38 депутатських мандатів на 96 від Галичини. Соціальна присутність у парламенті відображала соціальну ситуацію в краї: 27 селян, 8 священників, 3 представники інтелігенції [203, 285].

У той період відчувалась лояльність австрійської влади до державотворчих спроб українців. Австрійський уряд пішов на поступки галицьким русинам, розраховуючи на їх допомогу, в разі потреби, проти поляків, які, втративши свою державність після третього поділу Польщі 1795 року, не втрачали проте надії на відновлення польської держави в попередніх, а то й ширших територіальних межах. Проявляючи свої честолюбні наміри, вони зазіхали, в тому числі, й на територію Східної Галичини з центром у місті Львів, нав'язували суспільству думку, що української мови як мови цілого народу не існує, є лише українсько-русинський діалект польської мови, а отже, не існує й українців як нації.

У той же час, за даними австрійського перепису населення, у Східній Галичині проживало біля 63% українців, 23% поляків, 13% євреїв при загальній чисельності мешканців 4,7 мільйона чоловік [163, 68].

На противагу полякам, визвольний рух яких дедалі зростав, австрійський уряд в межах тогочасного конституційного права держави надав українцям певні права в культурно-освітній царині, в першу чергу, стосовно вживання української

мови. Було відновлено роботу Львівського університету і дозволено використовувати українську мову для здійснення нею навчального процесу на кафедрах богослов'я, української мови та української історії. Аналогічні зрушення відбулися й у Чернівецькому університеті [280, 3]. Місцева мова стала мовою нижчих та середніх навчальних закладів усюди, де переважало українське населення [156, 210]. Українська мова була введена в семінаріях, духовних училищах, гімназіях, де серед учнів в основному були українці.

Це дало змогу залучати до викладання в цих освітніх закладах вчителів-українців, які не обмежували спілкування з учнями лише рамками предмету та шкільної програми, а знайомили своїх вихованців з творами українських письменників, розповідали про життя та долю українців в інших українських землях.

Сільські школи були передані в розпорядження уніатських консисторій і таким чином теж перетворені в українські [155, 395]. Проте українська освіта в цілому, і народні школи зокрема, перебували у вкрай занедбаному стані. Державна допомога, яка їм надавалася з боку австрійської влади, була мізерною. На 1340 галицьких українських народних шкіл держава щорічно виділяла 9143 крони, в той час коли для здійснення освітньої діяльності в п'яти польських західногалицьких повітах виділялося 67462 крони [248, 38]. Такі асигнування держави на освіту (в загальному по Австро-Угорщині – 8 млн. крон) дозволяли втримувати неграмотність серед населення Східної Галичини на рівні 40% (у Російській імперії – більше 80%) [252, 19]. Звісно, через панівне становище польського населення відсоток неграмотності серед українців був дещо вищим, ніж середній у регіоні. Це, у свою чергу, розширювало межі діяльності громадських організацій у царині надання культурно-освітніх послуг українцям Галичини.

При підтримці, а точніше через невтручання австрійської влади, Головна руська рада організувала українську національну гвардію, народне ополчення, сформувала батальйон гірських стрільців. Ці формування хоча й не мали військової практики, проте були першою спробою організації українських юнаків

до військового вишколу. Про популярність військової самооборонної ідеї (а батальйон гірських стрільців був створений з метою охорони карпатських переходів на Угорщину, де вибухнуло повстання проти Австрії) говорить кількість зголошених до батальйону – 3460 чоловік, з яких у квітні 1849 року до шести сотень увійшло 1410 стрільців [284, 2658]. Організовували навчання та керували сотнями камеральні лісничі [179, 183]. Мова спілкування в батальйоні була українська, а більшість старшин – українці. Незважаючи на брак військового досвіду, відсутність єдиної уніформи, різноманітність озброєння (від селянських кіс до старих військових карабінів з кременевим запалом) батальйон гірських стрільців був першим українським військовим формуванням за останні кілька століть на території цього регіону.

Українською мовою виступали послы Віденського сейму українського походження та послы, що представляли території компактного розселення галицьких українців. Українською мовою, поряд з австрійською, угорською та польською, оголошувалися всі державні закони в Австро-Угорській імперії [280, 3].

У 1861 році у відповідності до Конституції Австрії у Львові було створено крайовий сейм. І хоча цей сейм визнавав існування Галицького намісництва територією в 78 497 кв. км., що становило близько 21% усієї Австро-Угорщини [206, 169], проте вибори до нього були нерівними для різних соціальних груп населення.

У результаті виборів до першого галицького сейму було обрано 49 представників українського населення із загальної чисельності 150 депутатів [238, 65]. Проте українська депутація першого галицького сейму не мала узгодженої програми політичної діяльності, що відобразилося у виступах українських парламентарів з трибуни цього органу. Поділ на прибічників Росії, Австрії та Польщі визначав різноманітність поглядів депутатів на майбутнє Української Галичини, а відтак не дозволив їм давати гідний опір антиукраїнським силам у галицькому сеймі. Робота українських депутатів

галицького сейму 1861 року визначалася з'ясуванням стосунків між групами Богдана Дідицького та Юліана Лаврівського.

Після затвердження нового виборчого закону до складу сейму автоматично, за посадою, входили митрополити, єпископи та ректори університетів. Для виборців було встановлено високий майновий ценз, через що участь у виборах могли брати лише 9-10% населення [210, 140]. Ще більше обмежував можливість участі українського населення в роботі сейму поділ на чотири курії: великої власності, торгово-промислових палат, міської буржуазії, сільських мешканців. У зв'язку з таким розподілом більшість галицького сейму була польською, через переважаючу присутність поляків у перших двох куріях.

У результаті цих змін у 1877 році до складу галицького сейму входило 14 українців, а в 1883 році – 11 депутатів від українського населення [198, 103].

Більшість поляків у сеймі дозволяла їм блокувати всі пропозиції щодо визнання українсько-русинського народу Галичини, вирішення його назрілих соціальних та політичних проблем. До крайового комітету, який був виконавчим і розпорядчим органом сейму та здійснював безпосередній нагляд за повітовими, міськими та сільськими органами самоврядування, входили переважно поляки, що також негативно відобразилося на вирішенні місцевих справ на користь українців.

Створивши галицький крайовий сейм, австрійський імператор Франц-Йосиф I посилив свій вплив на Галичину. Безпосереднє керівництво сеймом та головування на його засіданнях було передано крайовому маршалку або його заступнику, які призначалися імператором. Пост маршалка галицького сейму обіймав один із представників польських магнатів, його заступником був, як правило, львівський уніатський митрополит.

У своїх виступах в Австрійському парламенті послы-українці демонстрували виважену позицію, спрямовану на конструктивну співпрацю з австрійським урядом, вбачаючи в цьому шлях до поділу Галичини на українську та польську. Проте ситуація докорінно змінилася, коли в 1867 році династія Габсбургів порозумілася з польськими аристократами щодо спільної праці - поляки одержали

необмежені права в Галичині в обмін на цілковиту підтримку політики австрійського уряду.

У 1862 році було видано державний закон про місцеве самоврядування. На його підставі у 1866 році було прийнято галицький крайовий закон про громадян, згідно з яким організовувалися повітові громади (гмини) [170, 133], де створювалися керівні органи – повітові ради і виконавчі органи – повітові комітети на чолі з повітовими старостами. Повітові органи самоврядування перебували під повним контролем органів урядової адміністрації. Старости затверджувалися імператором після подачі їх кандидатури органами місцевої адміністрації. Користуючись широкими адміністративно-господарськими повноваженнями, старости мали право підтримувати громадський спокій, придушувати будь-яке невдоволення проти правління Габсбургів та місцевої польської знаті, використовувати жандармерію та військові частини. Починаючи з 1868 року всі державні установи Галичини були заповнені поляками, більшість питань там вирішувалася на користь польського населення. Середні та фахові школи були в основному польськими; початкові школи, які спочатку знаходилися у віданні консисторій, перейшли під керівництво крайової шкільної ради, яка перебувала під впливом польських настроїв.

Австрійський конституційний лад, поряд зі зміною становища української мови, теоретичного забезпечення національної рівноправності в межах держави, змін в управлінні краєм та місцевому самоврядуванні, спонукав українців до активної політичної діяльності.

Певна лібералізація суспільного життя в Галичині спричинила в 60-х роках ХІХ століття поділ української громадськості краю на два ворожі табори:

- москвофільський, представники якого виступали за етнічну тотожність росіян, українців і галицьких русинів, об'єднання всіх слов'янських народів в єдиній слов'янській державі під патронатом російського самодержавства;
- народовський, представники якого сповідували принципи національного відродження, розвиток української мови та культури у щоденному вжитку,

виступали за побудову української держави, незалежно від російського уряду.

Причинами поділу галицького суспільства на два табори була невизначеність державної політики австрійського уряду щодо українського населення краю та антиукраїнська діяльність польських політичних кіл, яка щораз більше зростала. Тому частина українського суспільства підтримувала ідею всеслов'янського об'єднання народів під головуванням російської імперії, а частина стояла на позиціях співпраці з австрійським урядом з метою створення культурно-освітньої української автономії в межах Австро-Угорської держави.

Перші роки діяльності москвофільської течії носили прогресивний характер, оскільки його лідери (священики Б.Дідицький та М.Малиновський, історик Д.Зубицький [268, 176]) проповідували серед населення Галичини ідею об'єднання всіх українських земель, більша частина яких перебувала в складі Російської імперії, підтримували зв'язки з деякими російськими слов'янофілами. Сталими були зв'язки галицьких москвофілів з російським істориком, ідеологом російського панславізму Михайлом Погодіним [136, 502], який ще в 1838-40 роках, відвідавши Львів, власним коштом організував і підтримував діяльність гуртка прихильників етнічної і мовної єдності Галицької Русі з Російською імперією „Погодинская колония” [196, 374].

Проте церковна та світська еліта, яка становила соціальну основу москвофілів, не могла довгий час приховувати свої справжні прагнення, що виражалися в підтримці експансіоністських прагнень російського царату, серед яких не було місця прагненню українського населення до створення самостійної держави.

Друковані органи москвофілів – літературний тижневик „Русалка” та суспільно-політична газета „Слово” – орієнтувалися на російський царизм, виступали проти розвитку української мови та культури на теренах Східної Галичини [155, 487], проповідували зближення з російською культурою і мовою, сподіваючись, що російський цар скоро забере Галичину від Австрії. У 80-х роках ХІХ століття, зважаючи на падіння інтересу до їх позиції, москвофільська преса

почала друкувати відкрито антиукраїнські, антинародні матеріали, чим ще більше відштовхнула від себе простий галицький люд. Проти москвофілів та їх ідей активно виступали М. Драгоманов, І. Франко, М. Павлик [268, 177], які вважали їх діяльність антиукраїнською, ідеали проросійськими, а роботу серед населення краю ворожим явищем, що в цілому не сприяло національному самоусвідомленню українців.

Протидія московській ідеології з боку української інтелігенції Галичини вилилася в утворення на початку 60-х років XIX століття народовського (українофільського) руху. Лідери народовців (публіцист В. Барвінський, композитор А. Вахнянин, мовознавець О. Огоновський, педагог Ю. Романчук [225, 380]) пропагували принципи національного відродження, відстоювали використання народної мови в літературі та освіті. Ця суспільно-політична течія молоді галицької інтелігенції, яка виникла під впливом творчості Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова, Маркіяна Шашкевича [122, 1704; 249, 269] та наснажена ідеями демократизму, притаманними Кирило-Мефодіївському товариству і „Руській Трійці” мала далекосяжні плани щодо піднесення рівня національної самосвідомості населення краю, а згодом і побудови української національної держави. На початковому етапі розвитку народовські лави поповнювалися за рахунок української інтелігенції – письменників, вчителів, юристів, лікарів, духовенства.

Формуванню світогляду населення регіону приділяли увагу друковані органи народовців – тижневик „Вечорниці” та журнали „Мета”, „Нива”, „Русалка”, які виходили в 1862-1866 роках. З 1867 по 1880 рік виходив журнал „Правда”, який, зважаючи на відсутність подібних видань у Наддніпрянській Україні, поширювався по обидва боки австро-угорсько-російського кордону, незважаючи на значні митні та цензурні перешкоди [135, 328].

Молоді галицькі письменники (Володимир Шашкевич, Федір Заревич, Євген Загорський, Ксенофонт Климович, Данило Таячкевич [176, 183]) заснували у Львові в 1862 році першу нелегальну молодіжну організацію на зразок „Київської громади”. Ідея громади була широко підтримана як молоддю Галичини, так і

представниками старшої інтелігенції – Ю.Лаврівським, І.Борисикевичем, К.Устияновичем, С.Воробкевичем [122, 1704]. У найближчі два роки мережа таємних організацій-громад охопила старшу гімназійну молодь у Станіславові, Бережанах, Самборі, Тернополі, Перемишлі та студентську молодь Львова.

Таємні громади і гуртки від моменту свого створення стали організаціями самовиховання та самоосвіти, своєрідними школами, з яких виходили провідники студентського, а пізніше суспільно-політичного і військового руху на території Східної України.

Найактивнішим організатором студентських громад був Данило Танячкевич, який заснував їх у Тернополі, Бережанах, Станіславові. Він налагоджував зв'язки з іншими шкільними та студентськими громадами регіону, забезпечував регіональні осередки громад відповідною літературою, узгоджував форми та методи діяльності гімназійних осередків Східної Галичини. Данило Танячкевич спочатку як студент, а пізніше як священик став своєрідним провідником гуртків-громад. Випущена ним під псевдонімом Гриць Буде воля брошура „Письмо до громади” стала неофіційною програмою діяльності гуртків [222,16]. Спільна діяльність громад у зазначений період відображалася у персональних контактах керівників регіональних гуртків, переписці окремих її членів, і лише на рубежі ХХ століть співпраця перейшла у площину з'їздів, зборів, зібрань з метою вироблення спільних шляхів розвитку, формування стратегії діяльності. На цих зібраннях обговорювалися національно-державницька та поступальна ідеологія гуртків, методи боротьби з москвофільством, стан самоосвіти членів громад, організація власної преси та друк необхідної літератури. Делегати з'їздів, як правило, складали звіти про діяльність репрезентованих ними громад.

Громади носили характер освітніх організацій, формували книгозбірні, передплачували періодичні видання, випускали свої інформаційні листівки. Щоб відрізнитися від молоді, що не входила до громади, вдягалися громадівці в народний чи козацький одяг з високими шапками. Очолював громаду голова або вїйт; організувати роботу в громаді йому допомагали секретар, касир та контролер. Член товариства повинен був дотримуватися таємності існування та

діяльності організації, брати активну участь в її засіданнях, виконувати доручення громади, сплачувати членські внески.

У свій час членами гімназійних і студентських громад були І.Франко, О.Терлецький, В.Навроцький, І.Пулюй, брати Барвінські [175, 531]. Розмах громадівського руху в Східній Галичині сприяв створенню цілої мережі таємних гуртків і громад, що знаходилися під впливом народовських ідей національно-культурного відродження.

Від 1863 року в Тернополі діяла таємна громада, заснована і очолювана Михайлом Чайковським. У 1864 році тернопільський гурток очолив майбутній фізик Іван Пулюй. За спрямуванням своєї діяльності молоді тернопільські гімназисти відносилися до культурно-патріотичного напрямку. Шляхом самоосвіти вони опановували українську мову, українську історію, географію краю, народознавство, яких не вивчали в Тернопільській гімназії. Громадівську бібліотеку розміщували по кілька десятків примірників у кожного члена товариства. Збиралися у вихідні дні в помешканні когось із гуртківців громади чи на природі, читали і обговорювали громадівську пресу, твори Т.Шевченка, І.Франка. Згодом на місці Тернопільської громади постала Драгоманівська громада, яка вже ставила перед собою політичні цілі, формувала бібліотеку із політичних брошур, серед яких було чимало заборонених.

У 1871 році Тернопільську громаду очолив учень п'ятого класу Євген Олесницький. У період його головування гурток перетворився в справжню школу національного виховання тернопільської молоді, формування з його членів борців за державницьку справу. Тернопільська громада проіснувала до початку Першої світової війни. До її складу входили Микола Огороднік, Іван Бабин, Лесь Курбас, Сильвестр Проців, Василь Мудрий [222, 27].

У Перемишлі перший український таємний гурток був заснований у 1863 році. До того часу багато української молоді Перемишля було членами польських таємних гуртків. Місцеву громаду очолив Анатоль Вахнянин. До складу таємного об'єднання входили гімназисти і семінаристи. В перші роки створення їх було 30-

40 чоловік. Займалися самоосвітою, піднесенням свого культурно-освітнього рівня. В 1910-1912 роках громадівці випускали часопис „Наші листки”.

У 1863 році виник таємний гурток „Громада” в Станіславові. Ініціатором заснування виступив богослов О.Стефанович. Його очолював „Громадський виділ”, до складу якого входили вїйт, присяжний, писар, бібліотекар і касир. У різні роки вїйтами в громаді були К.Студницький, Л.Заклинський, Г.Цеглинський, К.Левицький, Д.Вітовський, М.Федюшка [222, 22]. Завданнями гуртка було плекання рідної мови, підтримка і розповсюдження української преси та літератури, вивчення історії України, збирання і записування народних пісень, пропаганда народних звичаїв.

Згодом окремі члени „Громади” утворили свої таємні гуртки, до яких входила шкільна та гімназійна молодь. Наприклад, Г.Цеглинський очолив культурно-освітній гурток „Праця”. Кожен кандидат на членство в гуртку мав написати заяву та пройти співбесіду з приводу збереження таємниці. Зібрання відбувалося раз на тиждень і кожні два-три тижні місце зборів змінювалося. В 1908-1911 роках головою гуртка був Михайло Коник. Кількість членів товариства сягала 25 чоловік.

Діяв у Станіславові „Самоосвітній кружок”, до якого належали переважно гімназисти. Метою гуртка була не лише самоосвітня і культурна діяльність, а й політична самоосвіта. Вони проводили агітаційну роботу по селах, які перебували під впливом москвофілів, а також серед старших учнів російських гімназій. Членами гуртка в москвофільських селах організовувалися так звані читальні імені Качковського, куди запрошувалися селяни. Навчання там проводили, як правило, священники чи члени їх сімей.

Самостійний таємний гурток українських гімназистів діяв у 90-х роках ХІХ століття в станіславівській польській гімназії. До членства в ньому залучалися учні інших шкіл, до яких були представлені уповноважені гуртка. З 1901 року при гуртку почала діяти секція для молодих школярів з метою підготовки майбутніх повноправних і свідомих членів гуртка. Вхідження нового гуртківця не обтяжувалося якимось певним ритуалом, йому просто пояснювали обов’язки. До

обов'язків, як правило, належало: ходити на збори гуртка, читати українські книжки, сплачувати членські внески, переконувати москвофілів. Кількість членів товариства сягала 50 чоловік. Гуртківці використовували свій час не лише для самовиховання, а й для помсти польським шовіністам - збивали винуватців, псували майно, вибивали вікна.

У 60-ті роки XIX століття почали діяти таємні гуртки в Академічній гімназії у Львові. Вони стояли на радикально драгоманівських позиціях та випускали нелегальні журнали „Життя”, „Відгуки”, „Вічний революціонер”.

Окремо діяла у Львові студентська таємна громада, яка ставила перед собою завдання поширення свідомої національної думки серед молоді. Ця громада була організована за ініціативою Д.Танячкевича, а з прибуттям до Львова в 1865 році О.Барвінського [222, 24] гуртківці більшої ваги почали надавати поширенню серед молоді української періодики – журналів „Мета”, „Русалка”, „Русь” та виданню газети „Правда”. Серед активних членів львівської громади були Ф.Заревич, В.Шашкевич, К.Горбаль, К.Климкович, О.Левицький.

У Дрогобичі таємний гурток від 1880 року нараховував 20 членів і діяв у двох секціях – нижчій і вищій. У нижчій секції вивчалася історія України, українська література, у вищій – економіка, соціологія, філософія, біологія. Гурток перебував почергово під радикальним чи національним впливом. Деякий час гуртківці випускали власний часопис „Промінь”.

З 1887 року в Коломиї при місцевій гімназії існував таємний гурток, очолюваний Лесем Мартовичем. Члени товариства у вихідні дні здійснювали мандрівки навколишніми селами, читаючи та роз'яснюючи публікації на суспільно-побутові теми. Одним із основних занять коломийських гуртків було поповнення бібліотеки. Стараннями членів організації та їх прибічників у 1890 році кількість книжок в гуртовій бібліотеці сягнула 300. В 1891 році, після виключення з гімназії Леся Мартовича та іншого члена гуртка – майбутнього письменника Василя Стефаника, гімназистську гурткову молодь очолив Левко Бачинський.

У 1896-1897 роках організовано таємні українські молодіжні гуртки в Бережанах. Було створено надрядну управу, якій підпорядковувалися три гуртки - учнів 6-8 класів, учнів 4-5 класів та учениць жіночої гімназії. Ці гуртки мали спільну бібліотеку, яка налічувала близько 1500 книг. У 1899 році гімназійні гуртки увійшли до академічного таємного товариства „Молода Україна”. Членами бережанських гуртків були М.Лепкий, В.Садовський, В.Лотоцький, А.Лотоцький, А.Чарнецький, С.Зарицький, В.Гошовський, І.Ратич, І.Бойко [222, 21]. Громадівці займалися самоосвітою та пробудженням національної свідомості молоді, спочатку в Бережанах, а згодом і в їх околицях, використовуючи при цьому читання літератури, розповіді, виступи хорів.

Через діяльність і розвиток громад, в яких їх учасники вивчали українську мову та історію, класичну та модерну українську літературу, збирали етнографічний і фольклорний матеріал, влаштовували літературні вечори, концерти і вистави, народовці прагнули пробудити національну самосвідомість насамперед української молоді краю, оскільки з молодими галичанами вони пов'язували майбутнє і перспективи свого руху та своєї ідеї. Керівники громад підтримували зв'язки з громадами Центральної України, студентськими товариствами ряду країн Європи, в першу чергу, з українським студентським товариством „Січ” у Відні [122, 1704; 293, 521].

У цей же час у Східній Галичині існували москвофільські гуртки, членів яких називали „твердими русинами”, чи „кацапами”. Їх робота здійснювалася з дещо іншими підходами. Ці гуртки не мали спільної програми і діяли, здебільшого, розрізнено у Львові, Перемишлі, Станіславові, Бережанах, Сокалі, Коломиї. Основою їх роботи було залучення нових членів через читання та пропагування ідей соціальної рівності слов'ян, їх ідентичності і необхідності об'єднання в єдиній державі під орудою династії Романових. З їхніх лав інколи відходили члени москвофільських гуртків і прилучалися до народовських громад через усвідомлення істинних ідей, пропагованих москвофілами. Хоча й були випадки, коли москвофіли, потрапляючи до національних гуртків, згодом перебирали їх під

свій вплив. Так сталося в 1870 році з перемишльським таємним гуртком, який існував від 1863 року [222, 20].

Розвиток громадівського руху в Галичині та поширення народовських ідей серед населення краю прискорили процес створення культурно-освітніх організацій. Для піднесення культури і самосвідомості населення до вже діючої „Руської бесіди” (з 1861 року) в 1864 році додається український професійний театр у Львові, а з 8 грудня 1868 року – товариство „Просвіта” [112, 130], яке через мережу своїх філій та читалень здійснювало освітянську функцію, національну та економічну ідеї серед сільського і міського населення регіону, використовуючи в своїй роботі знання студентської та гімназійної молоді. Метою товариства, закріпленою в статуті, написаному в 1867 році Корнилом Сушкевичем, Анатолем Вахнянином та Олександром Борковським [139, 8], були знання і просвіта народу. Членами „Просвіти” було організовано сітки читалень, курсів для неграмотних, хорів, театральних вистав. Філіали товариства, очолюваного на початковому етапі А.Вахнянином, створювалися у всій Східній Галичині. До кінця XIX століття на території Галичини діяло 19 осередків „Просвіти” [175, 532], які активно протидіяли засиллю поляків у культурному житті українського населення. До Першої світової війни товариство мало в Галичині 77 філій, 2944 сільські читальні, 509 хат-читалень, 2364 бібліотеки [139, 54].

Надзвичайно велике значення у формуванні національного світогляду галицької молоді мали читальні „Просвіти” зі спеціально підбраною літературою з історії західного регіону, етнографії, фольклору та періодичних видань суспільно-політичного спрямування. Перша читальня „Просвіти” в селі Микульці виникла в 1871 році, а вже на кінець XIX століття в Галичині їх нараховувалося 816 [175, 532]. Популярність просвітницьких читалень зросла, коли при них почали діяти хори, аматорські театральні гуртки, гімнастичні товариства, кооперативи. Під кінець XIX століття вони фактично почали суперничати з церквою за вплив на народні маси. До Першої світової війни читальні „Просвіти” в Східній Галичині налічували 197 035 членів [139, 54]. До роботи в „Просвіті”

починає широко залучатися місцева молодь, яка бере активну участь у діяльності не лише читалень, а й у театральних та гімнастичних товариствах, виступає агітаторами та пропагандистами національної ідеї серед українського населення.

Перші роки діяльності осередків „Просвіти”, які перебували під впливом народовців, були зосереджені лише на окремих напрямках роботи з населенням, серед яких – розвиток культурних традицій українців, піднесення їх життєвого рівня засобом створення кооперативних об’єднань. Проте зі зміною пріоритетів діяльності народовців поступово змінює роботу „Просвіт” з жителями краю.

За читанням літератури та преси йшло обговорення політичних та соціальних проблем. Члени товариства, об’єктивно висвітлюючи політичні та соціальні питання, спрямовуючи думки оточення в потрібне русло, поступово формували новий, національний світогляд сільських та міських прошарків населення, сприяли пробудженню в них національної самосвідомості. Гуртки „Просвіти” стали в той час осередками культурного зростання галицьких українців, активно протистояли політиці колонізації регіону. Саме філії „Просвіт” допомагали у вихованні майбутніх борців за утворення Української держави.

Початок 70-х років XIX століття для Галичини примітний тим фактом, що на теренах краю з’являються друковані твори письменників Наддніпрянської України – О.Кониського, М.Драгаманова, М.Вовчка, В.Антоновича, П.Мирного, П.Куліша [276, 184]. Галичина поступово стає центром українського друкованого слова. Гнані репресивною політикою російського уряду щодо українського друкованого слова, наддніпрянські автори знаходили в Галичині можливість випуску своїх творів, натомість західноукраїнське населення отримувало змогу познайомитися з кращими творами своїх братів-українців, а народовці отримували таким чином літературу для пропаганди своїх ідей щодо єдності українського народу, самовдосконалення та самовираження місцевого населення.

Поява значної кількості друкованих творів, зміщення культурного та наукового центрів розвитку українського народу з Києва до Львова сприяли появі там в 1873 році Літературного товариства імені Т.Шевченка, яке спочатку нараховувало лише 40 членів [180, 209]. У 1892 році у зв’язку зі значним

розширенням наукової та видавничої діяльності воно було реорганізоване в Наукове товариство імені Т.Шевченка з поділом на секції: історико-філософську, філологічну, математично-природничо-медичну. До співпраці у НТШ імені Т.Шевченка було залучено кращих українських вчених та письменників того часу. Товариство випускало „Записки НТШ”, інформаційні бюлетні, збірники, часописи. У 1895 році було відкрито етнографічний музей Наукового товариства ім. Т.Шевченка [112, 136]. В 1892-1897 роках було випущено чотири томи „Записок НТШ”, а з приходом на посаду голови Товариства М.Грушевського в 1897-1913 роках – 112 томів „Записок НТШ”. Саме з приходом Михайла Грушевського, незважаючи на досить убогу допомогу від державної і крайової влади, товариство розгорнуло велику видавничу та організаційну діяльність [136, 514]. За його активної роботи НТШ до Першої світової війни видало близько 400 томів наукових праць українською мовою, серед яких майже 90 відсотків становили праці з українознавства [180, 209].

Михайло Грушевський, приїхавши в 1894 році до Львова, назвав Східну Галичину „українським П’ємонт” через її перетворення в центр культурного та політичного відродження українського народу та усвідомлення і сприйняття цього українцями Наддніпрянської України. Він писав, що Галичина сприймається як духовний і культурний центр української землі, як духовна фабрика, де виконується українська культура для цілої соборної України [42, 180]. Пізніше цю точку зору поділяв і академік Володимир Вернадський, який писав, що українці засвоїли погляд на Галичину як на П’ємонт українського національного відродження, тоді як російські офіційні сфери звикли дивитися на неї як на вогнище українського сепаратизму [287, 6].

Необхідно зазначити, що суспільно-політичне життя Східної Галичини останньої чверті XIX століття не вичерпувалась лише наявністю москвофільської чи народовської течій. У 70-х роках XIX століття від народовства відокремилась радикальна група, представники якої передбачали більш рішучі дії щодо становлення української державності, у порівнянні з ліберальним напрямом народовства. На початковому етапі радикальний революційно-демократичний рух

очолили Іван Франко, Остап Терлецький, Михайло Павлик. Радикали критикували народовців за їхні реформістські методи, а москвофілів – за бажання останніх підпорядкувати національно-визвольний рух західних українців інтересам російських чиновників.

Значну роль у політичній боротьбі радикали відводили молоді. Іван Франко писав тоді, що в цей час виступає на сцену група молоді, що теж проголошує національні ідеали, але не поділяє ні естетичні, ні суспільно-політичні погляди старшого покоління [175, 534].

Великою популярністю користувалися гасла радикального крила насамперед серед селянської молоді. Адже вони пропагували захист інтересів селянства, виступали проти залишків кріпосництва, за передачу селянам поміщицьких земель. Основним методом повалення чинного ладу радикали вважали народну революцію, в якій основною рушійною силою мало виступити селянство.

Таким чином, в другій половині 70-х років XIX століття в Галичині виділяється три основні течії політичної думки щодо політики Австро-Угорщини і Росії в українському питанні:

- всеслов'янсько-проросійська, або москвофільська;
- австрофільська, або народовсько-ліберальна;
- державно-незалежницька, або народовсько-радикальна.

Оскільки політика Російської імперії була відкрито ворожою щодо українців взагалі і галицьких русинів зокрема, то більшість населення Галичини мала проавстрійські позиції [178, 103].

Двадцятирічна діяльність народовців, посилення польських впливів у регіоні та збільшення кількості прихильників українофільської ідеї, відокремлення радикального крила, спонукали їх керівників до переходу від культурно-освітньої діяльності до політичної. Розвиток суспільно-політичної обстановки в Галичині потребував появи політичних партій, які б змогли згуртувати в своїх лавах під гаслом за утворення української держави народні маси, виховані народовцями на ідеалах національного самоусвідомлення.

У кінці 70-х років XIX століття з'являється політична преса, яка виражає політичні погляди народовців. Тижневик „Батьківщина”, газета „Діло”, журнал „Зоря” були тими першими друкованими органами, які несли в середовище галицького суспільства політичні ідеї прогресивно налаштованої західноукраїнської інтелігенції, роз'яснювали політичну та соціальну обстановку в українських землях, сприяли згуртуванню галицького населення під гаслом боротьби за створення української держави. В кінці XIX століття газета „Діло” завдяки В.Барвінському стає найбільш впливовим та популярним виданням в Галичині.

Прискорення процесу створення українських політичних партій в даний період пов'язано насамперед із зміною відношення австро-угорського уряду до українців, посиленні польських політичних позицій в державі, поглибленні протиріч між народовцями і москвофілами.

З кінця 70-х років XIX століття австро-угорський уряд на території Галичини більшої уваги та підтримки починає надавати польському населенню. Українці, наділені однаковими з іншими народами Австро-Угорської імперії конституційними правами, зазнають щоразу більших утисків як у культурному так і в суспільно-політичному житті. Першим проявом негативного ставлення до української культури стає рішення австро-угорської влади про запровадження в 1879 році у Львівському університеті польської мови як урядової [248, 40]. Українське студентство становило приблизно 30 відсотків від загальної чисельності студентів університету, навчаючись в основному на факультетах теології та права [252, 107]. І в університеті, і в гімназіях здобували освіту переважно поляки. В 1897 році із 14 тисяч учнів середніх шкіл поляки становили 80 відсотків, а українці 16. Із 32 гімназій у Східній Галичині лише дві було українськими. До Першої світової війни в Галичині разом з Буковиною було відкрито тільки 8 державних та 10 приватних українських гімназій [137, 106]. Схожа диспропорція спостерігалася і серед професорсько-викладацького складу навчальних закладів Галичини.

Якщо до стану освіти в краї додати те, що в галицькому сеймі переважали поляки, то саме вони фактично контролювали все суспільне життя в регіоні. Крайове та місцеве самоврядування, як і урядові органи, служили інтересам польської верхівки. Якщо іноді це самоврядування і було демократичнішим, ніж урядові органи, воно однаково захищало усталені порядки і всілякими способами підтримувало інтереси заможних верств населення, тобто, в першу чергу, поляків.

Реформа міського самоврядування лише посилила роль буржуазних елементів в політичному житті міста. Згідно із статутами міську владу здійснювали міська рада і магістрат, які виключали участь в їх роботі представників простих міщан, якими здебільшого були українці.

В 1879 – 1880 роках поглибилися суперечки між прихильниками москвофільської та народовської течій, які виникли на ґрунті боротьби за посольські мандати. Рішення розпочати активну політичну боротьбу визріло в народовців після поразки на виборах до Віденського парламенту Руської ради, яка перебувала під контролем москвофілів. У 1879 році через невдало організовану нею передвиборну кампанію в Східній Галичині українці здобули лише три депутатські мандати.

Така ситуація спонукала народовців 24 жовтня 1885 року заснувати свою першу політичну партію „Народну Раду”, до керівництва якої увійшли Ю.Романчук, О.Огоновський, О.Стефанович, С.Качала, М.Січинський [248, 40]. Маючи на меті продовжити традиції Головної Руської Ради, вони виступали за єдність українського народу без росіян і поляків, відстоювали конституційні інтереси галицьких українців, вимагали поділу Галичини на українську та польську частини.

Окрім поділу Галичини, ними висувалася ідея боротьби за об'єднання всіх українців у єдину незалежну національну державу. За гасло було взято рядки з Маніфесту Головної руської ради: „Цей нарід (український – О.Д.) був колись самостійним, рівнявся в славі з наймогутнішими народами Європи, мав свою писемну мову, свої власні закони, - одним словом був у доброму побуті, заможний і сильний. Поволі цей нарід втрачав свою самостійність, своїх князів,

прийшов під чужу владу... Вставайте, ж браття, вставайте з довгого сну вашого, щоб піднести народність нашу і забезпечити дані нам свободи” [203, 284].

У 80-ті роки XIX століття під це гасло стала основна частина прогресивно налаштованої галицької української інтелігенції. Посланці „Народної ради” проводили широку роз’яснювальну роботу в селах та містах краю, звертаючи особливу увагу на залучення до своєї справи молоді, яка через рік-другий зможе в згуртованих лавах виступити за побудову української державності.

З театральних підмостків, в залах читалень „Просвіти”, під час народних святкувань визначних ювілеїв звучали заклики до об’єднання українського населення в боротьбі за єдину українську державу. Вони зустріли підтримку серед широких народних мас. „Народна рада” зуміла залучити до співпраці молодь Східної Галичини. Молодіжні гімназійні та студентські групи виїжджали в села, де виступали з театральними виставами, співали українські пісні, розповсюджували українську літературу, пропагували державницькі ідеї.

У другій половині 80-х років XIX століття національний український табір ще більше намагався впливати на народні маси, працюючи над їх самоусвідомленням та політичною організацією. Крім культурної сторони життя українського населення, було охоплено й економічну його сферу. В 1883 році Василь Нагірний організував споживчий кооператив „Народна торгівля” [203, 285], який ставив собі за мету закуповувати й продавати великі партії продуктів, оминаючи посередників, а заощаджені гроші передавати простим селянам. Таким чином була зроблена перша спроба привчити українське населення краю до комерційної роботи, послабити позиції лихварів і крамарів, переважно єврейської, рідше польської національностей, в галицькому селі.

У 80-90-х роках XIX століття засновуються економічні установи „Дністер” (1892), „Сільський господар” (1898), „Крайовий кредитовий союз” (1898)[203, 289]. Створені вони були для підвищення добробуту селян та для економічної допомоги міщанам. При створенні цих кооперативів враховувалося географічне положення Галичини – близькість європейських країн, держав з більш високим ступенем економічного розвитку. В своїй діяльності вони орієнтувалися на

економічні відносини з країнами Західної Європи. Росія як країна з феодальними пережитками та порівняно низьким рівнем розвитку капіталістичних відносин ні як потенційний партнер, ні як взірць економічного зростання не розглядалася.

Важливим досягненням кооперативного руху в Галичині було започаткування та розвиток тісних взаємовідносин селян з інтелігенцією і міщанами, чого не вдалося досягти інтелігенції Російської імперії.

Разом із змінами в економічному житті Східної Галичини підносилися й освітня діяльність патріотично налаштованих кіл української інтелігенції. В 1881 році створюється Руське педагогічне товариство із завданням створювати українські школи, сприяти поширенню в навчально-виховних державних і приватних закладах, сім'ях, міжособистістному спілкуванні материнської мови, надавати членам товариства моральну і матеріальну допомогу. Виникнення Руського педагогічного товариства збіглося в часі із засиллям польської мови в освіті і побуті, полонізації більшості сфер життя галицького суспільства. В 1881 році на 3000 українських громад було 1529 шкіл з українською мовою навчання [204, 2518]. Для виправлення ситуації члени товариства розпочали переписку з місцевою та центральною владою на предмет покращення стану української освіти в краї; різними способами підносили інтерес громадськості до даної проблеми; створювали бурси для міської і сільської молоді з метою її підготовки до навчання в середніх і вищих школах; видавали дитячу, белетристичну, історичну, науково-популярну літературу, шкільні підручники, щорічні народні календарі; проводили вчительські з'їзди з метою вироблення спільної позиції та найближчих спільних дій; створювали філії товариства – в 1906 році їх було 33, а в передвоєнному 1914 році – 59 із відповідним збільшенням членів з 83 у 1881 році до 4800 осіб у 1914 році [204, 2519].

У Східній Галичині поряд з державними гімназіями члени Руського педагогічного товариства відкривали приватні навчальні заклади, деякі з яких потім набули державного статусу. Розпочинають свою роботу студентські і старшогімназійні товариства, які допомагають вивчати традиції українського народу, досягнення української і європейської науки та літератури не лише

міській і сільській молоді, а й більш широкому народному загалу. До кінця XIX століття ці товариства з'явилися на всій території Східної Галичини.

Такі успіхи народовців у згуртуванні різних прошарків населення Галичини через культурно-освітню, економічну і політичну діяльність привели до перемоги над москвофілами у впливах на свідомість простого галицького жителя. Поступове послаблення позицій москвофілів у регіоні, розвиток осередків „Просвіти”, створення ряду економічних об'єднань було розцінено народовцями як значний крок до етнічного згуртування українського населення Галичини, поступового пробудження його національної свідомості та гідності.

Всезростаючий український національно-визвольний рух, в якому основне місце посідала прогресивно налаштована інтелігенція, загострення австрійсько-російських відносин через болгарську кризу 1876-1877 років, зростання невдоволення українського населення реакційною політикою польської адміністрації в Галичині змусили австро-угорський уряд переглянути стан національних відносин у Східній Галичині. З Відня було дано вказівку галицькій місцевій адміністрації пом'якшити свій курс щодо українців, щоб не спровокувати посилення москвофільського руху в регіоні, який був ворожим і небажаним для Австрії.

У результаті переговорів між намісником Галичини Казимиром Бадені і представниками народовського руху Юліаном Романчуком, Сильвестром Сембратовичем, Олександром Барвінським при посередництві Володимира Антоновича у 1890 році в галицькому сеймі було проголошено угоду, яка дістала назву „нова ера”. Основні моменти цієї угоди було оприлюднено в листопаді 1890 року у сеймі:

- з української сторони Ю.Романчуком – вірність галичан австрійській державі, династії Габсбургів та католицькій церкві, готовність до порозуміння з поляками;
- з польської сторони К.Бадені – вільний розвиток української національності на основі австрійської конституції [123, 1776].

Русько-українська радикальна партія, утворена щойно перед переговорами за ініціативи І.Франка та М.Павлика, відразу заявила про невизнання угоди. Не вважали „нову еру” досягненням народівців і не вірили в добру волю поляків й українські політичні діячі на чолі з доктором Євгеном Олесницьким [248, 41].

Перший рік дії угоди виявив політичну прозорливість противників „нової ери”. В наступні три роки в рамках домовленості було поширено вживання української мови в адміністрації і судах, введено двомовність в учительських семінаріях, започатковано державну гімназію в Коломиї, відкрито кафедри української літератури і східноєвропейської історії, засновано українські фінансові установи „Дністер” у Львові та „Українські Щадниці” в Перемишлі, розпочато видавництво українською мовою урядової газети „Народна Часопись”.

Проте ці нововведення не задовольнили політичних прагнень більшості української інтелігенції, і в 1894 році під тиском радикально налаштованих народівців Юліан Романчук відмовився від „нової ери” та заявив про перехід народівців до опозиції.

Подальші зв’язки в рамках „нової ери” продовжив С.Сембратович і поміркована група народівців на чолі з О.Барвінським та А.Вахнянином, взявши собі за гасло „краще щось, як нічого”. Це „щось” група О.Барвінського отримала, коли в 1895 році пройшла на виборах до галицького сейму, залишивши позаду інших народівців разом з Ю.Романчуком.

Від середини 90-х років ХІХ століття політичне і культурне життя галицьких українців почало дуже помітно розвиватися. Пожвавлення політичного руху в Східній Галичині викликало соціальне піднесення народних мас. В першу чергу такий прорив до свідомості простого селянина-галичанина здійснила Русько-українська радикальна партія, яка проголосила своєю соціальною базою селянство і зуміла його переконати в тому, що саме партійці РУРП здатні покращити життя затурканого, неписьменного, сотні разів обдуреного паном селянина. Саме Русько-українська радикальна партія стала не лише першою легальною українською політичною партією європейського зразка, але й була першою в Європі селянською партією соціальної орієнтації. Для галицьких селян

партія видавала газети „Хлібороб” і „Громада” [198, 109], де висвітлювала свої програмні засади, як-то: передача селянам якомога більше землі, встановлення колективної організації праці, створення міцного прошарку селянина-власника. З метою пропаганди програмних установок була випущена серія брошур під загальною назвою „Радикальна тактика” за редакцією Івана Франка.

У 1895 році член Русько-української радикальної партії Юліан Бачинський видав книгу „Ukraina Irredenta” („Україна уярмлена”), де першим серед українських діячів порушив питання про політичну незалежність українського народу в єдиній соборній державі [268, 178]. У ній він стверджував, що самостійність України не стосується лише українського народу, а є справою всіх націй, які населяють її етнічну територію, і спільний інтерес до побудови незалежної держави змусить їх усіх стати українськими патріотами; обстоює єднання всіх українців у незалежній державі [235, 57]. Ідеї Ю.Бачинського справили помітний вплив на всіх національно свідомих українців, особливо на молодіжну групу Русько-української радикальної партії, яка під впливом В.Охрімовича, Є.Левицького, Ю.Бачинського, М.Ганкевича в 1895 році внесла зміни до програми РУРП з визначенням стратегічної мети – політичної самостійності українського народу.

Під впливом ідей Ю.Бачинського галицькі соціал-демократи в 1896 році через газету „Робітник” („Robitnyk”) визначили політичну незалежність як одну із засад своєї діяльності [238, 67]. У 1897 році у Львові на урочистостях з нагоди святкування пам’яті Т.Шевченка голова “Академічної Громади” Ісидор Голубович проголосив політичну самостійність України найважливішим ідеалом української молоді.

Під загрозою розпорошення народовського руху (розкол у Русько-українській радикальній партії на ліве і праве крило; створення О.Барвінським у 1896 році Української християнсько-суспільної партії) його лідери приклали значних зусиль, щоб ні внутрішнім протиріччям, ні зовнішнім подразникам не вдалося розчленити рух, який розвивався протягом 40 років, проте в своєму розвитку як суспільно-політична течія зайшов у глухий кут. 17 вересня 1899 року

у Львові за ініціативи М.Ганкевича, С.Вітика, Ю.Бачинського, І.Возняка, Я.Остапчука, на основі лівого крила радикальної партії було створено Українську соціал-демократичну партію [162, 446]. У грудні 1899 року на базі народовських організацій, за ініціативою М.Грушевського, І.Франка, Ю.Романчука, К.Левицького, В.Будзиновського [252, 41] було створено Українську національно-демократичну партію [276, 424], куди увійшла більшість народовців і права частина радикалів.

Виникнення політичних партій у Галичині було покликане часом. Період діяльності народовців та москвофілів поступово відмирав, для парламентської боротьби необхідні були політичні партії з чіткою програмою діяльності та солідною народною підтримкою. Подальшому розвитку політичних партій на теренах Східної Галичини сприяла їх легальна діяльність, можливість проводити агітацію серед населення та використовувати для своєї самотвердної роботи парламентську трибуну.

Кінцева мета УНДП і УСДП, як і РУРП, сформульована в їх програмах: здобуття культурної, економічної і політичної самостійності українського народу, його державної незалежності та об'єднання його земель.

На основі боротьби за самостійність Української держави та під впливом роботи трьох найважливіших галицьких українських партій у краї дедалі більше і ефективніше використовуються парламентські форми боротьби, які відображаються в постійному збільшенні кількості українських послів в австрійському парламенті та галицькому сеймі. До австрійського парламенту в 1897 році було обрано 9 українців, в той час коли в 1907 році їх вже було 30 [238, 69]. Така кількість українських парламентарів, об'єднаних в Українську парламентську репрезентацію становила політичну силу, з якою рахувалися у Віденській думі і яка могла реально заявити про державницькі претензії галицьких українців.

Новоутворені українські партії в своїй роботі з населенням регіону використали практичні надбання народовців, залучали його до політичних виступів, участі у всенародних вічах, головними гаслами яких в цей період були

поділ Галичини, національно-культурна автономія, заснування українського університету у Львові, загальне виборче право.

Проте в цей час жодна з галицьких українських партій не мала належної бойовитості та агресивності, щоб достатньою мірою опанувати маси, спонукати їх до організованого виступу і врешті-решт завоювати незалежність. Їм у цей момент заважала це зробити ідейна невизначеність членів партій; сентиментальність, нескінченні вагання та брак гарту національної волі, які були викликані лише одним – відсутністю чіткої, величної, войовничої ідеології [105, 23]. Іван Франко писав про українських галицьких політиків, що коли комусь із них траплялося виступати перед народом, то було дві кардинальні точки в цих виступах: що всі жителі Галичини – русини і повинні держатися разом; і в той же час необхідно дякувати найяснішому цісареві за його безмірні добродійства і просити в нього ще про поступки для українців.

УНДП проявляла лояльність до Австро-Угорщини, прагнула здобути якомога більше на культурному та економічному напрямках діяльності. Цю партію підтримували культурні та економічні товариства Східної Галичини, сільська та міська молодь. Незабаром Українська націонал-демократична партія перетворилась у найбільшу українську партію Галичини.

При Українській соціал-демократичній партії в 1900 році було створено культурно-освітню організацію української робітничої молоді „Робітнича громада” [265]. Ця молодіжна організація була малочисельною, не користувалася популярністю серед робітничої міської молоді і не внесла значного вкладу в розвиток молодіжного руху в Галичині.

Таким чином, у другій половині XIX століття в західноукраїнських землях активізувався суспільно-політичний рух, в якому злилися різні течії, що виражали інтереси та ідеологію різних соціальних прошарків населення. Динаміка цього руху проявилася в загостренні суперечностей між москвофілами, народовцями та радикалами.

Поступово під кінець XIX століття утворився міцний табір української інтелігенції і політиків, що стояв на досить сильних національних позиціях.

Важливу роль у розвитку національної самосвідомості та національного руху в Галичині відіграли народовські періодичні видання, культурно-освітні та наукові товариства, діяльність перших українських політичних партій. Знаковою подією того часу стає залучення до суспільно-політичного руху міської і сільської молоді регіону. Велику роль у національному вихованні молоді відігравала Українська греко-католицька церква, на відміну від православної церкви на Східній Україні, яка була знаряддям русифікації українців. Після того, як галицьким митрополитом у 1900 році став Андрій Шептицький, греко-католицька церква остаточно стала українською національною церквою.

Українців, що приїжджали зі Східної України в Галичину в кінці XIX – на початку XX століття, вражали досягнення західноукраїнського населення на культурно-освітній та політичній ниві: в Києві забороняли друкувати книги українською мовою, а у Львові безборонно існували українські наукові товариства, українські школи, масові організації, кооперативи, газети; набирали сили політичні партії та молодіжні об'єднання.

У 1907 році польсько-єврейський ліберал Вільгельм Фельдман, розглядаючи та аналізуючи суспільно-політичний розвиток Східної Галичини в кінці XIX – на початку XX століття, прийшов до висновку, що в багатьох народів, які постали з попелу, відродження не відбувалося так швидко і енергійно, як відродження української Австрії, що їхнє (українське – О.Д.) несподіване і бурхливе зростання в основному сталося завдяки тому, що вони навчилися поступово самопомозі та впертій боротьбі за свій кожен здобуток [307, 289].

Першою національною молодіжною організацією Східної Галичини, яка охопила своєю діяльністю значну кількість молоді краю, справедливо можна назвати „Сокіл”. Саме сокольський рух зазнав найбільшого поширення серед слов'янських народів.

Ідея сокольніцтва виникла на чеській землі, увібравши в себе досвід шведської, німецької, французької систем фізичного виховання та загартування, була пов'язана з боротьбою чехів за культурну автономію в імперії Габсбургів з

перспективою боротьби за національну незалежність і відіграла велике значення в житті поневолених слов'янських народів, у тому числі й українців.

Сокольський рух став визначальним фактором у вихованні цілих поколінь слов'янських народів, починаючи з 60-х років XIX століття, коли у Празі (1862 рік) утворився перший осередок „Сокола” завдяки старанням викладача Празького університету Мирослава Тирша [158, 2940]. Запропонована ним система виховання молоді притягувала своїм демократизмом, гармонійним поєднанням духовності і тіловиховання, сприяла національному самоутвердженню. Обов'язковим елементом діяльності сокольських товариств було відкриття при них бібліотек, читалень, театральних осередків, хорів, оркестрів, протипожежних груп. Про значний злет та популярність сокольської ідеї в Чехії говорить кількість членів „Сокола” – в 1930 році їх нараховувалося 600 тисяч [158, 2940]. Зважаючи на закладені в програмі організації напрямки діяльності, до кінця XIX століття „Сокіл”, який ставив своєю першочерговою задачею тіловиховання молоді, поширив свої ідеї на сусідні слов'янські народи: в 1863 році було засновано „Північний Сокіл” у Словенії, у тому ж році – в Хорватії [118, 15], у 1867 році утворилося польське гімнастичне товариство „Сокул” у Львові [158, 2940]. На початку XX століття ідеї сокольніцтва поширилися на царську Росію, в тому числі і на Наддніпрянську Україну. Щоправда, в Росії було зроблено спробу сокольську ідеологію підпорядкувати інтересам імператорського двору і використати її для згуртування молоді навколо Росії, як великої і могутньої слов'янської держави. Офіційно там сокольський рух оформився в 1907 році [118,18].

З часом сокольські товариства стали важливим елементом відродження національної свідомості слов'янських народів, в першу чергу, тих, які перебували під ярмом імператорських дворів Габсбургів та Романових.

Зважаючи на значний розмах сокольніцтва та поширення його ідей серед слов'янських європейських народів, у 1907 році було утворено Всеслов'янський сокольський союз [102, 221], який координував діяльність слов'янських „Соколів”,

проводив масові всеслов'янські сокольські здвиги, доносив ідеологію організації до найтаємніших куточків слов'янських земель.

У 80-х роках XIX століття на території Східної Галичини починає розвиватися сокольська мережа. З моменту створення „Сокула” у Львові цей осередок, який нараховував у 1867 році 125 членів [118, 16], протягом сімнадцяти років не поширювався за межі міста. Лише в 1884 році під впливом відвідин Кракова чеськими соколами та популяризації сокольської ідеї щомісячником львівських „Сокулів” „Przewodnik gimnastyczny” у Східній Галичині розпочинається швидке зростання осередків польського „Сокула”. У 1884 році сокольські гуртки було створено у Станіславові і Тарнові, у 1885 році – в Тернополі, Коломиї, Перемишлі [69, 54]. Всього на теренах Галичини у 1892 році діяло 31 сокольське товариство. В 1894 році – 46, в 1896 році – 70 осередків польських „Сокулів” [118, 16]. Аналіз соціального складу Львівського „Сокула” у 1892 році дає можливість стверджувати, що це товариство мало культурно-освітнє спрямування, через значну присутність у ньому професорів вищих і середніх шкіл, артистів, літераторів, лікарів, урядовців, і його не можна назвати молодіжним, оскільки з 792 членів було лише 129 студентів [69, 72]. Натомість можна говорити про державну підтримку діяльності львівського польського „Сокула”, адже до його складу у 1892 році входив 151 урядовець. Думається, що це товариство економічно сильно стояло на ногах через присутність у ньому 178 купців та 101 банкіра (станом на 1892 рік) [69, 72].

5-6 червня 1892 року у Львові на честь 25-річниці створення польського „Сокула” у Львові відбувається перший публічний виступ польських соколів під керівництвом Жеготи Крувчинського. В 1894 році у Львові відбувається другий Великий здвиг, кількість членів якого подвоїлася і сягнула 1500 осіб [118, 17]. На 1909 рік у Західній Україні в семи сокольських округах проводили свою асиміляторську діяльність, спрямовану на колонізацію краю, 20 тисяч членів польського „Сокула” [316, 38].

Зростанню польського „Сокула” в Галичині приділено таку значну увагу через те, що до нього час від часу прилучалося українське населення Східної

Галичини і, зростаючи фізично, воно до певної міри зазнавало впливу польської державницької ідеї. Діяльність польських „Сокулів” у краї сприяла частковій полонізації українського населення, хоча це, з огляду на наступні історичні події, що розгорталися на теренах Галичини, не мало визначального значення.

Крім негативного впливу на українців регіону, з огляду на поширення серед них польської державницької ідеї, польське сокольництво мало й позитивні моменти. Завдяки присутності в краї польських „Сокулів” місцеве населення отримало змогу ознайомитися з ідеологією загальнослов'янського сокольського руху. З огляду на це, інше джерело поширення сокольництва серед українців мало меншу вагу. Маються на увазі розповіді студентів-галичан, які, навчаючись за кордоном, ставали членами чи симпатиками сокольського руху і, приїжджаючи додому, розповідали про його цілі і мету. Отже, діяльність у Львові з 1867 року та на території Галичини з 1884 року сокольських товариств сприяла поширенню сокольської ідеї в цілому краї та організації першого українського товариства „Сокіл”.

Піонером українського сокольського руху в Східній Галичині можна вважати Василя Нагірного. В середині 80-х років XIX століття, ознайомившись з чеською сокольською ідеєю, швейцарським досвідом організації протипожежних товариств, діяльністю польських „Сокулів” та знаючи стан суспільного охоплення сільської молоді, він звертається через часопис „Батьківщина” із закликом до сільської молоді – створювати пожежно-гімнастичні (пожарнічо-руханкові) товариства. В 1887 році ним було розроблено статут „Огневих сторожей” і подано на затвердження до Галицького намісництва. В тому ж році В.Нагірний розробив рекомендації ентузіастам пожежно-гімнастичної роботи, а сам заснував на підставі статуту сільське товариство в селі Рудне біля Львова. Спілкуючись з начальником польської львівської „Стражи охотнічей” Альфредом Згурським, В.Нагірний дав згоду йому на переклад польською мовою розробленого статуту. І сталося так, що в 1888 році перекладений статут було затверджено, а український варіант неодноразово відкладався в Галицькому намісництві.

Перший „Сокіл”, як пожежне товариство, на західноукраїнських землях виник в 1891 році в селі Купчиці Тернопільського повіту завдяки старанням Кліма Жмура і Павла Думки. Проте ця організація проіснувала недовго і не зазнала поширення та розвитку в навколишніх селах.

У цей період для більшості галицького українства характерним було негативне ставлення до українського сокільського руху. Одна частина противників вважала його чужоземним, невласивим для українців, а інша думала, що сокільництво – це справа поляків, які мають і гроші, і владу. Проте, незважаючи на перешкоди, Василь Нагірний, знайшовши прибічника сокільської ідеї в особі Володимира Лаврівського, продовжує роботу зі створення українського „Сокола”. До прискорення його організації у Львові спричинив здвиг польських „Соколів”, на якому були присутніми 150 соколів з Чехії під керівництвом доктора Шнайдера.

Володимир Лаврівський опрацював статут чеських „Соколів”, вивчив специфіку польських, словенських, хорватських осередків і на їх підставі в 1892 році розробив статут спортивно-гімнастичного молодіжного товариства „Сокіл”. 17 липня 1892 року в Народному Домі цей статут для майбутнього товариства було обговорено і визначено майбутню назву організації – „Сокіл” [118, 21].

8 грудня 1892 року статут українського товариства „Сокіл” було здано до Галицького намісництва для затвердження [102, 221]. Проте місцева адміністрація не поспішала його затверджувати, хоча цей статут був практично перекладом чеського статуту, яким користувалися сокольські товариства в різних країнах, у тому числі й польські сокули. Лише після включення до нього пункту про поширення його дії на територію Буковини статут затвердило Міністерство внутрішніх справ у Відні 26 липня 1893 року (ухвала № 18026) і Галицьке намісництво 3 серпня 1893 року (ухвала № 62583) [18, оп.25, спр.222, арк.1-3]. У затвердженому статуті було закріплено чинники, які мали впливати на загартування та вишкіл соколів – вправи пожежної сторожі, стрільбу по цілі, їзду на конях, плавання, фехтування [115, 8].

Історія організованого українського сокільського руху на західноукраїнських землях розпочалася в 1894 році, коли 11 лютого в залі „Руської бесіди” було скликано загальні збори „Руського гімнастичного товариства Сокіл” [349, 6]. Учасниками зборів було відкинуто назву „Січ” (бо аналогічну мали чеські студентські товариства [265]) і прийнято назву „Сокіл” як загальнослов’янську і ширшу за змістом.

Щоправда, з 1909 року молодіжні товариства під назвою „Січ” все ж було дозволено створювати з наступним підпорядкуванням їх діяльності „Соколу-Батькові” у Львові [59, 308].

Вибори голови товариства проходили на альтернативній основі. На цю посаду претендували професор Володимир Шухевич та підприємець, директор “Народної торгівлі” Василь Нагірний. У ході обговорення мети діяльності “Сокола”, визначенні основних шляхів її досягнення В.Шухевич відмовився від головування в організації, погодившись при цьому активно допомагати обраному голові.

Установчі збори 11 лютого 1894 року обрали головою новоствореного товариства Василя Нагірного, а справником – громадського діяча Володимира Лаврівського [158, 2940]. З цього часу розпочалась робота з поширення української сокільської ідеї та створення осередків “Сокола” в Східній Галичині, в тому числі й за чеським взірцем [183, 108].

Таким чином, з огляду на те, що в кінці XIX століття на теренах Галичини діяли польські сокульські організації, набував сили суспільно-політичний рух галицьких українців, збільшилося поле для культурно-просвітницького зростання молоді краю, закономірним процесом видається створення у Львові в 1894 році українського молодіжного спортивно-гімнастичного товариства “Сокіл”.

Головним завданням “Сокола” його керівники визначили фізичне гартування молодого галичанина, мобілізацію та активізацію української молоді до громадської праці [314]. Михайло Грушевський вважав, що соколи крім гімнастичної вправності, фізичної сили і вишколу мають опановувати культурні і моральні надбання свого народу [317, 226].

Ідеали чеського “Сокола”, як-то прагнення до гармонійного розвитку особистості, єднання всього народу, піднесення рівня національної самосвідомості, плекання ідеї національної свободи, вишкіл майбутніх борців за цю свободу – знайшли певну підтримку в організаторів українського “Сокола”, хоча на початковому етапі розвитку сокільських осередків у Галичині особливе значення надавалося культурно-освітньому зростанню та піднесенню національної самосвідомості і фізичного здоров’я молоді краю.

Всеслов’янська сокольська ідея була пристосована, а точніше адаптована до прагнень, традицій і потреб українського народу. На зміну гаслам чеського “Сокола” – “Де зупинка, там смерть”, “Будемо жити тільки в русі”, “Що не зробив народ, того не зробить ніхто” [319, 69] – було висунуто близькі пересічному галицькому українцеві гасла: “Все вперед, всі враз!”, “Не лебедіти, а працювати”, “Всі за одного і один за всіх”, “В здоровому тілі здорова душа”, а пізніше “Не плачем, а мечем!” [222, 100].

Український “Сокіл” дбав, щоб його вихованці були сильними і здоровими, відважними і свідомими, підприємливими і ощадливими [62,1].

Піднесенню сокільського духу молодих українців Галичини сприяли маршові пісні, серед яких марш „Соколи, Соколи!”, в якому було визначене головне завдання українського сокільництва: „Боротись будемо, соколи, і ми за нашу святу Україну” [299, 1008].

Виконання головного гасла соколів “В здоровому тілі – здорова душа”[314,2] здійснювалося через влаштування руханки (гімнастики), спортивних вправ та змагань, виконання вправ на приладах і без них, легка і важка атлетика, плавання, веслування, влаштування забав, рухливих ігор, прогулянок, бокс, фехтування, їзда на велосипедах, лижах, ковзанах [261, 78]. Крім практичних занять фізичним вихованням і загартуванням, передбачалося слухання лекцій про гімнастику та спорт, організація публічних вправ та змагань, участь у змаганнях інших молодіжних товариств.

Організатори українського сокільництва велику увагу приділили гімнастиці, а саме її виявам: груповим вправам, забавам, індивідуальним вправам, вправам на

тренажерах, рухливим іграм. Гімнастика, на думку Івана Боберського, сприяла плеканню громадських прикмет духа і тіла; була засобом до виховання кращих громадян, які в час миру і війни завжди зможуть захистити свій народ [261, 79]. Сокільська гімнастика передбачала гармонійне всебічне виховання особистості, формувала колективний характер, визначала її національно-етнічне спрямування.

Крім того, членство в “Соколі” передбачало залучення його вихованців до праці над культурним та економічним надбаннями українського народу, поширення їх через заснування бібліотек, читалень, курсів ліквідації неграмотності, гуртків тверезості, господарських спілок, крамниць, торгівельних кас [97, ЛІІ].

Глибокий зміст був закладений в одному з гасел товариства „Сокол” – „Все вперед, всі враз!”. Перша половина цієї фрази закликала сокола до постійної праці над собою, друга – до об’єднання українців без розрізнення віку, майна і знання майнового стану.

Лицарський клич „Всі за одного – один за всіх” не передбачав у лавах соколів кругової поруки, покриття негативних сторін одних членів молодіжного товариства іншими. Цей клич спонукав членів „Сокола” надавати допомогу один одному в оволодінні фізичними вміннями і теоретичними знаннями, необхідними члену товариства при виконанні його програмних завдань.

У перші роки діяльності українського „Сокола” його робота в основному зводилася до морального виховання та тілесного вишколу своїх членів [349, 6] з охопленням переважно міської молоді та інтелігенції [188, 3].

У листопаді 1895 року Володимир Лаврівський склав і затвердив статут „Сторожей огневих”, які мали діяти під безпосереднім керівництвом головної управи „Сокола”. На підставі цього статуту ним було організоване пожежне товариство у Скнилові біля Львова [118, 26]. Проте створення цього осередку не стало поштовхом до поширення пожежної справи в Східній Галичині у 90-х роках ХІХ століття.

У перший рік існування львівський український „Сокол” налічував 121 чоловіка, з яких брали активну участь у роботі організації 76 осіб [319, 80]; у 1895

році його чисельність зростає до 208 чоловік. Соціальної склад „Сокола” відображав соціальну присутність українців у краї. На відміну від польського „Сокула”, до українського товариства входили ремісники, адвокати, службовці, священики.

Про популярність сокільської ідеї серед молодшої української інтелігенції регіону говорить присутність у його лавах Богдана Лепкого, Івана Белея, Юрія Тобілевича, Миколи Шухевича, Дениса Січинського, Філарета Колесси, Євгена Барвінського, Наталя Вахнянина, Станіслава Людкевича, Романа Купчинського, Дмитра Вітошинського, Романа Цеглинського [21, оп.1, спр.38, арк.11], Йосафата Коциловського, Сеня Горука, Івана Крип’якевича, Євгена Мартинця, Володимира Шухевича, Івана Пастернака, Олександра Колесси [21, оп.1, спр.38, арк.9].

Участь провідних українських діячів у роботі „Сокола” сприяла становленню товариства, його подальшому розвитку, залученню до його діяльності нових членів.

Чисельному зростанню „Сокола” та структуризації його діяльності сприяли організаційні заходи, проведені в перші роки існування товариства. Найвищим органом організації були загальні збори членів об’єднання. На зборах вирішувалися найбільш значимі питання життєдіяльності сокільських секцій, визначалися основні напрямки діяльності, обиралися керівництво „Сокола”. Старшина товариства, обрана загальними зборами, вирішувала всі поточні справи організації, визначала конкретну діяльність окремо взятих гуртків „Сокола”.

13 лютого 1894 року сокільська старшина провела своє перше засідання, на якому обговорила основні аспекти діяльності і структуру товариства. На другому своєму засіданні 18 лютого старшини „Сокола” ухвалили рішення про початок навчань гімнастичним вправам соколів. 11 лютого 1894 року на надзвичайних загальних зборах було затверджено сокільській кольору за проектом Володимира Гнаткевича: темні штани, синя сорочка, ленти (шарфи) [21, оп.1, спр.38, арк. 6-8].

Разом із введенням одностроїв розпочалась боротьба з місцевою владою за право їх носіння. Сокільські керівники обґрунтували свою точку зору, посилаючись на “Устав про товариства” від 15.11.1867 року, який заборонити

носити однострої та відзнаки лише політичним товариствам, яким “Сокіл” не був [21, оп.1, спр.19, арк. 44]. Проте із самого початку цього протистояння, як згодом і з “Січами”, ця боротьба носила політичний характер: поляки боялися посилення українських впливів у регіоні.

У цей період з метою тіловиховання членів організації, крім гімнастики проводяться заняття з фехтування (борбництва), ковзанярства (совганки), велосипедної їзди (наколесництва). Для цих занять закупається відповідне обладнання та пристрої, орендуються гімнастичний зал, ставок, спортивний майданчик.

Крім тіло виховання, значної уваги керівники „Сокола” приділяли культурно-просвітницькій роботі як усередині товариства, так і поза його межами.

У такому поєднанні гарту тіла і душі вони вбачали шлях до гармонійно розвиненої національносвідомої особистості, якою вони хотіли бачити молодого галичанина кінця XIX - початку XX століття.

При „Соколах” було утворено оркестри, хори, драматичні гуртки, театри, бібліотеки, гуртки для неписьменних. Підтримували сокільський рух і розвивали сокільську ідею в своїх творах Денис Січинський, Ярослав Вінцковський, Віра Лебедова, Уляна Кравченко [319, 120-121]. Підтримувалися зв'язки з іншими українськими культурно-освітніми товариствами Львова, насамперед з „Клубом Русинок”, члени якого зголосилися виготовити прапор для товариства „Сокіл”, „Бояном”, „Руською Бесідою”, „Просвітою”. Успішно розвивалася сокільська бібліотека, яка вже через рік існування організації мала більше сотні книжок, передплачувала польську і чеську сокільську пресу, суспільно-громадську українську та німецьку періодику [5, оп.1, спр.2, арк. 2]. Завдяки пожертвам І.Труша, Т.Копистинського, К.Паньківського збільшувався фонд сокільської бібліотеки.

За ініціативою справника українського „Сокола” у Львові Дениса Кучики було засновано „Сокільський базар”, пізніше реорганізований в кооператив „Союзний базар”. За пропозицією А.Будзиновського створено „Союз співацьких і музичних товариств”, пізніше музичне товариство імені М.Лисенка. За

ініціативою Я.Вінцковського було організовано „Українську накладню нот”, названу згодом видавництвом „Торбан”.

Володимир Лаврівський за власні кошти випускає в 1895, 1897 і 1899 роках перші українські сокільські календарі, в яких пропагує саму ідею українського сокільства, подає практичні поради щодо організації сокільського осередку, проведення гімнастичних вправ.

На початку ХХ століття за ініціативи А.Будзиновського у Львові було відкрито театральну секцію, яка згодом переросла в сокільський театр. Через цей театр на велику сцену потрапили Сорока, Курбас, Утрисько [319, 121].

Львівський „Сокіл” існував без урядової допомоги, а лише за рахунок внесків та пожертвувань членів організації чи осіб, що поділяли її погляди. Осіб, які вносили значні внески, вважали за членів-засновників. Першими членами-засновниками були Василь Небиловець і Григорій Врецьона [118, 26].

Проте, незважаючи на всі ці здобутки, до кінця ХІХ століття український „Сокіл” залишався організацією, діяльність якої обмежувалася лише Львовом. Цей фактор, а також протиріччя, що виникли всередині керівництва „Сокола”, викликані різними підходами щодо ставлення до членства москвофілів у товаристві та участі соколів у польському сокольському злеті у Кракові зумовили відставку Василя Нагірного та переобрання голови товариства. В листопаді 1900 року головою „Сокола” обрано доктора Василя Гукевича. Конфлікт у сокільському товаристві зумовив звільнення з посади господаря і писаря Володимира Лаврівського [21, оп.1, спр.38, арк. 92].

З приходом нового голови протиріччя всередині організації не припинилися. За своєю суттю вони відбивали суперечності, які охопили український національний рух кінця ХІХ – початку ХХ століття в Східній Галичині. Протистояння між прихильниками москвофілства і народовства було доповнене протиріччями з радикалам, які, проголошуючи антиклерикалізм у своїх програмних документах, виступали проти співпраці в межах організації зі священиками.

У листопаді 1901 року головою товариства „Сокіл” було обрано Альфреда Будзиновського, а одним із заступників – гімназійного професора Івана Боберського. Ротація керівництва привела до зміни форм та методів роботи організації. За ініціативою голови „Сокола” з 1901 року, поряд з гімнастичними вправами, члени організації більше уваги почали надавати пожежній справі, туризму (мандрівництву) та велосипедному спорту (наколесництву) [158, 2940]. В червні 1901 року Альфред Будзиновський залучає до гімнастичних вправ та занять оздоровчою гімнастикою академічну і гімназійну молодь. Через зацікавленість гімнастичними вправами дівчат при „Соколі” створюються жіночі гімнастичні відділення.

За головування А.Будзинського починають активно впроваджуватись вправи, пов'язані з протипожежним навчанням. Пожежництво було особливо актуальним для сільських жителів, де не було відлагодженої системи гасіння пожеж. Пожежну секцію „Сокола” очолив Сень Горук, стараннями якого до 1908 року в Галичині існувало близько 400 сільських пожежних товариств [118, 30].

В 1901 році значна увага приділяється підготовці кваліфікованих сокільських викладачів. Для цього 1 жовтня 1901 року під керівництвом Івана Боберського започатковано роботу учительського гуртка. Проте вже в той період сокільська діяльність І.Боберського не обмежувалася лише створенням навчальних гуртків. Він виступає меценатом та організатором ряду сокільських концертів, звітів, свят, за що отримував подяки від голови товариства А.Будзиновського та скарбника І.Ігнашевича [25, оп.1, спр.4, арк. 3].

Протягом 1901-1909 років сокільський рух охопив майже всю територію Східної Галичини. Кількість товариств зростає: з одного в 1901 році до 400 в 1908 році. Для осередків „Сокола” за межами Львова розробляється типовий статут, за яким дозволяється створювати сокільські осередки в регіоні під будь-якою назвою, але з обов'язковим підпорядкуванням Львівському „Соколу”. В 1906р. до цього статуту внесено нові завдання – “плекати руханку, щоб розвинути в своїх членів здоров'я, силу і красу тіла, виховати енергію Духа та розбудити у них змисл до злуки і карности” [21, оп.1, спр.1, арк. 7].

На початку ХХ століття основними заповідями „Сокола” стають такі положення, як звільнення від духовного рабства, виховання здорового тілом і духом молодого покоління, плекання розуміння правдивого демократизму, виховання сили і порядності, любові до батьківщини та свободи, праця і єднання, які дозволяють здобути народу своєму свободу [260, 77]. Сокільництво мало виховувати нове здорове покоління, що прислужиться власній державі [19, оп.1т, спр.307, арк. 49].

12 жовтня 1905 року на засіданні старшини товариства прийнято рішення про зміну кольору сокільського однострою на сірий.

Новий етап, який привів до зміни орієнтирів у діяльності та вихованні членів організації „Сокіл” наступив з обранням 26 серпня 1908 року головою товариства професора Івана Боберського. Ставши головою „Сокола”, він спрямував свої зусилля на згуртування рядів соколів, поширення сокільської мережі в Галичині та за її межами, систематизацію тіловиховної системи товариства, а згодом – на переростання осередків „Сокола” у військовопідготовчій організації галицької молоді та створення спортивно-стрілецьких „Соколів”.

Іван Боберський першим серед сокільського керівництва звернув увагу на залучення до роботи в організації жіноцтва [116, 8], яке, крім перерахованих вище знань, набувало ще й практичних вмінь по медичній допомозі потерпілим, приготуванню українських народних страв.

У 1909 році з метою створення єдиного управлінського центру сокільського руху в Східній Галичині львівську організацію перейменовано на „Сокіл-Батько”. З цього часу вона бере на себе керівництво всією сокільською справою в Східній Галичині, а згодом і за її межами. Крім керівництва роботою „Соколів-філій”, „Сокіл-Батько” розширює сітку осередків, проводить збори керівників організацій зі всієї округи, проводить роботу по забезпеченню сокільських філіалів літературою, єдиною уніформою.

Крім безпосереднього керівництва „Соколом” Іван Боберський працює над підручниками з тіловиховання: „Забави й гри рухові” (1904-1905 роки), „Копаний м’яч” (1906 рік), „Значення руханкових товариств” (1909 рік) [110, 141]. За його

допомоги було видано ряд підручників, брошур, методичних порад: „Ситківка”, „Впоряд”, „Лавчина і щєблівка”, „Правила до гаківки”, „Народні вправи”.

10 вересня 1911 року Іван Боберський організував перший крайовий сокільський здвиг, який відбувся на нещодавно придбаній площі „Сокола-Батька” – „Українському городі”. Глядачами цього огляду сокільських сил були представники українських і польських молодіжних організацій та політичних сил. Організованість і вміння соколів підтвердили впевненість їх керівників у правильності обраного курсу на виховання майбутніх борців за українську державність.

У період створення перших політичних партій у Східній Галичині, структуризації національного руху проходить об’єднавчий процес молодіжних студентських та старшогімназійних груп, які з різною активністю діяли з періоду створення організацій – громад.

Ініціатором та ідейним організатором студентського об’єднання під назвою „Молода Україна” став студент-юрист Львівського університету Володимир Старосольський [280, 7]. До складу засновників новоствореного об’єднання в 1899 році увійшли Остап Грабовський, Лев Ганкевич, Степан Баран, Михайло Галущинський, Володимир Темницький, Антін Крушельницький, Володимир Гуркевич, Лонгин Цегельський, Євген Косевич, Семен Горук, Теофіль Мелень [243, 244; 280, 7]. До складу „Молодої України” увійшли представники різних галузей знань, високоосвічені і кваліфіковані фахівці, молоді люди, що сповідували різні форми і методи, але кінцевою метою своєї боротьби та діяльності бачили побудову самостійної української держави. Саме молодий запал, ентузіазм та добра воля об’єднали їх заради високої мети, згуртували навколо потреби щоденно переконувати, агітувати міську та сільську молодь Східної Галичини для формування їх душ та помислів під гаслами національного самовиховання і самопожертви заради не далекої, примарної мрії, а реальної та основної мети – побудови самостійної України.

Слід зауважити, що створення „Молодої України” у Львові викликало занепокоєння в царського режиму. У 1902 році було розіслано по жандармських

управліннях Наддніпрянської України циркуляр, у якому зазначалося, що ця організація ставить собі за мету відірвати Малоросію від Російської імперії [15, оп.1, спр.503, арк. 162].

До студентського об'єднання „Молода Україна” увійшли розрізнені таємні гуртки учнівської молоді Бережан, Коломиї, Тернополя, Станіславова, Перемишля, Бучача, Заліщиків, Бродів, Радехова, Городка, Золочіва, Самбора, Рудки, Зборова, Калуша [222, 20-29].

У великих містах (таких як Львів та Станіславів) діяло кілька гуртків „Молодої України”, у менших – по одному. Кількість членів збільшувалася шляхом індивідуальних контактів членів осередків, через їх особисті знайомства та дружбу. В містах, де діяло кілька осередків „Молодої України”, створювалася спільна управа. Вона об'єднувала всі гуртки єдиною ідеєю, розробляла план дій для всіх гуртків, давала відповідні доручення.

До гуртків „Молодої України” вступали після четвертого класу гімназії, очолювали їх студенти Львова, рідше Відня. При прийомі до гуртка проводилася співбесіда із старшими членами, давалася рекомендація кандидату на членство в гуртку. Тему бесіди визначала якась подія, образ історичного діяча чи книжка. Після того, коли члени гуртка приходили до переконання, що кандидат може тримати в таємниці все, про що дізнається в гуртку, його починали називати товаришем. Тоді на найближчих зборах він складав присягу.

Незважаючи на присутність в об'єднанні представників різних суспільних, політичних та філософських поглядів, співпраця між ними проходила в атмосфері глибокої товаришкості та громадської моралі.

Для поширення своїх ідей та популяризації діяльності члени „Молодої України” неодноразово вдавалися до публічних виступів, маніфестацій, зборів. 14 липня 1900 року у Львові під безпосереднім керівництвом „Молодої України” відбувся з'їзд українського студентства та учнів середніх шкіл [139, 55]. Кілька сотень представників студентства Львова та учнів гімназій і середніх шкіл Східної Галичини обговорили суспільно-політичну ситуацію, що склалася в регіоні; потреби та жадання українців-галичан; утиски, яких зазнають міські і

сільські жителі краю від польської адміністрації. На з'їзді з рефератом про політичну ситуацію та долю українського народу виступив Лонгин Цегельський [150, 552], автор нещодавно випущеної і жваво обговорюваної книги „Русь-Україна і Московщина”. Вінцем з'їзду, визначенням його вагомості для тодішнього студентського руху стала резолюція цього зібрання, в якій говорилося, що лише в самостійній, власній державі українська нація знайде повну свободу.

Необхідно зазначити, що резолюція з'їзду була зустрінута в Австро-Угорщині неоднозначно. Австрійська преса зробила спробу висміяти її як утопію студентів-романтиків в обороні самостійної України [150, 552]; галицька польська преса почала бити на сполох, вбачаючи в студентському українському русі прояви сепаратизму, а в резолюції – заклик до повстання проти існуючого ладу; українська преса посіла двояку позицію – газета „Діло” проігнорувала цей з'їзд, не подаючи ні резолюцій з'їзду, ні коментарів до них [280, 8], „Літературно-Науковий Вісник” надрукував статтю Івана Франка на захист національних ідеалів студентства [150, 552].

Восени 1901 року у Львівському університеті з новою силою розгортається боротьба за українізацію цього навчального закладу. Проте тепер цей рух набуває яскравого політичного забарвлення зі зміною форм та методів досягнення поставленої цілі. Якщо раніше він проходив під керівництвом поміркованих представників галицької інтелігенції через переписку з галицькою та австро-угорською адміністрацією, виступи в крайовому сеймі та віденському парламенті, то тепер, очолюваний „Молодою Україною”, переріс у масові страйки та демонстрації, підкріплені постулатом про самостійність України. 8 жовтня 1901 року відбулося академічне віче за участю близько 3 тисяч українських студентів [139, 56], які вимагали створення українського університету у Львові із запровадженням (на період створення) викладання української мови на медичному, філософському та юридичному факультетах. Представники „Молодої України” визначили боротьбу за український університет першим етапом у змаганні за політичну незалежність і пов'язували її з політичними та соціальними

інтересами народних мас. При цьому вони намагалися лояльно ставитися до польського студентства. У відозві українського студентства від 20 листопада 1901 року говорилося про боротьбу за український університет, а не проти польської студіюючої молоді. Українські студенти заявили, що вони не бажають чужого, але й свого готові добиватися до кінця [51, 220].

Зволікання офіційної влади привели до збору ще одного віча 19 листопада, на якому були присутніми близько 600 студентів [139, 56]. Цього ж дня український депутат Ю.Романчук вніс у Палату депутатів проект резолюції щодо заснування українського університету у Львові. І поки австрійський парламент розглядав справу про український університет, студенти продовжували страйкувати.

Результатом протистояння було рішення „Молодої України” залишити Львівський університет і переїхати на подальше навчання до інших навчальних закладів Австро-Угорщини. Відповідна заява від імені 440 студентів була передана університетському керівництву 3 грудня 1901 року [139, 57]. Автором ідеї „сецесії” був активний діяч „Молодої України” Володимир Старосольський [280, 9]. Підтримав її й митрополит Андрій Шептицький, який протягом року власним коштом утримував навчання студентів святої Богословії за кордоном [351, 43]. Таким чином восени 1901 року стіни Львівського університету покинуло близько 600 студентів-українців [351, 43; 252, 19].

Своїми діями наприкінці 1901 року львівське студентство репрезентувало нові радикальні методи боротьби, які, підтримані вірою у власні сили, спричинили до розгортання масового молодіжного руху в краї. Окрилені ідеєю боротьби, члени „Молодої України” в липні 1902 року на загальному студентському вічі у Львові після рефератів-виступів В.Старосольського, Л.Цегельського, В.Темницького, Є.Косевича прийняли рішення про підтримку разом з політичними партіями Галичини масового руху селян та сільських робітників регіону, спрямованого проти нечуваного визиску польських поміщиків. Страйк, в якому взяло участь близько 200 тисяч селян [269, 433] (за іншими даними, біля 100 тисяч [280, 9]), закінчився не лише їх перемогою (поміщики змушені були піти на ряд поступок), але й сформував серед сільського

населення позитивний образ оборонців їх інтересів – представників українських політичних партій радикалів, соціал-демократів, націонал-демократів та галицької молоді, які підтримали домагання селян краю.

Цей соціальний рух мав також і національно-політичний характер, був пробою власних сил українського народу, подальшим поштовхом для безкомпромісної боротьби, перевіркою рівня впливу українських політичних партій на свідомість селянських мас та керованість їх рухом, адже переважна більшість українських політичних сил Східної Галичини бачила свою соціальну базу саме в селянстві.

Свою діяльність „Молода Україна” будувала на співпраці з іншими молодіжними організаціями, як даного регіону, так і Наддніпрянської України, де також існували нелегальні студентські громади. У Східній Галичині це були, насамперед, “Академічна громада” та “Основи” до складу яких входять майбутні діячі молодіжного руху регіону. Відділення товариства “Основа” слухачів політехніки у Львові в 1889 році очолюють Т.Мелень, П.Волосенко, З.Вітошинський, Я.Білинський [6, оп.1, спр.27, арк. 23], до складу “Академічної громади” входили М.Січинський, В.Чайківський, І.Яримович, О.Бойцун [6, оп.1, апр.58, арк. 67].

Зв’язки із Східною Україною підтримували В.Старосольський, Л.Ганкевич, Л.Цегельський, С.Горук, В.Темницький [280, 9]. За їх допомогою в Східній Галичині було видруковано, частково розповсюджено на місці, а частково переправлено у Наддніпрянщину брошуру М.Міхновського „Самостійна Україна”, інші брошури соціально-революційного змісту. З Галичини до Києва, Харкова, Катеринослава, Полтави переправлялися твори І.Франка, П.Куліша, М.Драгоманова, М.Грушевського. Між молодіжними громадами проводився обмін делегаціями. Так, до Києва їздили В.Старосольський, В.Загайкевич, Л.Ганкевич, В.Темницький [280, 10]. Великою популярністю у Наддніпрянській Україні користувалася праця Ю.Бачинського „Україна уярмлена”. Така взаємна співпраця молоді обох частин України на рубежі XIX – XX століть сприяла єднанню їх помислів, виробленню спільних методів боротьби, розвитку

українського молодіжного радикального руху по обидві сторони австро-угорсько-російського кордону.

Погляди членів „Молодої України” формувалися також і через одноіменний місячник організації, який видавався у Львові у 1900-1902 роках за редакцією О.Грабовського, С.Горука, М.Галушинського, М.Залітача, Є.Косевича, А.Крушельницького, Т.Меленя, В.Старосольського, В.Темницького, Л.Цегельського [244, 1641]. Редколегія „Молодої України” наголошувала на ідеї самостійності України, вела боротьбу за українські вищі школи, університети, підтримувала зв'язки з українською молоддю Центральної та Східної України. 33 числа місячника стали справжнім рупором, який закликав українську молодь до активної боротьби за українську державність.

Самостійницькі ідеали „Молодої України” сформували напрям довоєнної діяльності усіх молодіжних формувань Східної Галичини, незалежно від їх політичної орієнтації. Після 1902 року, коли молоді українці почали працювати в різних молодіжних організаціях, як-то Організація української молоді, Комітет української молоді, Український студентський союз, Драгоманівські громади [280, 10], політично-соціальна спрямованість їх діяльності не змінилася, а лише набула нових, більш зрілих форм.

Представники молодіжних організацій Східної Галичини що далі, то більше сприймали тезу Миколи Міхновського як поштовх до дії, що в своїй роботі не потрібно ні на кого надіятися і озиратися назад, а діяти самостійно, рухатися вперед [55, 158], задля досягнення мети – утворення незалежної Української держави.

Ідейно всі ці гуртки були патріотичними і національно-орієнтованими. Із створенням політичних партій, залежно від складу управи гуртка, він починав діяти під гаслами певної партії і нести в народні маси ідею – чи то радикальну, чи то соціал-демократичну, чи то націонал-демократичну. Найбільшу активність розгорнула радикальна партія, гуртки симпатиків якої обирали собі за назву Драгоманівські громади, або Драгоманівські недільні школи [222, 20]. Соціал-демократи мали значно менший вплив серед молоді краю через свої не досить

чітко сформульовані самостійницькі претензії. Гуртки М.Ганкевича на своїх зборах переважно займалися читанням творів К. Маркса.

Діяльність українських політичних партій, їх боротьба за вплив на західноукраїнське населення в цілому і на галицьких юнаків і дівчат зокрема, робота культурно-освітніх товариств, куди до співпраці залучалась молодь, висока громадянська активність та національна свідомість молодого населення краю спонукали до створення національних молодіжних організацій зі своєю програмою, метою, сферами діяльності і методами роботи.

На рубежі XIX і XX століть радикально налаштована частина соколів, не згодна з присутністю в організації священників та їх впливом на роботу товариства, ступає на антиклерикальну позицію. Розпочинається робота зі створення молодіжної організації, яка несла б у собі національний початок і спиралася на традиції українського народу. Соціальним осередком товариства було обрано селянство. В цей час сільська молодь, яка була найбільшим прошарком населення в Східній Галичині, залишалася поза увагою діячів молодіжного руху краю. Тодішній український селянин регіону був пригноблений і принижений польськими урядовцями і потребував уваги з боку прогресивної західноукраїнської спільноти.

Заповнити цю прогалину взявся Кирило Трильовський, провідний діяч радикальної партії Галичини, посол Віденського парламенту. Щоб поживити діяльність радикальної партії, він вирішив розпочати заснування у селах пожежно-гімнастичних молодіжних товариств [104, 140].

Зустріч Кирила Трильовського з селянином Дмитром Соляничем у селі Устя на Снятинщині в 1899 році остаточно переконала його в необхідності створення мережі організацій для сільської молоді. Обидва прийшли до твердого висновку – західноукраїнському молодому селянинові потрібне товариство, яке б нагадувало славні традиції Запорізької Січі, у якому б панував дух рівноправності, товарищескості, взаємоповаги та взаємодопомоги.

Упровадження в „Січах” козацької термінології, пісень, ритуалів мало за завдання поновити серед української молоді давні історичні козацькі традиції.

Організація товариств повинна була будуватися за зразком запорізького коша, планувалося залишити стару назву старшини – кошовий, осавул, писар, скарбник, обозний, аби вони нагадували про колишню славу України [209].

Першу „Січ” Кирило Трильовський намагався заснувати взимку 1899-1900 років у селі Устя Снятинського повіту. Але статут цього товариства галицьке намісництво не затвердило через те, що один з його параграфів визначав право членів організації на носіння відзнак, якими були стрічки (ленти). Переробивши статут, затвердивши його в Галицькому намісництві та обравши місце приведення своєї ідеї в діло, „Батько Кирило” приступив до заснування товариства „Січ”.

Перша січова організація виникла 5 травня 1900 року в селі Завалля Снятинського повіту [89, 82]. Про широку підтримку ідеї Трильовського промовисто говорить факт присутності на установчих зборах в Заваллі поважних гостей зі Львова та Відня, хору з міста Снятин, більше ніж 200 селян з навколишніх сіл [318, 845]. Першим кошовим було обрано Миколу Неділка, осавулом – Михайла Колодинського. Слідом за ним такі товариства почали утворюватися по селах Снятинського, Коломийського та інших повітів.

Ідею К.Трильовського, щодо організації молодіжних товариств на селі схвалив XII з'їзд Русько-української радикальної партії [222, 109], доручивши при цьому членам партії вступати до „Січей”, організувати їх осередки за місцем проживання, роз'яснювати місцевому населенню відмінності в роботі „Січі” та „Сокола”.

Після селянських страйків у Галичині влітку 1902 року, організаторами яких були українські радикали, соціал-демократи і націонал-демократи [258, 64], лише радикальна партія протягом 1903-1904 років продовжувала вести активну агітаційну роботу в селянських общинах, використовуючи зміцнілі осередки „Січей”, що сприяло згуртуванню галицького селянства довкола програмних ідей РУРП та „Січі”. За неповними даними, в цей період радикали організували і провели у Східній Галичині більше 110 зборів і мітингів українського населення [161, 22].

Січовий рух, на відміну від сокільського, відразу набув поширення не тільки в містах і повітах Східної Галичини, але й поза її межами. 2 березня 1902 року в залі товариства “Руська Бесіда” відбулися установчі збори організації “Січ” у Львові. Таємним голосуванням головою львівської “Січі” обрано було Юліана Мудрака, а його заступником Олену Будзиновську [5, оп.1, спр.2, арк.5]. До складу цієї “Січі” в різні роки входили майбутні діячі молодіжного і суспільного руху Східної Галичини – О.Тисовський, В.Старосольський, Н.Гірняк та інші. Протягом 1902 року при Львівському осередку “Січі” було створено літературну, агітаційну, наукову, природничу та суспільну секції [5, оп.1, спр.6, арк. 10, 22, 63]. Особливої ваги при цьому надавалося роботі агітаційної секції, куди запрошувалися всі січовики, які мали будь-які навички та ідеї в цьому напрямку [5, оп.1, спр.7, арк. 37].

В 1903 році першу буковинську „Січ” було закладено Сильвестром Кричевським та Омеляном Поповичем у Кіцмані [242,172]. В тому ж 1903 році перші січові товариства виникли на Тернопільщині в селах Глядки, Козівка, Купчиці, Цебрів, Грубічок Великий [318, 847].

Новоутворені „Січі” не були тільки протипожежними або гімнастичними товариствами; вони передбачали поєднання культурного, національного і класового виховання своїх членів в ім'я оборони прав українського населення краю [53, 92].

Швидкому зростанню кількості січових осередків сприяло не лише те, що вони спиралися на славні традиції Запорізької Січі, але й привабливі для молоді гучні козацькі звання, маршові пісні, гімнастичні вправи під музику, січові відзнаки – ленти з написом “Січ”. Кольорові стрічки, які були відзнакою січовика, носили через праве плече на лівий бік. На стрічках було нитками вишито назву села, з якого був січовик. Кошовий носив стрічку синьо-жовтого кольору, осавул – синю з двома жовтими смужками, писар – синьо-червону, скарбник – жовто-червону, обозний – зелено-червону, четар – червону, хорунжий – синьо-жовто-синю [318, 742].

Використання національних мотивів у діяльності організації дозволило К.Трильовському впровадити в “Січах” давні традиції, пристосовані до нових обставин, тим самим пробудивши любов у галичан до української минувшини, любов до своєї батьківщини і разом з тим закладати міцний державотворчий фундамент в думках і головах місцевої української молоді від 16 до 35 років.

У перші роки діяльності “Січей” в них йшлося про культурне та національне виховання їх членів та місцевого населення. Селянин мав усвідомити, що він рівноправний громадянин, незалежно від національної чи релігійної приналежності. У товаристві мають єднатися на основі рівності й любові всі члени громади, при тому, що старшувати в ній повинен той, кого вона обере. Основними засадами існування січової організації були моральність, чесність, пошана своєї і чужої гідності. Січовик не обмежувався у вірі. У статуті зазначалося, що членами товариства можуть бути лише світські люди [279, 37].

Проте сам процес становлення “Січі” не був легким. Крім проблем, пов’язаних з реєстрацією товариства у відповідних владних структурах, додалась перешкода, що виникла в колі самого українського населення. Більшість українських чоловіків проходила військову службу в австрійському війську і відчула на собі жорстокість армії, щосуботні тілесні покарання, упереджене ставлення до українців в австрійській армії. Все це призвело до того, що український народ не любив військових, і будь-які згадки про військовий вишкіл його жахав. Саме тому потрібен був час і неабияка наполегливість, щоби український народ полюбив військові справи не з приязні до Австрії, а з огляду на своє майбутнє [99, 19].

Виходячи із затвердженого статусу, одним із основних завдань “Січі” була охорона сіл від пожеж, розповсюдження серед її членів навиків гасіння вогнищ, проведення протипожежних заходів на селі. Січовики закуповували пожежні насоси (сикавки), тренувалися в гасінні пожеж, вивчали протипожежні справи.

Важливим завданням “Січей” була ліквідація неписьменності сільського населення Східної Галичини. Підвищені вимоги ставилися до самих членів товариства: якщо січовик протягом трьох місяців не навчався грамоти, його

виключали з організації. Для поширення грамоти серед селян створювалися “січові коші” – читальні для простого люду, для яких передплачувалися газети, журнали, часописи, закупувалися книги, брошури, січові пісенники, календарі “Громада”, “Отаман”, “Запорожець”. При “Січових кошах” були організовані курси для тих, хто не вмів читати і писати. Відкривалися читальні “Народна спілка”, “Просвіта”, “Січ”; гуртки “Рідна школа”, “Сільський господар” [209]; організовувалися кооперативи, першим серед них на Покутті стала “Народна спілка”, організована К. Трильовським в 1904 році [259, 349].

Січовими провідниками були переважно гімназисти та студенти, найбільш освічена молодь краю. Знання з історії та інших галузей науки інколи поширювалися елементарним та примітивним способом – через переказування наукових праць українських дослідників, розповідями з історії князівського та козацького минулого.

Значним поступом розвитку січового руху стали вправи січовиків, які розвивали фізичну силу. Спортивний характер “Січей” та їх традиційний зв’язок із старими козацькими традиціями надали з часом їм вигляду військової організації, в якій проводилися військовий вишкіл, марші, гімнастичні та протипожежні вправи, підтримувалася товариська дисципліна і підпорядкованість обраній старшині.

Підготовка до протидії була спрямована, в першу чергу, проти учасників місцевої антиукраїнської адміністрації, проти окатоличення та ополячення українського населення краю. Саме тому фізична підготовка викликала незадоволення з боку пропольської влади. Місцеву адміністрацію лякало також і небувале поширення осередків “Січі” в межах Австро-Угорської імперії.

В кінці 1902 року галицька польська преса рясніла статтями, в яких критикувалася активізація діяльності “Січей”. У грудні 1902 року львівська польська “Газета народова” писала про те, що недалеко від Заболотова українські хлопці збираються ночами і вправляються сокирами [99, 38]. Саме дерев’яні сокири (топірці), що символізували зброю і перев’язана через плече стрічка (лента), що була знаком належності до “Січі” найбільше тривожила місцеву

владу, бо в них вона вбачала вияв організованості молодих українських галичан, яка найближчим часом могла стати загрозою польському пануванню в краї.

У зв'язку з цим розпочалися обшуки та арешти серед організаторів та учасників товариства, членів радикальної партії, вони перебували під пильним наглядом місцевої поліції [7, оп.1, спр. 2636, арк. 4]. Австрійський уряд під впливом скарг місцевої пропольської адміністрації ставив у вину січовикам підготовку до антиавстрійського повстання, розпускав січові гуртки. До безпосереднього знищення “Січей” особисто долучився тодішній галицький намісник А.Потоцький, який сказавши: “Ja musze Sicze zniszczyć” (“Я мушу “Січ” знищити”) [34, оп.1, спр.1, арк. 3], розв'язав руки противникам січового руху в Галичині. В 1904 році лише у Косовському повіті місцеве староство розпустило 14 “Січей” [104, 140].

У наступні роки триває жвава переписка Галицького намісництва зі староствами з приводу накладення штрафів на членів місцевих осередків “Січі” за нелегальне носіння січових знаків розрізнення. Особливим завзяттям у цій справі виділялися староства з Перемишля, Печеніжина [18, оп.70, спр.1169], Станіславова, Снятина, Стрия [18, оп.70, спр.1170], які не обмежувалися штрафами, а й арештовували та заковували в кайдани.

В січні 1905 року було заарештовано і засуджено на шість місяців Кирила Трильовського, на два місяці Юрія Соломійчука, одного з послідовників Трильовського та організатора “Січей” на Гуцульщині, на три тижні – членів товариства В.Танасійчука та П.Сорохана. Процес, який організував Анджей Потоцький, намісник Галичини над керівниками та членами січового руху з метою його дискредитації в очах місцевого населення, мав протилежний ефект. “Січ” після закінчення процесу стала ще більш популярною серед населення краю, а К.Трильовський з великою перевагою в голосах виграв вибори до Віденського парламенту в 1907 році [315, 3259].

Відбувши покарання, Кирило Трильовський у 1906 році здійснив поїздку до Відня зі скаргою на утиски “Січей” з боку поляків. Ця поїздка, хоча й ненадовго, проте спинила переслідування товариства полонізованою місцевою владою, дала

можливість його керівникам перебудувати свою роботу, створити єдине керівництво січовим рухом в краї.

9 квітня 1908 року в Станіславові було створено Головний січовий комітет [160, 2846], головою якого було обрано Кирила Трильовського, заступником голови – Івана Сандуляка, секретарем – Івана Чупрея, скарбником – Миколу Лагодинського [222, 114].

Свій вишкіл, організованість і вміння січовики демонстрували на щорічних повітових та крайових святах. Первинним переглядом січових сил стало Перше січове свято, яке відбулося 6 червня 1902 року в місті Коломия [99, 27]. Це був своєрідний звіт про дворічну діяльність “Січей”, демонстрація вмінь і організованості січовиків і січовичок. Крайові свята до Першої світової війни відбувалися в Коломиї (червень 1903 року), у Станіславові (липень 1905 року), в Коломиї (липень 1906 року), в Станіславові (червень 1911 року), у Снятині (липень 1912 року) [278, 125]. Кожне наступне свято демонструвало все більшу організованість і вміння членів товариства.

Отже, незважаючи на усілякі утиски сокільського та січового руху місцевою адміністрацією, „Січі” та “Соколи” продовжували розвиватися, залучаючи до своїх лав нових членів, поступово переходячи від протипожежного і культурного напрямків діяльності до військовопідготовчого.

РОЗДІЛ ІІІ

ДОМІНУВАННЯ ПАРАМІЛІТАРНОГО НАПРЯМУ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1910-1914 РОКИ)

Початок другого десятиліття ХХ століття на галицьких землях позначився подальшою активізацією суспільно-політичного життя українців краю. Така ситуація склалася як наслідок суспільних зрушень в Австро-Угорській імперії, так і через подальший якісний розвиток українських політичних партій Східної Галичини. Не могла залишитися осторонь цих подій українська молодь краю, яка, завдяки пропагандистській діяльності молодіжних товариств, щоразу більше усвідомлювала себе осередком національно-культурного відродження регіону.

Велику роль у соціально-політичних процесах в Східній Галичині відіграла греко-католицька церква, яка, після того як галицьким митрополитом став Андрей Шептицький (1901-1944 роки) [223, 3842], остаточно перейшла на українські позиції, стала українською національною церквою, почала дедалі активніше закликати до відродження української державності [195, 98]. Завдяки старанням митрополита Шептицького відбулась зустріч української делегації з Францом-Йосифом І на предмет зрівняння у виборчих правах українського населення з іншим населенням Австро-Угорщини, введення загального, рівного, безпосереднього і таємного виборчого права.

Домагання делегації підтримала Народна рада, зібравши 2 лютого 1906 року у Львові 50-тисячне народне віче [139, 60], більшість якого становили селяни і молодь, що в свою чергу засвідчило зростаючу політичну активність галицьких українців, особливо тих прошарків населення, яких ще вчора, крім своєї межі та сільського шинка, нічого не цікавило. Радикали погрожували селянським страйком, причому зазначали, що цей страйк буде носити не економічний, а політичний характер. В офіційній заяві вони відмічали, що всі хлопці не будуть працювати на панських ланах, доки не отримають нових політичних прав, доки парламент не ухвалить введення загального, рівного, безпосереднього та таємного

виборчого права [93]. У підтвердженні таких заяв поляки і австрійці могли не сумніватися. Адже попередні соціальні конфлікти, особливо селянські страйки, не обійшлися без активної участі „Січей” [353, 30; 354, 41].

Прийняття нового виборчого закону давало надію галицьким українцям на здобуття автономії, а пізніше, можливо, й повної незалежності. Адже, у порівнянні з 1897 роком, представництво українців у австрійському парламенті зросло майже вдвічі [68, 202] і становило 27 депутатів від Галичини, з них націонал-демократи здобули 17 посольських мандатів, радикали – 3, соціал-демократи – 2, москвофіли – 5 та 5 – від Буковини [252, 123]. У 1910 році депутат-українець Юліан Романчук був обраний віце-президентом палати послів австрійського парламенту [301, 2568]. Проте, новий виборчий закон, незважаючи на його позитивні сторони, мав обмежений характер. Новий закон стосувався лише парламенту і не поширювався на крайові сейми і місцеві органи самоврядування. Посольські мандати нерівномірно розподілялися між національностями. Так, один посол припадав на 50 тисяч польського населення й аж на 120 тисяч українського. На 106 депутатських мандатів до австрійського парламенту від Галичини українське населення могло обрати лише 28 послів або 26 відсотків від загальної кількості [274].

У зв'язку із здобуттям українськими політичними партіями представництва в палаті послів, центр їх діяльності перемістився до парламенту, що негативно відобразилося на їх організаційно-політичній роботі серед українського населення Галичини. Винятком може бути діяльність радикальної партії, яка, незважаючи на роботу в парламенті, продовжувала поширення своїх ідей через січові осередки, які в цей період стали основним джерелом впливу на сільську молодь.

За ініціативи двох українських партій – Української національно-демократичної партії та Української радикальної партії – в липні 1911 року було створено український парламентський клуб, очолюваний Костем Левицьким, який зосередив свою увагу на реформі виборчого закону до Галицького сейму, адміністративному поділі Галичини на українську і польську частини, створенні українського Коронного краю, українізації освіти та відкритті українського

університету у Львові. При відкритті нової палати послів 20 червня 1907 року український Парламентський клуб опублікував заяву, в якій висловився за національно-територіальну автономію українських земель в Австро-Угорській державі, проти існуючої крайової автономії та зменшення заступництва українського народу протизаконними виборчими махінаціями [258, 75].

Відносини з австрійською владою українські депутати намагалися будувати на засадах лояльності або підтримки, цим самим розраховуючи, що австрійський уряд сприятиме реформі виборчого права в галицький сейм, збільшить асигнування на українську освіту, припинить свавілля та цькування галицького українства місцевою адміністрацією, контрольованою поляками.

Шалена антиукраїнська кампанія, розв'язана поляками в ході виборів до галицького сейму, призвела до обрання лише 20 українців депутатами, що ще більше загостило відносини між українським та польським населенням регіону. Польські жандарми знущалися над українськими виборцями: били їх, не дозволяли голосувати, кололи багнетами. Серед українців були жертви, як от Марко Каганець з с. Коропці [248, 45]. Міжетнічну ворожнечу в краї всіляко заохочували москвофіли та російські шовіністи, які час від часу відвідували Галичину. Зокрема, майбутній генерал-губернатор Галичини в 1914-1915 роках, граф Григорій Бобрінський [110, 141], відвідавши Східну Галичину в 1908 році після польсько-російських домовленостей у Празі, розпочав цілу шовіністичну кампанію про люті страждання російських людей в Австрії, звинувачуючи в цьому галицьких українців, а не польську адміністрацію. Неодноразові спроби А.Шептицького, який з 1903 по 1913 роки перебував заступником маршалка галицького сейму [223, 3842], владнати ситуацію не приносили жодного успіху.

Таким чином, зростали протиріччя між поляками та українцями Галичини. Українці, не маючи реальної політичної влади, намагалися самореалізувати свої національні помисли через поширення діяльності молодіжних національних організацій, кооперативних спілок, культурно-освітніх товариств. Проте і тут відчувалися значні перешкоди зі сторони місцевої польської адміністрації. Намісником Галичини А.Потоцьким була дана вказівка міським та сільським

управам про вчинення всілякої протидії розвитку місцевого українського руху. Для цього використовувалися усілякі засоби: доноси на окремих учасників молодіжних та культурно-освітніх товариств, провокування сутичок польської та української молоді; подача скарг на порушення громадського спокою; розпуск молодіжних осередків під будь-яким приводом; заборона носити січові та сокільські відзнаки, співати українських пісень, змагатися у фізичній вправності .

Загострення політичної ситуації в краї, зрепресовані вибори до галицького сейму призвели 12 квітня 1908 року до вбивства намісника Галичини А.Потоцького українським студентом, членом „Січі” Мирославом Січинським [330, 11]. Це було своєрідним вираженням ставлення української молоді Східної Галичини до австрійського намісника краю, його спроб „уладнати українцям нове Берестечко”, проведення виборів до галицького сейму шляхом насильства і зловживань, співпраці з польсько-шляхетською „Радою Народовою” і москвофілами [72]. Ця подія привернула увагу до галицьких українців, до їх становища в Австро-Угорщині не лише з боку австрійського уряду, а й ряду європейських держав. Польські шовіністичні кола заявляли про шкідливість діяльності „Січей” для польської спільноти в Галичині [355, 16].

Українські парламентарі продовжували відстоювати національні інтереси галицьких українців. Депутати галицького сейму неодноразово вдавалися до практики „голосної обструкції”, чим унеможливлювали обговорення і прийняття рішень під час розгляду важливих питань.

Національні українські політичні партії проводять акції протесту проти свавілля місцевої адміністрації, гноблення сільського та міського українського населення. В листопаді 1909 року в Перемишлі Українська радикальна партія за підтримки місцевих осередків “Січі” провела мітинг української громадськості, на якому було прийнято ухвалу про боротьбу із впливами духовенства на суспільне життя краю, боротьбу за зменшення податків [7, оп.1, спр.3065, арк. 6].

Після вбивства А.Потоцького намісником Галичини став професор університету, граф Міхал Бобжинський. У перші роки своєї роботи на новій посаді він намагався продовжувати курс взятий його попередником на

полонізацію Галичини. Адже, ще обіймаючи посаду керівника крайової шкільної ради, він поширював полонізацію в Галичині [109, 141]. Проте, згодом, виступаючи проти поширення русофільства в регіоні, намагався досягнути українсько-польського порозуміння щодо українського університету у Львові та виборчої реформи до галицького сейму. З різних причин ці угоди були зірвані польськими політичними колами Галичини і залишилися нереалізованими.

Тим часом, боротьба за український університет у Львові, яка тривала вже близько десятиліття, розгорілася з новою силою. На зміну „сецесії” 1901 року, перейшли фізичні сутички між польськими і українськими студентами в 1906 році та відкрита боротьба між студентством (з побудовою барикад біля університету) в наступні роки. Під час одного з конфліктів 1 липня 1910 року від рук польської поліції загинув український студент – член „Сокола-Батька” Адам Коцко [246, 36], а 120 студентів Львівського університету було заарештовано.

Масовані акції протесту, вимоги про створення українського університету були підтримані українськими депутаціями в галицькому сеймі та віденському парламенті. Митрополит А.Шептицький 28 червня 1910 року у Палаті панів підняв питання про створення українського університету у Львові [223, 3842]. Австрійський уряд, наляканий таким розгортанням подій, та пам’ятаючи про недавнє вбивство галицького намісника і шукаючи підтримки серед українського населення регіону у своїх внутрішніх та зовнішніх справах, пішов на поступки.

29 листопада 1912 року австрійський прем’єр-міністр оголосив проект заснування українського університету. Його відкриття планувалося на осінь 1915 року. Цей проект був неоднозначно сприйнятий в Галичині, проте і у прибічників, і у противників створюваного університету ще був час, щоб внести свої зміни. Слід відмітити, що створення українського університету у Львові вкрай занепокоїло російський імперський режим. У червні 1914 року російський посол у Відні навіть передав австрійському міністру закордонних справ документ, в якому було зазначено, що російський уряд розглядає створення українського університету у Львові як ворожий крок відносно себе та як можливий *casus belli* (причину війни) [246, 36].

З огляду на події 1908-1910 років, що відбулися в Східній Галичині, австрійська влада порушила питання про поділ Галичини на дві частини. Над вирішенням цієї проблеми в 1910 році працювала Державна Рада у Відні; її представники виїжджали до Львова та інших міст Східної Галичини з метою вивчення ситуації; містами регіону прокотилася хвиля народних віч на підтримку поділу. Проте, конкретного рішення з цього питання так і не було прийнято.

Щоб якимось чином відвернути увагу громадськості краю, намісник Галичини М.Бобжинський та австрійський міністр А.Білінський збільшили урядові дотації для українських установ, товариство „Сокільський Господар” було визнане загально крайовим, незважаючи на те, що в межах цілого коронного краю Галиція українці становили меншість. Це було першим досягненням українства Галичини на шляху визнання їх австрійською владою та усвідомленням як політичної сили польською адміністрацією краю.

У січні 1914 року було запроваджено загальне виборче право до галицького сейму, надано можливість українцям обирати своїх представників до сеймових комітетів і крайових установ. За виборчою реформою, в новому сеймі мало бути 228 місць, з яких 62 віддавалося українцям [268, 203].

Все це свідчило про зародження елементів політичної автономії українців у Східній Галичині, а разом з тим, позитивно впливало на зростання національної самосвідомості населення краю поширення діяльності суспільно-громадських та молодіжних національних організацій на теренах регіону. Зміни, що відбулися в Східній Галичині, і поступки, які відчули галицькі українці, призвели до подальшої підтримки Австрії (особливо після низки антиукраїнських виступів чиновників Російської імперії) та послаблення, а відтак і занепаду позицій москвофілів в галицькому регіоні.

Слід відмітити, що не останню роль у зазначених подіях відіграла українська молодь Східної Галичини, яка через систему студентських та учнівських громад, молодіжних організацій „Сокіл” та „Січ” за останні 20-15 років пройшла шлях від поширення знань з української історії та культури, прищеплення своїх знань старшому, як правило, неписьменному поколінню до

гімнастичних і спортивних вправ, які формували не лише здорову особу, а й надавали певні практичні вміння в царині фізичного загартування та виховання.

У 10-х роках ХХ століття відбувається зміна в пріоритетах діяльності українських молодіжних організацій Східної Галичини. На чільне місце виходить фізичне, а згодом військовопідготовче виховання членів молодіжних осередків. Починаючи з 1909 року [84, 99], військово-політична та військовопідготовча ідеї щоразу більше опановували середовище українських молодіжних організацій Східної Галичини, допоки не вилилися у створення воєнізованих українських молодіжних формувань. З тих пір, заняття атлетичними фізичними вправами, фізичними вправами з предметами, різними видами спорту, які загартовували дух і тіло молодого українця, не були другорядними в сокільсько-січовому середовищі. З огляду на це, є цілком закономірним явищем, що в 20-х роках ХХ століття саме ці організації стали ініціаторами масового спортивного руху в краї [239, 78].

Ще однією причиною пріоритетного зростання мілітарної підготовки соколів стає масоване переродження осередків польського „Сокула” у „Стрілецькі дружини”. Польська молодь одержала зброю і розпочала під керівництвом офіцерів вдосконалюватися у військовому мистецтві та стрільбі [17, оп.2, спр.89, арк. 8].

Українські сокільські товариства, гуртуючи навколо себе здебільшого молодь, насажену козацьким романтизмом, поступово починають мостити шлях від ідеї пропаганди традицій козацького війська до формування військових кадрів, які б за сприятливих умов могли перевести ідею відродження українського війська у діло. У другому десятилітті ХХ століття український сокільський рух, пропагуючи національно-визвольну ідею, викликав щоразу більший інтерес у різних верств населення регіону, тим паче, що він спирався на досягнення інших слов'янських народів, в яких діяли „Соколи” в боротьбі за національну незалежність.

Потрібно відмітити, що ідея запозичення методів боротьби в інших народів не була суто сокільською. М.Міхновський вважав, що українська нація мусить

іти тим самим шляхом, що й поневолені народи Заходу, а пройшовши його, повалить всі перепони, що зустрічатимуться [54, 160].

З початком головування в „Соколі” Івана Боберського (1908р.), діяльність організації зазнала як організаційних, так і програмних змін. У товаристві об’єднується передова молодь і передова українська інтелігенція. У ту пору в „Соколі” активно працювали Ярослав Вінцовський, Денис Січинський, Іван Белей, Сень Горук, Осип Конциловський, Федь Черник [117, 10-11].

Програма діяльності „Сокола” в 1908-1914 роках зосередилася на двох напрямках діяльності:

- ідеологічний, який передбачав виховання молоді під гаслом збройної боротьби за українську незалежність, формування мотивів боротьби за незалежність;
- військовопідготовчий, який пропонував всебічну підготовку соколів до військового ремесла, здійснення військово професійної підготовки [313,51].

З приходом нового керівництва в „Соколі” розробляються шляхи залучення нових членів до організації. Одним з них стає співпраця з „Просвітою”, офіційно задокументована в 1910 році [118, 39]. Співпраця ця, найперше, виражалась в пропагуванні ідей цих організацій на вечорах, зборах, ювілейних вшануваннях; поширенні літератури, яка відображала засади та методи їх діяльності серед місцевого населення. Це зміцнювало не тільки авторитет кожного з товариств, але й інтегрувало сили для їх поступального руху.

Важливим аспектом у популяризації сокільських ідей стали сокільські періодичні видання. Зокрема, „Сокільські вісті”, які почали виходити з 3 вересня 1908 року додатком до газети „Свобода”, а пізніше з 12 вересня 1909 року – додатком при „Народному слові” [264, 104]. У „Сокільських вістях” висвітлювалися сторінки сокільського життя друкувалися статті з історії життя регіону. 31 жовтня 1910 року починає виходити додаток до „Нового слова” – газета „Вісті з Запорожжя”, а з 1 січня 1911 року „Вісті з Запорожжя” виходять як сокільський щомісячник у Львові (додаток А). Часопис базувався на національних

традиціях, на прагненні галицького українства до державності. „Вісті з Запорожа” на своїх сторінках вміщували розпорядження Старшини „Сокола-Батька”, відомості про роботу сокільських осередків, дослідження недалекого минулого, аналіз суспільної ситуації в краї.

Зростанню кількості сокільських осередків сприяють сокільські здвиги, які проводяться на зразок січових і мають на меті показати переваги сокільництва в царині виховання української галицької молоді. Вони відбулися в Стрию (10 вересня 1907 року і 19 вересня 1909 року), у Тернополі (26 червня 1910 року), Станіславові (26 червня 1911 року), Бережанах (1 листопада 1911 року) [319, 110]. Сокільські здвиги мали значний вплив не лише на членів організації, але й на всіх присутніх, були вагомим чинником виховання й національної самосвідомості, згуртування і відродження українського народу, протистояння політиці постійного розширення прав на західноукраїнських землях. Саме проти польського свавілля в краї були спрямовані помисли членів молодіжних організацій при перших військовопідготовчих вправах.

Для популяризації сокольської ідеї серед населення Східної Галичини значну роль відіграв поділ регіону на 13 січово-сокільських областей “Сокола-Батька” [24, оп.1, спр.201, арк. 2-4] та 54 округи (додаток Б, В). У результаті проведеної роботи було визначено кількість філій “Сокола-Батька” в лютому 1913 року у 880 одиниць, а в червні – 887, разом з централею у Львові [29, оп.1, спр.111, арк. 68].

Міські й сільські філії „Сокола”, які в окремих селах називалися „Січами” відрізнялися характером своєї діяльності. Сільські осередки більшу увагу приділяли пожежно-гімнастичній роботі зі своїми членами, а міські – зосередили свою увагу на фізкультурно-силовому напрямку діяльності. Слід сказати, що гасіння пожеж і надалі залишилося більше актуальним для сільської місцевості, де, незважаючи на протипожежну підготовку та пропаганду серед місцевого населення, членам сокільських філій неодноразово доводилося займатися гасінням пожеж, особливо в літню пору. Представники міських осередків більше часу мали для фізичного самовдосконалення та вправ з топірцями, а пізніше і

зброєю. Лише після балканської кризи сокільська старшина почала більше уваги приділяти військовій підготовці сільських соколів і січовиків.

Розвиток сокільської справи в краї загострив проблему ідеологічної підготовки керівників місцевих осередків. Щоб якось ліквідувати цю прогалину, в 1911 році голова організаційної секції „Сокола-Батька” Сень Горук підготував і видав власним коштом посібник для провідників сокільського руху „На соколиних крилах” [270].

Активному фізичному зростанню та здобуттю елементарних військовопідготовчих навичок рішуче перешкоджала як центральна польська адміністрація, так і місцева. Вона лояльно дивилася на звіти і вистави, які влаштовували соколи, проте виступала проти фізичних вправ членів філій в цілому, і проведення показових виступів на прилюдних площах, зокрема. Непоодинокими були випадки, коли польська поліція та війти розганяли українську молодь, яка займалася фізичними вправами. Виправданням для таких дій найчастіше була відсутність дозволу у соколів на проведення таких занять на громадських площах. Для подолання перешкод, що їх чинила польська влада, соколи намагалися здійснити купівлю майданів, площ, полян. Деяким філіям у цьому допомагали приватні особи, які були не байдужими до майбутнього української молоді, деяким – осередки „Просвіти” чи кооперативів, деякі купували площі для занять спортом і вправами за власні зібрані кошти.

Власна площа „Сокола-Батька” була придбана з ініціативи І.Боберського в 1911 році за фінансової підтримки „Просвіти” та названа „Український город” [119]. Таке надбання Львівського „Сокола” сприяло плеканню духовних і фізичних сил сокільської молоді, згуртовувало її та організовувало, формувало почуття власної гідності та збереження свого майна. Приклад Львівського „Сокола” став наслідуватися іншими сокільськими філіями. Спортивні площі чи майдани було придбано у Станіславові, Винниках, Тернополі [190, 68].

Про популярність сокільської ідеї серед українського населення Східної Галичини за часів головування в „Соколі” Івана Боберського говорить зростання її філій та кількості членів. На 1908 рік налічувалося 400 осередків „Сокола” в

Східній Галичині з 30 тисячами членів [222, 102]. У 1910 році кількість сокільських відділень становила вже 660 [319, 111]. „Сокіл” по праву ставав всенародною організацією, до якої належали юнаки та юначки, метою яких стало всестороннє, гармонійне виховання через фізичні вправи та духовне збагачення, котрі могли б прислужитися українському народові [256, 77]. Визначаючи роль „Сокола” в тогочасному українському галицькому соціумі, професор Едвард Жарський говорив, що сокільництво – це громадянська школа народу, яка має навчити його членів стояти на сторожі національних надбань [159, 4].

Тогочасне керівництво „Сокола” на чолі з І.Боберським, розглядало діяльність українських сокільських організацій не стільки в контексті розвитку фізкультурних традицій, як у вкладі кожного окремо взятого сокола, так і товариства в цілому, в загальну справу національного визволення. Потрібно відмітити, що одним із чинників, що спонукав „Сокіл” перейти до військово-спортивної підготовки, було посилення тиску на українське населення регіону з боку польських шовіністичних елементів, які не допускали не лише Української незалежної держави, а й гіпотетичного встановлення будь-якої української автономії в межах Австро-Угорської імперії.

Для популяризації військової ідеї серед галицької молоді та закріплення серед неї порядку та організованості у філіях під назвою „Сокіл” старшина складалася з голови, містоголови, начальника, містоначальника, членів, провідників вправ, чотарів; в осередках під назвою „Січ” (які підпорядковувалися „Соколу-Батьку”) назви старшини були максимально наближені до козацьких: кошовий, отаман, осаул, хорунжий, четарі. На посади начальника та отамана обирали колишніх старшин чи підстаршин, які пройшли військову підготовку в цісарській армії. Вони повністю організовували навчання осередків, виконували настанови центрального „Сокола-Батька”, звітували про свою роботу перед членами філії.

Для організації роботи осередків „Сокола” на теренах Галичини та прилеглих територіях львівський „Сокіл” з 1909 року стає центром сокільського руху краю під назвою „Сокіл-Батько”. Його рішення і постанови стають обов’язковими для

виконання всіма сокільськими та січовими філіями. Вони повинні були звітувати перед „Соколом-Батьком”, виконувати одержані зі Львова доручення та інструкції. Зв’язковою ланкою між „Соколом-Батьком” і периферійними осередками стають обласні та окружні старшини.

Для огляду своїх сил „Сокіл-Батько” 10 вересня 1911 року організував у Львові перший крайовий сокільський здвиг. На ньому були присутні більше 8 тисяч соколів Галичини, а також сокільські делегації з Буковини, Чехії, США, Наддніпрянської України [121, 171]. Величавість та організованість сокільського форуму підтвердили наміри молодих галичан втілити в життя ідеї європейського сокільництва щодо боротьби за свою державність. Як організовану, підготовлену силу сприйняли соколів присутні на святі та місцева польська адміністрація. Вона, віддаючи належне підготовці соколів, з острахом думала, що ця молодеча сила може згодом зі зброєю виступити проти польської влади в краю - для цього лише потрібна вагома причина та підтримка з боку австрійської влади. Крайовий сокільський здвиг 1911 року засвідчив, що в українських політичних партій національного спрямування є надійніший, хоча й на даному етапі, можливо, трохи не дієздатний авангард, який за першої ліпшої нагоди підніметься в боротьбі за українську державницьку ідею. Львівська газета „Діло” писала в ту пору, що день сокільського свята став днем української національної гордості, польський Львів вітав соколів як вороже військо стримано і водночас з прихованим захопленням сокольською справністю та чисельністю [74]. В той же час, жителі Львова та інших міст Східної Галичини уперше побачили, що вони є лише польськими острівцями в українському морі [245, 11].

Занепокоєння військовою підготовкою соколів висловила й російська жандармерія, яка збирала дані про діяльність українських молодіжних організацій на території Східної Галичини. Особливу тривогу викликало вивчення соколами топографії Російської (Наддніпрянської) України та підготовка їх до ведення партизанської війни [15, оп.5, спр.26, арк. 122].

Своєрідними оглядинами сил молодіжних організацій Східної Галичини стали запорізькі ігрища, що вперше відбулися на „Українському городі” в 1911

році [222, 135; 119 ,3] і відтоді стали традиційними. „Український город” став місцем, де з року в рік підтверджувалися слова І.Боберського про те, що тілесні вправи – це твердий шлях, що веде український народ до цілі.

На час проведення перших запорізьких ігрищ відчувається структуризація спортивних занять соколів та січовиків. Українська молодь надає перевагу тим видам спорту, які є найбільш значимі в реалізації їх самовираження, політичних прагненнях українців Галичини, необхідних в боротьбі за здобуття української державності. В першу чергу, розвиваються фізичні вправи, які дозволяють формувати в молоді витривалість, мужність, силу: велосипедний спорт, фехтування, веслування, а з 1912 року – стрільба [102, 221]. В 1910-1912 році поширюється туризм, який дає змогу соколам і січовикам одержати навички орієнтування на місцевості та виживання в природі, надання першої допомоги потерпілому, розкладання вогнища, готування їжі, побудову тимчасового житла. Ці навички, одержані молоддю „Сокола” і „Січі”, в недалекому майбутньому стануть їм у пригоді під час бойових операцій I Світової війни.

Таким чином, запровадження чіткої організаційної ієрархії, вироблення чіткого плану дій, проведення окружних та крайових оглядів, придбання власних площ для занять фізичними вправами сприяли зростанню кількості осередків, кількості активних членів „Сокола” та початку військового вишколу соколів.

На початку другого десятиліття XX століття, крім сокільських осередків, масово поширюються в селах Галичини січові товариства, які перебувають під керівництвом адвоката-радикала Кирила Трильовського. В 1909-1911 роках Галицьке намісництво розглядає велику кількість листів місцевих українських жителів з проханням про реєстрацію молодіжних товариств та реєструє осередки “Сокола” та “Січі” практично у всіх регіонах Східної Галичини [18, оп.25, спр.222]. Залишивши межі Снятинського, Коломийського та Косівського повітів, осередки „Січі” поширюються не лише в Східній Галичині, а й на Буковині та Тернопільщині. Поступово відходячи від ідей протипожежної підготовки січовиків та культурно-просвітницької діяльності в селах регіону, які були провідними в перші роки існування [224, 58], вони переходять до фізичного гарту

та військовопідготовчої роботи з сільською молоддю. На 1910 рік кількість січових філій нараховувала лише в Східній Галичині кілька сотень. Швидкому зростанню їх чисельності сприяло використання у щоденній роботі козацьких назв, термінології, звичаїв. Тому спроби переходу до військовоознайомчої роботи були сприйняті в січовому товаристві.

Тодішню позицію січовиків можна розглядати через призму політичних поглядів і уподобань галицьких радикалів, які яскраво визначені в редакційній статті „До наших читачів і прихильників” у газеті „Громадський голос”, де зазначалося, що, шукаючи спасіння галицького українства між Віднем і Петербургом, слід вибрати Русь-Україну окрему і незалежну [73].

Щоправда, існували й перешкоди в поширенні серед сільської української молоді військової ідеї. Вони носили як внутрішній, так і зовнішній характер.

Одна з них виникла в колі самого сільського населення. Більшість українських чоловіків проходила військову службу в австрійському війську і повною мірою відчула на собі всю жорстокість цісарської армії; щосуботні тілесні покарання, упереджене ставлення до українців зі сторони австрійської старшини. Все це стало причиною того, що український народ не любив військових, і будь-які згадки про військовий вишкіл чи військову підготовку жахав українців. Саме тому потрібен був час та неабияка наполегливість, щоби український народ „полюбив військові справи, не з приязні до Австрії, а з огляду на своє майбутнє” [99, 19].

І такий час настав. Опанувавши „Січами” всю Галичину, а подекуди Буковину і Тернопільщину, Кирило Трильовський, як провідний діяч радикальної партії, посол австрійського парламенту, аналізуючи становище українського народу в регіоні, прийшов до висновку про необхідність внесення змін у підготовчий процес січовиків. На засіданні Головного січового комітету було прийнято рішення про поступове перетворення „Січей” у товариства військового характеру, долаючи антипатію галицьких українців до армії та муштри через поширення культу лицарства Запорізької Січі. Було сформульовано завдання про підготовку січовиків, які в разі потреби боронитимуть свій край власними силами,

а може підуть і далі – визволяти братів з московських кайданів [278, 126]. Таким чином, Кирило Трильовський, реформуючи січові осередки в напіввійськові осередки, почав втілювати в життя ідею створення українського війська.

Поступово, разом з прагненням до централізованого об'єднання січових товариств Східної Галичини та Буковини, „Січі” переорієнтовувалися з культурно-освітнього і просвітницького напрямків діяльності на військовопідготовчий. Учасник т-о-А-Й ґ, ∞ È 嚙

橢橢꺾꺾

Й 岐

𐤒 𐤒 𐤒𐤒0 𐤒 𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒
 𐤒 𐤒 h

1 𐤒

Ժ Ժ Ժ Կ 魁 魁 魁 8 鮫 L 鮫 T Կ
 𐌆 𐌆 𐌆 " 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆
 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 \$ 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆
 𐌆 𐌆 " 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆 𐌆

натиском, одначе повертає знову на своє місце [100, 36]”.

Як і соколи, січовики своїм противником в боротьбі за українську державність бачили поляків і саме проти них, в першу чергу, передбачали застосувати свої навички. Тим паче, що поляки на той час вже розпочали формування своїх збройних загонів. Перші воєнізовані польські осередки виникли під час балканської кризи в 1908 році. А у 1910 році на основі статуту, який дозволив проводити військові вправи зі зброєю та польові стрільби, почали створюватися і розвиватися польські міліарні товариства „Стшелец”, „Етмислиць”, „Звйонзек стшелецкі”. Переважна більшість польських воєнізованих загонів перебувала під наглядом соціал-демократів, головний ідеолог яких Юзеф Пілсудський говорив, що тільки меч щось важить на терезах народів [279, 38]. У тому ж 1910 році у Львові організовується поляками „Стрілецька спілка”, яка на червень 1913 року вже нараховувала 6657 членів у 1240 дружинах [336, 72]. Військову підготовку до своїх програм включили польські молодіжні фізкультурні організації „Сокул” та „Барташові дружини”.

Зважаючи на такий розвій польських воєнізованих дружин українська молодь, а радше її провідники, не могли залишитися осторонь військовопідготовчих процесів. Завдяки зростаючій свідомості українського села та жертвній обороні його проводу, „Січ” зміцнювалася і долала стереотипи галицьких українців. На запрошення Кирила Трильовського восени 1912 року в „Повітовій Січі” у Львові виступив організатор польських воєнізованих формувань Юзеф Пілсудський з лекцією про повстання та збройну боротьбу поляків за волю [279, 38]. Цей виступ мав значний вплив на українську молодь, яка по-суті з вуст потенційного ворога одержала урок збройної боротьби за права

і волю свого народу. Галицькі українці приходять до розуміння, що воля і доля в сучасному столітті купується не топірцями, а зброєю [100, 37].

Живою пропагандою на користь „Січей” були ті січовики, котрі, проходячи військову службу в австрійському війську, приїздили у відпустки і розповідали, як січовий вишкіл допоміг їм опанувати цісарську військову підготовку.

Щоправда, використання зброї січовиками у своїх справах було рідкісним явищем. Цьому було декілька причин: за діяльністю осередків „Січі” пильно стежили польські чиновники та жандармерія; серед українських провідників товариства було небагато осіб, які вміли вправно поводитися зі зброєю; відсутність зброї в достатній кількості та відсутність дозволу на її використання у вправах і показових виступах. Всі ці фактори зумовили використання зброї членами січових осередків досить рідко і при тому нелегально. Січовики по кілька чоловік вправлялися зі зброєю в лісах, стріляли в ярах, зберігаючи при цьому максимальну пильність та конспірацію. Гвинтівки передавалися із рук в руки і надійно переховувалися січовиками.

Січова організація та військова підготовка притягали щораз більше молоді до „Січей”. В 1909 році лише на Сокальщині було засновано осередки товариства в таких селах : Потуриця, Завишля, Первятичі, Комарів, Волиця Комарева, Опільсько, Тартаків, Яструбичі, Волевин, Гоголів, Зубків, Горбків [45, 253]. До 1910 року січова ідея поширилася не лише в Галичині, а й на Буковині та в Закарпатті [273, 12].

Своєрідним оглядом січових сил стали січові свята (фестини), які були регіональними і повітовими. Під час цих свят січова молодь показувала свій руханково-військовий вишкіл. Проводилися вправи вільноруч, вправи з топірцями та вправи зі стрічками. Учасі на січовому святі передувало, як правило, двогодинне тренування, під час якого січовики відшліфовували свої вправи та військовий вишкіл в складі збірної групи.

Місцева польська адміністрація йшла на заборони, лише б не дозволяти українським січовикам у черговий раз продемонструвати свою злагодженість та вміння. Навіть святкування дня народження австрійського цісаря Франца-

Йосифа I 19 серпня 1909 року стало забороненим для зборів січовиків днем. Саме таку відповідь одержали від місцевого староства старшини сокальської „Повітової Січі”, коли звернулися з пропозицією про проведення повітового січового свята. Але такі заборони ще більше популяризували січову ідею серед українського населення краю.

Своєрідним підсумком діяльності галицьких „Січей” стало свято, проведене 29-30 травня 1910 року в Станіславові з нагоди десятиріччя існування організації. Це свято, а за ним проведений п'ятий січовий з'їзд, переконали провідників товариства, що дисципліна, підпорядкованість старшині, проведення військової підготовки, спортивних та фізкультурних занять надають січовикам необхідні теоретичні знання та практичні вміння. Делегати та гості з'їзду змогли переконатися в реальній січовій силі, коли, після закінчення форуму, двадцятитисячне січове товариство показувало свої вміння в районі Діброви за межами міста.

Тодішній намісник Галичини Міхал Бобжинський, проаналізувавши ситуацію з січовим рухом в краї, прийшов до висновку, що, незважаючи на те, що в статуті „Січі” закладено напрям діяльності протипожежно-гімнастичний, в товаристві насправді було приділено мало уваги гімнастиці й гасінню пожеж. Натомість, ціла організація мала політичну ціль – згуртувати селян, в основному молодь, під керівництвом головного керівника та ініціатора цих товариств К.Трильовського [36, 294].

Правильність думки галицького намісника була підтверджена українською радикальною пресою (переважна більшість „Січей” перебувала під впливом радикалів) в 1910 році, яка писала, що мета УРП полягає в щонайшвидшому здобутті українським народом самостійності чи власної держави [252, 118]. І хоча представник іншої партії – Української національно-демократичної – Іван Франко писав, що ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичним, лежить для українців з теперішньої їх перспективи поза межами можливого [66, 170], радикали підіймали затуркане українське село до боротьби.

Молодь найперше підпала під їх вплив через нерутинність свого мислення, здатність швидко опановувати все нове.

Саме проти радикально налаштованої січової молоді боровся попередній намісник Галичини граф А.Потоцький, який говорив, що мусить знищити всі „Січі” [209]. Заборона на носіння січових стрічок, заборона зборів, маршів, вправ, змагань, заборона діяльності „Січей” викликали враження переслідування „Січей”, від чого лише збільшувалася кількість членів товариства та ширилася народна підтримка січового руху. Завдяки поширенню січової ідеї в Східній Галичині зростала популярність Української радикальної партії як партії-виразника інтересів українського селянства.

Все це проаналізував та усвідомив М.Бобжинський, а відтак вирішив зрівняти в умовах діяльності українські та польські товариства. 7 грудня 1911 року він видав указ, яким дозволив носіння січових стрічок та інших атрибутів організацій, використання прапорів, відзнак, одностроїв [36, 295]. Таке рішення намісника зустріло спротив серед шовіністично налаштованих поляків регіону, а також прискорило розвиток січових осередків. Впродовж двох наступних років кількість січових філій значно зростає: в Чортківському повіті до 55 товариств, Гусятинському – до 21, Стрийському – до 80, Буцацькому – до 8 [209]. Проте, цей указ мав негативні наслідки для січового-сокільського руху. Непорозуміння, що виникли між керівництвом організаціями щодо впливів на українську галицьку молодь та її участь в боротьбі за українську державність, були подолані лише напередодні Першої світової війни.

У зв'язку із зростанням кількості „Січей” повстало питання єдиного керівництва всіма січовими осередками, так як створений у 1908 році Головний січовий комітет вже не міг забезпечити якісного управління всіма січовими філіями, тим більше, що після переїзду К.Трильовського до містечка Яблонева туди ж переїхав і січовий комітет.

У грудні 1912 року на крайовому з'їзді „Січей” у Львові було засновано Український січовий союз [344, 41] з компетенцією центрального органу організації, рішення якого є загальнообов'язковим до виконання для всіх

сокільських осередків. Для керівників союзу було обрано козацькі назви посад для більшої значимості і ваги. Кирила Трильовського було обрано генеральним отаманом, Ярослава Веселовського – генеральним осавулом, Миколу Балицького – генеральним писарем, Дмитра Катамая – генеральним обозним, Сидора Винниківа – генеральним скарбником, Федора Калиновича – генеральним чотарем [279, 38; 190, 72]. Крім названої січової старшини, активними організаторами „Січей” були А.Кузьмич, Ю.Соломійчук-Юзенчук, П.Шекерик-Доників, А.Чайковський, Р.Ставничий, Л.Лепкий, Р.Дашкевич, Г.Ничка, В.Гуркевич, В.Лисий, Д.Вітовський, С.Ріпецький, М.Угрин-Безгрішний, О.Демчук, О.Семенюк [160, 2846].

Новообрана старшина та активісти січового руху розпочали роботу з координації діяльності регіональних осередків, їх переорієнтації на військовопідготовчу діяльність. Завдяки такій реорганізації центрального проводу „Січей” вдалося поживити січовий рух в регіоні. До 1913 року в складі Українського січового союзу діяло 794 „Січі” в 48 повітах. На 1914 рік січових осередків нараховувалося 813 із загальною чисельністю членів до 66 тисяч чоловік (додаток Д). На території Буковини в цей період діяло близько 112 січових організацій [203, 388].

Задатки вмілого організатора товариства виявив студент юридичного факультету Львівського університету Роман Дашкевич [192, 61], який вже тоді товаришував з одним із провідників “Академічної Громади” Євгеном Коновальцем.

У грудні 1912 року з’їздом делегатів „Січей” було ухвалено мережу січової організації та її повноваження в складі: Український січовий союз, Крайовий січовий з’їзд, Крайовий січовий союз, Крайова січова рада, Генеральна січова старшина, Повітова січова рада:

- Український січовий союз, до якого входили всі українські молодіжні товариства „Січ”, а згодом і військові товариства „Українські січові стрільці”. Завданнями Українського січового союзу стали: підтримання одностайності в січовому русі, його поширення на теренах Східної Галичини, перевірка членів

січових товариств на вірність ідеї та фізичному гарту, пошук шляхів взаємодії з Центральним союзом „Січей” Буковини.

- Крайовий січовий з'їзд уособлював у собі збори делегатів усіх „Січей”, Повітових січових рад, товариств „Українських січових стрільців”. Кожна Повітова січова рада представляла на з'їзд по два делегати. Крім них, у з'їзді брали участь повітові отамани та повітові осавули. Крайовий січовий з'їзд збирався на вимогу Генеральної старшини не рідше одного разу в три роки.

- Крайова січова рада складалася з повітових отаманів і членів Генеральної старшини. Рада збиралася щороку восени (під свято Покрови), заслуховувала звіт про генезу січового руху, затверджувала план подальшої діяльності товариства, обирала Генеральну старшину на наступний рік. На позачергову раду скликала Генеральна старшина у разі необхідності вирішення справ особливого значення.

- Генеральна січова старшина, до якої належали: генеральний отаман, генеральний осавул, генеральний писар, генеральний скарбник, генеральний обозний, два генеральні чотарі [34, оп.1, спр.3, арк. 9]. Генеральна січова старшина обиралася з метою виконання нею завдань Українського січового союзу. До повноважень Генеральної старшини входив розгляд питання про прийом окремих січових осередків до складу української молодіжної організації „Січ” чи виключення з неї.

- Повітова січова рада складалася з усіх кошових „Січей” і товариств „Українських січових стрільців” одного судового повіту. До компетенції Повітової січової ради входили вибори Повітової січової старшини в складі 9 членів: отамана, осавула, писаря, скарбника, обозного та 4 чотарів. Якщо у повіті було п'ять і менше „Січей”, то за ухвалою генеральної старшини їх могли долучити до якогось іншого повіту. Доходами низових осередків „Січі” були членські внески, частину яких передавали по централі. Деякий дохід отримували січовики від створених кооперативів. Однією з форм збору коштів була коляда „на Січ” під час Різдвяних свят.

Січова організаційна структура відображала чітку ієрархічну побудову організації „Січ”. Беззаперечним є той факт, що така мережа сприяла роботі січових осередків у нових суспільно-політичних умовах життя Східної Галичини.

Велике значення для популяризації січової ідеї мали періодичні видання й альманахи передвоєнної доби – газети „Громадський голос”, „Січові вісті”, календарі „Запорожець” і „Отаман”, видавцем, упорядником і душею яких був Кирило Трильовський. На сторінках січової преси публікувалися не лише розповіді про січове життя, але й аналізувалася тогочасна суспільно-політична ситуація в краї, подавалися конкретні пропозиції щодо організаційної роботи січових осередків в умовах польського домінування в Східній Галичині.

В нових реаліях розвитку січового руху Східної Галичини повстає питання підготовки кваліфікованих кадрів, які, володіючи методико-теоретичною базою, могли на практиці застосовувати свої знання, щоб формувати рядового січовика у відповідності до стратегічної мети організації. Адже кваліфіковані кадри є носіями ідеологічних, методичних, програмних, нормативних, організаційних основ діяльності товариства беруть участь в оновленні матеріально-технічної бази січового осередка. В зв'язку з цим і обумовлена велика увага до підготовки і роботи в січових філіях кваліфікованих кадрів з боку керівництва „Січей” з наближенням військових подій.

Тому з метою підготовки кадрів для проведення тіловиховної та військовопідготовчої роботи в січових товариствах організовувалися курси. Вони, як правило, проводилися щороку для окремо взятого повіту. Курси тривали в основному 3-4 дні і після їхнього закінчення видавалися посвідчення січових інструкторів. У ході курсів теоретичне навчання чергувалося з практичною підготовкою, що давало змогу майбутнім інструкторам відразу закріплювати набуті теоретичні знання. Достеменно відомо, що навчання на повітових курсах проводили Григорій Федюшка (повітовий отаман) та Дмитро Мойса (січовий осавул) [121, 199]. Інколи на курсах навчали представники Генеральної січової старшини, серед них і сам генеральний отаман Кирило Трильовський, який особисто розробляв січові комплекси фізичних вправ.

Необхідно зазначити, що як фізичні, так і військовопідготовчі вправи були дещо простішими, ніж у міських „Соколів”, через те, що вони були розраховані на широке залучення до їх виконання сільської молоді. Проте це не перешкоджало польській шляхті вбачати в „Січах” лютого ворога свого панування і всіляко намагатися спинити їх розвиток [149, 272].

Ще одним засобом привчання сільського жителя до військовопідготовчої ідеї було перероблення військово-спортивної термінології до слів звичних вухові українця. В січових товариствах були розроблені „Розкази” (команди) до вправ „Січей”. Серед них зустрічаємо: позір, постава, свобідно, ставай в ряд, розійтись, розступись, вправо (вліво) чолом, обернись, простуй, коліно приклонь, на діл, походом ряд руш, бігцем ряд руш, малим кроком (скорим кроком) ряд руш, малий крок, бігцем руш, без кроку, в один ряд, збирайся [121, 201].

Слід відмітити, що свою термінологію вводили й українські соколи, проте вона в них носила більше гімнастично-фізкультурний характер: підгин рамен на груди, поворот до попередньої постави, згин вперед, скрут тулуба, навшпиньки [114, 9]. Уся термінологія сокільсько-січових товариств формувалася відповідно до національних традицій, використовуючи джерела та засоби української мови, що робило її (термінологію) ближчою і зрозумілішою простому українському жителю. Аналізуючи стан розвитку та вжитку української термінології, Іван Огієнко написав, що всі спортивні організації мусять пильно дбати про добрий розвиток своєї фахової рідномовної термінології [95, 545]. Сокільські провідники пішли ще далі в розвитку своєї термінології. Приділяючи увагу окремим видам спорту, І.Боберський, Я.Рудницький, С.Гайдучок, І.Антонич, Т. та П.Франки вводять в щоденний обіг такі поняття: кошиківка (баскетбол), гаківка (хокей), копаний м'яч (футбол), лещетарство (велосипедний спорт), бігня (біг), стусан кулею (метання диска) [345, 58]. Проте наведена термінологія лише знайомила український загаль з діяльністю окремих молодіжних товариств і мало додавала до популяризації військовопідготовчої ідеї серед населення Східної Галичини.

В той же час січові команди, які призначалися для виконання вправ на місці і в поході, під час стройового шикування, охоплювали практично весь комплекс методично необхідних для цього команд. Вони спрямовувалися на шикування та перешикування, переходи з одного положення в інше, для виконання спільних гуртових дій, для пересування різними способами з різною швидкістю в різних напрямках. Отже, створюючи українську термінологію під назвою „спортивна”, Кирило Трильовський та його однодумці максимально наблизили її до військової, про що свідчить момент її випуску – 1912 рік (коли розгорілася балканська криза) та використання в подальшому Українськими січовими стрільцями, а відтак і старшиною Української галицької армії, тобто тими військовими формуваннями, де перебувала більшість вихованців січових товариств Східної Галичини, зрекрутованих до війська в ході Першої світової війни.

„Січі” розбудили національну свідомість і військовий дух серед української молоді, чому, між іншим, сприяли патріотичні слова січових пісень [149, 285]. Велика кількість січових пісень, які торкалися різних сфер життя, побуту та історії українського народу, сприяла передвоєнному поширенню „Січей”. Мав рацію Кирило Трильовський, коли назвав це однією з головних причин успіху січового руху, бо „ніяка українська тогочасна організація не могла похвалитися таким великим числом і таким гарним змістом вправно зложених пісень” [90, 217].

Багато з них складав сам „Січовий Батько”. Плідно долучилися до цієї справи: Віра Лебедова, Іван Франко, Іван Петришин, Дмитро Січинський, селянські пісняри-самоуки. Більшість із січових маршових пісень перейшло до Легіону Українських січових стрільців і разом з першою стрілецькою піснею „Марширують добровольці” [39, 3] ввійшли до скарбниці січово-стрілецьких маршових пісень, пісень, що підіймали українську молодь до зброї задля боротьби за українську державність. А пісня „Гей, там на горі Січ іде!” довгий час була своєрідним гімном не лише січовиків, але й передової частини селянства. Вона звучала на всіх зборах радикалів, під час маршових зборів, у свята і в будні; її виконували і сільські хори, і народні оркестри [41, 36].

Важливе значення для популяризації січової ідеї мали символи організації, зокрема прапор. Він був малинового кольору, іноді ближчим до червоного [106, 5]. В цьому виражалась спадкоємність Запорізької Січі та її славних традицій. З одного боку мало бути зображення видатної історичної постаті, можливо, покровителя січового осередку, або ж – зображення Лева, герба Галицької землі. Важливо, що Повітова старшина слідкувала за тим, аби портрети на прапорах осередків повіту не повторювалися. Над портретом розміщувався напис „Січ в (далі йшла назва населеного пункту)”, а внизу напис „В єдності сила – в силі перемога!”, що уособлювало собою основне передвоєнне спрямування січового товариства. На другій стороні прапора розміщувався січовий знак – восьмикутна зірка, посередині якої в братському потиску дві руки, що держать серп – символ селянства [60, 177].

Держак прапора закінчувався посрібленим чи позолоченим гостроверховиком, де прив'язувалася синьо-жовта стрічка.

На відміну від кольорів прапорів січових осередків, стяг повітової Січі був синьо-жовтим із зображенням лева з одного боку і січової зорі з іншого, з малиною стрічкою зверху [291, 65].

Січовий прапор призначався для січових дійств, таких як січові свята, змагання, здвиги, походи, збори. Прапор не посвячувався, так як січова організація була світським товариством, що неодноразово ставилося К.Трильовському в провину. Одного разу під час ювілею Іван Франко навіть звинуватив „Січового Батька” у вихованні безбожників і розповсюдженні бездуховності.

У січових товариствах була розроблена ціла процедура вручення прапора. В ньому брали участь представники сусідніх осередків „Січі”. Кошовий „Січі” першим складав присягу на вірність січовому товариству. Потім присягу складали старшини, яких перев'язувала стрічками відповідного кольору „Січова Мати”, і на закінчення – звичайні члени „Січі”, отримуючи від кошового малинові стрічки. Під кінець процедури присягу приймав хорунжий і брав до своїх рук січовий прапор. Важливим елементом січової організації було впровадження єдиної

форми одягу для філій товариства. Над її розробкою в „Січі” працювали Р.Дашкевич, Д.Катамай та Л.Лепкий [92, 133].

З весни 1910 року було запроваджено єдині уніфіковані однострої: широкі синьо-сірі штани, заправлені в чоботи; камізелька з червоними рубцями закаврашами, розшита гуцульським орнаментом чорними нитками; попід погонами було пропущено грубий шнурок, який використовувався при одяганні камізельки на опашки. Обов'язковим елементом однострою січовика була вишивана сорочка підперезана темно-синім поясом. На голові січовики носили чорну круглу середньої висоти суконну шапку з чорним шликом на лівий бік, що мав на кінці чорний дармовіс [319, 218].

Для січовичок одяга була значно простішою, ніж для січовиків. Вони обов'язково мали носити народну одягу тієї місцевості, де проживали, а як виняток – звичайний український одяг. Рекомендувалося січовикам вдягати синю спідничку із золотими галунами, білий вишиваний фартушок, довільний пояс, чорний корсет, намисто і вишивану сорочку. На голові – червона хустина [222,112].

Січовий однострій не був примусовим для всіх членів організації. Він призначався передусім міщанам, де народна ноша перевелася.

Проте не можна говорити лише про присутність військовопідготовчого спрямування в діяльності молодіжних українських організацій напередодні Першої світової війни. Військовопідготовча робота здійснювалася в молодіжному середовищі Східної Галичини як необхідна на часі форма; вона була переважаючою в більшості осередків та філій молодіжно-юнацьких організацій „Сокіл” і „Січ”. В той же час, вона разом з культурно-просвітницькою та спортивно-фізкультурною роботами забезпечувала розвиток національної свідомості галицьких українців, яка була складовою національного виховання цілого народу. Таким чином, мета національного виховання полягала в пробудженні і постійному зміцненні національної свідомості, єднанні всіх верств населення довкола його спільних національних ідеалів [207, 194]. Таким ідеалом

для української нації, на думку Миколи Міхновського, є державна самостійність [133, 257].

Зовсім іншою була робота одноіменної віденської організації. У довоєнний період віденські „Січі” вели товариські розмови на культурницькі та просвітницькі теми у так званих „субітках” [214, 227].

Сама ж військовопідготовча діяльність молодіжних організацій Східної Галичини в 10-х роках ХХ століття, була найоптимальнішим засобом, на думку керівників галицького українського молодіжного руху, для здійснення їх державницьких планів. І лише після здобуття державної самостійності передбачалося відновити діяльність культурно-просвітницьких осередків „Січей” та створювати сільські школи додаткової освіти [94, 127] задля порятунку української нації з того скрутного становища, в якому вона опинилася [184, 140].

На фоні розвитку сокільського і січового українського молодіжного руху та його трансформації в сферу надання галицькій молоді військових знань і навичок з’являються перші таємні військові організації. Найпершою серед них був Мазепинський мілітарний курс [233, 1433; 130, 195], заснований восени 1911 року студентом Львівського університету Іваном Чмолою. Поява нелегальної організації військового спрямування була викликана певними обставинами, а саме: розумінням українськими студентами важливості військової справи в реальних суспільно-політичних обставинах [88, 157]; широким застосуванням військової підготовки української молоді через мережу „Соколів” і „Січей”; поширенням на території Східної Галичини польських мілітарних товариств „Стшелец”, „Звйонзек стшелецкі”. Мазепинський мілітарний курс поставив собі за мету поширювати військове виховання і вишкіл серед молоді задля підготовки її до майбутньої боротьби за незалежність України. До організаторів та перших членів гуртка відносилися В.Кучабський, Р.Сушко, О.Кучерішка, П.Франко, О.Квас, О.Степанівна [280, 17].

Члени курсу займалися таборуванням, в’язанням вузлів, стрільбою з револьвера та гвинтівки, вивченням системи гвинтівки Манхліра. У своїх роботах вони першими спробували використати досвід та поради англійця Бейден-Пауела,

основоположника світового скаутського руху, в українських умовах. Тому інколи гурток Івана Чмоли називають пластовою українською організацією, хоча, як ми побачимо пізніше, в „Пласті” були дещо інші мотиви та методи діяльності.

Гурток Івана Чмоли проіснував лише рік, але протягом цього року він зумів започаткувати військову підготовку середньошкільної та студентської молоді Східної Галичини. Ця організація стала, по суті, самобутнім витвором української визвольної думки, уособленням її найсміливіших поривів.

Діяльність цього гуртка засвідчила, що українська молодь усвідомила, що лише власною силою та власними вміннями вона зможе здобути свою самостійність. Вирішальним значенням даної організації сьогодні видається той факт, що керівники „Мазепинського мілітарного курсу” розуміли важливість її створення саме в той момент, а не роком чи двома пізніше, не чекаючи допомоги з боку чи більш сприятливої ситуації в регіоні.

Дещо пізніше від військового гуртка Івана Чмоли організовується таємний військовий студентсько-гімназійний гурток у Львові, який у 1913 році очолювали Василь Кучабський, Осип Квас, Василь Клим [222, 18] та подібні секції, курені та гуртки у близьких до Львова містечках. До Львівського гуртка В.Кучабського спочатку входило 30 юнаків, переважно гімназистів зі Львова, згодом його кількість зростає до 80 осіб. У 1913 році його вплив було поширено на пластовий гурток української Академічної гімназії загальною кількістю 120 чоловік. Головою його став Осип Квас [88, 158]. Члени військовопідготовчих гуртків В.Кучабського, О.Кваса, В.Клима здійснювали свою підготовку за курсами: туризм (мандрівництво) з елементами виживання в природі; картографія (теренознавство) з елементами орієнтування на місцевості, вмінні читати карти та плани місцевості; теоретичні основи зброї (так званий курс „Кріс піхотинного війська”); розвідницька справа; теорія стрільби та зберігання зброї; сигналізація з елементами шифрування та кодування. Ці заняття проходили теоретично та із закріпленням набутих знань на практиці: польові вправи в стрийському лісі, стрільба на стрільбищі в Замарстинові і в Брюховичах [88, 158].

Всі члени цих таємних гуртків склали присягу. І хоча її зміст в окремо взятих секціях відрізнявся один від одного, проте її суть зводилася до необхідності чесно і самовіддано боротися зі зброєю в руках за здобуття незалежності.

З огляду на те, що діяльність військових гуртків була нелегальною і всіляко відслідковувалася польською жандармерією, її члени змушені були проводити військовий вишкіл вночі або в лісі, добираючись до місця збору поодиночці чи невеличкими гуртками різними шляхами. Для пропаганди військової ідеї серед української молоді Східної Галичини найактивніші члени „Мазепинського мілітарного курсу” виїздили з доповідями до таємних гімназійних гуртків, проводили збори коштів на придбання зброї. В лютому 1914 року було засновано „Военний Фонд” зі збуту коштів для придбання зброї. Гроші в основному збиралися серед небайдужої молоді середніх шкіл.

„Мазепинський мілітарний курс” розробив план поширення своєї діяльності та впровадження військовопідготовчої ідеї серед галицької молоді. Започаткувати залучення молоді до військової справи планувалося через Драгоманівську організацію, яка діяла в Галичині і Буковині та об'єднувала значну кількість середньошкільної молоді. До реальної співпраці між двома організаціями дійшло в травні 1914 року, коли відбулася зустріч їх представників в Золочеві. Для централізації діяльності шкільних драгоманівських гуртків планувалося ввести чотири відділи-бюро: для видання брошур про самостійницьку ідеологію; для видання періодичних видань та листівок; для видання необхідних підручників та посібників; секретаріат для ведення переписки з існуючими осередками та створення нових гуртків.

Проте ідея військового вишколу не була однаково сприйнята як студентськими і гімназійними колами, так і українським галицьким населенням. 20 жовтня 1912 року відбувся дискусійний вечір між прихильниками і противниками військового навчання української молоді. Противники військової освіти виступали за створення власної держави через освітньо-культурницьку роботу серед галицького населення, а не через залучення для цього відповідного

озброєння застарілих зразків. У ході тривалої дискусії та з'їзду Українського студентського союзу, що відбувся 15 грудня 1912 року противники військового вишколу одержали більшу підтримку. Прихильники військовопідготовчої роботи серед галицької молоді, очолювані Федем Федорівим, почали шукати нові шляхи до популяризації своєї ідеї в регіоні.

Другий студентський з'їзд, який відбувся 2-4 липня 1913 року у Львові, чітко не визначив пріоритетів діяльності української галицької молоді щодо їх просування на шляху до державності. Присутність на з'їзді Дмитра Донцова та його доповідь лише збільшили кількість прихильників союзу з Австро-Угорщиною і розірвання будь-яких відносин з Росією. Ідея політичного сепаратизму, висловлена Донцовим, одержала схвальні відгуки та підтримку серед українського населення Східної Галичини.

Не залишилися осторонь військової справи й „Громади”. В 1912 році її членами було організовано ряд доповідей під загальною проблематикою „Українська справа в евентуальній війні”, проведено дискусії з цього приводу та висловлено підтримку військовопідготовчій ідеї. За дорученням „Громади” Іван Чмола приступив до організації української військової організації та комітету з повноваженням штабу військової підготовки галицької молоді. Комітет розпочав теоретичну та практичну підготовку українських юнаків та галицького суспільства до необхідності військового навчання. Теоретична підготовка передбачала організацію дискусій та доповідей на військову тематику, а практична – військовий вишкіл небайдужої та зацікавленої молоді поза містом. Комітет розробив та подав на затвердження до Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини проект статуту „Союзу Українських стрілецьких товариств” [222, 51], який так і не був затвердженим. Тому комітет продовжував діяти нелегально, готуючи молодь краю до війни та боротьби за державну незалежність.

В умовах зростання військовопідготовчого спрямування в діяльності молодіжних організацій „Січ” та „Сокіл”, появи учнівських товариств „Марійські дружини”, „Шкільні щаднички”, „Молода Січ” [166, 24], виникає ще одне

військове товариство „Пласт”, яка об’єднало в своїх лавах середньошкільну та частково студентську молодь. Щоправда, назву „Пласт” розрізнені військовопідготовчі гуртки набули дещо пізніше, а в той час (1911-1912 роки) їх керівники Олександр Тисовський, Петро Франко, та Іван Чмола будували свої осередки на ідеї англійського скаутизму [220, 7], прилаштовуючи його до національних умов галицьких українців. Таким чином, в Східній Галичині виникла ще одна молодіжна українська організація, як і „Сокол”, побудована на засадах молодіжного товариства іншої держави, в даному випадку – Англії.

Слід відмітити, що скаутський рух, започаткований в 1907 році учасником англо-бурської війни (1899-1902 роки) англійським полковником Бейден-Пауелом під час дитячого таборування на острові Бравнс [168, 30], швидко охопив світову громадськість. В 1908 році була випущена праця Бейден-Пауела „Scouting for boys” („Скавтинг для хлопців”), яка стала настільною книгою багатьох поколінь пластунів [294, 41]. Основною ідеєю скаутингу визначено лицарське служіння і допомога людям, підпорядкування скаутському закону [107, 12]. Основними заняттями скаутів визначено: життя серед природи, виконання лицарського кодексу честі, врятування життя іншим, гарт душі і тіла, любов до Батьківщини. Бейден-Пауел, перебуваючи на війні, дійшов висновку, що юнацтво треба готувати як майбутніх солдатів, спираючись при цьому на одвічне його прагнення до всього романтичного і героїчного. Проте з самих початків створення організації Бейден-Пауел заперечував її мілітаристичне спрямування, зазначаючи, що скавтінг не ставить за мету зробити з хлопців вояків, він лише сприяє вихованню та зміцненню характеру [254, 108]. Побачивши перспективи скаутського руху, в 1910 році в Англії його було визнано королівською хартією, а король почав особисто опікуватися скаутами [147, 143].

Скавтова ідея поступово опановувала світ. В березні 1911 року при польському “Соколі мацежі” у Львові повстала перша польська скавтова дружина, згодом кілька нових дружин було об’єднано під проводом Анджея Малковського [29, оп.1, спр.104, арк. 66].

Восени 1911 року перший український пластовий гурток заснував студент Львівського університету Іван Чмола з представників академічної гімназії, Львівського університету, торговельної школи, головної державної семінарії, жіночої семінарії Українського педагогічного товариства та семінарії сестер Василянок [292, 13]. Під час перших зборів І.Чмола заявив, що український скаутінг не повинен бути забавкою, з нього має вирости рідне українське військо [87, 179]. Заняття гуртка склалися із стрільби з кріса та браунінга, стеження військових вправ з маршами.

У грудні 1911 року таємний пластовий гурток створив Петро Франко з учнів старших класів академічної гімназії, а пізніше – ще один при жіночій семінарії Українського педагогічного товариства. До Першої світової війни їх чисельність сягнула 120 осіб. В основу діяльності своїх гуртків П.Франко поставив фізичний вишкіл і загартування. Він говорив, що пластун повинен мати здоровий розум та сильне тіло, щоб виконати все, що від нього зажадає керівництво організацією [31, оп.1, спр.1,арк. 3].

У грудні 1911 року з'явився пластовий гурток у Станіславові в українській гімназії [230, 6], який очолив семінарист М.Шкабрій, а на початку 1912 року – серед учнів 7 класу реальної школи, очолюваних Бандарівським [222, 123].

З моменту створення перших пластових гуртків вбачалася їх відмінність від скаутських товариств. Скаутінг пропагував інтернаціоналізм, тоді як творці „Пласту” відразу поєднали принципи скаутизму „В здоровому тілі – здорова душа” із суто національним гаслом „Бог і Україна” [251, 20], при цьому взявши від скаутизму лише окремі, загальні положення.

Ні за царського, ні тим більше за більшовицького режимів не могла існувати така організація, яка свій духовний зміст визначала у вірності Богові та Україні. В Австро-Угорщині ситуація була дещо іншою, викликана протидією цісарського уряду польським державнозасновницьким проявам та бажанню використати галицьких українців соратниками у цьому протистоянні.

Офіційним початком „Пласту” вважається день прийняття присяги 40 активними членами пластового куреня Олександра Тисовського при академічній

гімназії Львова 12 квітня 1912 року [67, 3; 306]. Одержавши ім'я Петра Сагайдачного, цей гурток став першою легальною пластовою організацією гімназійної молоді. Свою назву організація взяла від розвідників чорноморських козаків, яким доводилося пластувати по очеретах, болотах і степах, вистежуючи ворога та охороняючи кордони козацьких територій від нападу [75].

Ймовірно, що свою назву „Пласт” одержав за порадою Івана Франка [241,77], щоб, використовуючи старовинне козацьке слово, вкласти в нього відповідний зміст. Вперше слово „Пласт” для означення молодіжної організації було вживане в кінці листопада 1911 року і підтверджене 2 грудня 1911 року в статті П.Франка в газеті „Діло” [288, 63]. Фундатори організації прагнули, зберігаючи глибокий внутрішній зміст скаутського руху, надати цій молодіжній формації своєрідної національної форми та пов'язати її з українською національною традицією [320]. В той же час основною метою було визначено виховання особистості здатної до самовдосконалення та допомоги іншим [134].

В перші роки своєї діяльності „Пласт” охоплював українську молодь Східної Галичини, а згодом він поширився на ремісничу і сільську молодь Закарпаття та Волині [65, 6], зберігаючи своє військовопідготовче спрямування, але вже під опікою місцевих відділів „Просвіти” [285, 72-73]. В 1913 році для організаційного забезпечення новостворених пластових осередків, популяризації пластового руху, пояснення правил пластування Олександр Тисовський випускає підручник „Пласт” [130, 16]. В цьому підручнику автор пише, що життя в Пласті найчастіше проходить серед природи у заняттях, які ведуть до однієї великої цілі – до кращої долі української нації і її гідного місця в колі вільних народів світу [76]. Задля цієї цілі в „Пласті” було заведено лицарські, а вірніше козацькі військові звичаї. Найкращим засобом досягнення цілі в „Пласту” визначено забаву, яка є найкоротшою дорогою до „самого нутра сильно інстинктами украпленої молодечої душі” [311, 204].

Поширення серед пластунів культу гарту духу й тіла впливало з намагання наслідувати героїв визвольної боротьби. Пластовий стиль життя відзначився духом постійного суперництва за найвищі досягнення: в змаганнях між гуртками,

курнями, в таборах, мандрівках, спортивних турнірах, військових вправах [255, 38]. Скавмайстер С.Левицький писав, що „Пласт” є витвором української духовності і тому має притаманні лише нашій нації завдання, побудовані на пластових заповідях [98, 7].

При вступі до організації молодь присягла виконувати головні обов’язки пластуна: бути вірним Богові і Україні, допомагати іншим, жити за пластовим законом і слухатися пластового проводу [48, 11; 303, 2102]. Ці обов’язки пластуна побудовані на християнському світогляді та ідеї вірності українській нації, її ідеалові державності [165, 78]. Причому варто відмітити, що „Пласт” не робив різниці поміж своїми членами щодо віросповідання і шанував кожне релігійне віровизнання, яке зобов’язує жити згідно з Христовими заповідями. Таким чином, підходи „Січей” та „Пласту” до релігії були діаметрально протилежними, що проте не заважало їм ставити перед собою схожі цілі.

На відміну від пластових гуртків І.Чмоли та П.Франка, які мали лиш зовнішню схожість зі скаутською ідеєю, а левову частку роботи з пластунами зосередили на військовому та фізичному вишколі, пластуни О.Тисовського намагалися максимально відтворити діяльність англійських скаутів. Такий підхід до справи на початку сприяв тільки розширенню пластової ідеї. Поява пластових та навколопластових осередків не могла не спричинити їх масове зародження та розвиток національної справи. Гімназійна та студентська молодь, об’єднуючись в таємні та напівтаємні гуртки, не маючи чіткої програми діяльності, до кінця не розуміла важливості розпочатого пластового руху. Значну кількість перших пластунів вабила до „Пласту” його свобода, мандрівки, фізичні вправи та однострої. Через те такими масовими були пластові гуртки в момент створення і такими, подекуди, малочисельними ставали вони через 2-6 місяців діяльності. Так, пластове товариство О.Тисовського під час прийняття присяги становило 40 активних членів і 20-30 осіб, що не готові були на той момент її складати, а в 1914 році їх кількість нараховувала 12 членів [222, 123]. Щоправда, однією з найвірогідніших причин цього став перехід юнаків до інших пластових організацій, де більше уваги приділялося військовому вишколу.

Проте до заслуг О.Тисовського слід віднести збагачення пластового руху методичною основою, виробленням схеми, за якою згодом розвивалися пластові улади. Він розробив пластові форми роботи, які найбільш ефективно забезпечували впровадження пластової ідеї серед галицької молоді – гру і працю, які були побудованими на власній ініціативі пластуна чи пластунського осередку, на позитивних і корисних вчинках [111, 6]. О.Тисовський зазначив, що “Пласт” дав своїм членам гарні знання на час, вільний від школи і науки, сприяв піднесенню моральності в молодіжному середовищі, звільнив юнаків від потреби вишукувати собі заняття [29, оп.1, спр.104, арк. 66].

Ідеологи українського пластового руху сформували специфічний підхід до роботи пластунів, основне завдання якого полягало в патріотичному вихованні молоді, підготовці її до майбутніх боїв за українську державність. Весь пластовий рух Східної Галичини у передвоєнний період будувався на пріоритеті активних національностверджуючих принципів організації української гімназійної та студентської молоді. Важливе значення для діяльності пластових товариств мало плекання ними давніх військових традицій українського козацтва, їх поширення серед молодіжного загалу Східної Галичини та використання в пластовій роботі. Пласт повчав, задавав вправи, які, повторювані багато разів, формували звичку виконувати розважливо поставлене завдання, без уваги на труднощі та особисті невігоди чи неприємності [101, 92]. Таким чином, Пласт розвивав силу волі і формував характер пластуна. В той же час керівники організації застерігали місцевих провідників від однобічного підходу до фізичних і військових вправ, що, за відсутності фахового нагляду, могло шкідливо впливати на молодий організм [347, 13], адже віковий контингент перших пластунських осередків складав 12-18 років. Засновники українського „Пласту” виступали за гармонійне поєднання інтелектуального, фізичного, патріотичного і військового виховання. „Маємо бути сильні і тілом, і умом” – зазначили засновники організації [208, 125].

Значне місце в роботі з пластунами відводилося туризму, або ж мандрівництву та таборуванню. Першим пластовим табором став двотижневий вишкільний табір на Говерлі влітку 1912 року, організований Іваном Чмолою. В

липні 1913 року на Чорногорі відбулася перша загальнопластова зустріч, на якій були пластуни зі Львова, Стрия та Коломиї. Одним з ініціаторів і керівників цієї зустрічі був Петро Франко, який на той час мав чималий туристичний досвід, адже, починаючи з 1902 року, він обійшов Карпати, бував біля Черемошу (Вишніці, Черновець) та Калуша (Підгірки) [31, оп.1, спр.1 арк.3]. Іван Боберський писав, що життя в таборі найкраще загартовує юнаків, а „Пласт” виховує громадян і оборонців батьківщини [35, 72]. Крім того, пластові табори сприяли налагодженню тісних контрактів між пластовими осередками різних регіонів Східної Галичини, дозволяли пластунам обмінюватися набутими вміннями та навичками. Під час мандрівництва та таборування пластуни відпрацьовували способи виживання в природі, фізично загартовувалися, вдосконалювали навички зі стеження із-за природніх утворень (пеньки, каміння) та способи, техніку, особливості плазування [27, оп.1, спр.14, арк. 12]. А 1913 році Іван Чмола організував перший мандрівний табір [58, 4].

Проте туризм вимагав необхідного спорядження та екіпіровки, що, зважаючи на аграрне спрямування Східної Галичини, було справою нелегкою. Тому з вересня 1913 року сокільський композитор Я.Ярославенко у своєму помешканні створив спеціальну майстерню для виготовлення туристичного спорядження, пластових палиць та ножів. Згодом, після затвердження пластового однострою, ця майстерня перейшла до пошиття пластової уніформи та капелюхів.

Значне поширення пластових гуртків в Східній Галичині, а в квітні 1913 року вони вже існували у 18 місцевостях регіону [121, 219], та розрізнений характер їх діяльності потребували цілеспрямованого управління ними та приведення пластового руху до єдиного керівництва.

Завдяки старанням Петра Франка пластові гуртки Львова почали налагоджувати зв'язки з пластовими осередками Східної Галичини з метою вироблення спільних дій з виховання і загартування пластунів. 6 квітня 1913 року у Львові відбувся перший з'їзд представників пластових відділів Східної Галичини [47, 6]. На з'їзді було прийнято статут організації, підготовлений Олександром Тисовським на основі теорії класичного англійського скаутингу.

Також було розглянуто та прийнято вимоги до трьох пластових проб, проект пластового однострою, розроблений Петром Франком, затверджено план взаємодії пластових осередків, що вже існували в регіоні. З'їзд сформував інформативний пластовий комітет, який повинен був здійснювати організаційні заходи із взаємодії пластових гуртків. Головою комітету було обрано О.Тисовського, його заступником - П.Франка [292, 14], секретарем комітету - М.Заслужного, референтом адміністративних справ, однострою і приладів - С.Левицького [288, 66].

Для підкріплення теоретичних знань пластунів до випущеної книги О.Тисовського „Пласт” додаються посібники П.Франка „Пластовий однострій”, „Пластові відзнаки”, „Пластові гри та забави”. Вони сприяли прищепленню галицьким українцям на національному ґрунті скаутських постулатів Бейден-Пауела враховуючи їхні особливості та творення таким чином багаторівневої структуризованої військово-спортивної пластунської організації західноукраїнської молоді.

Поступово почали розвиватися регіональні осередки. Крім Львова, численні гуртки в 1912-1914 роках діяли в Стрию, Перемишлі, Самборі, Станіславові, Сокалі.

Пластовий гурток, створений Іваном Чмолою в Перемишлі у 1911 році мав чітке мілітаристичне спрямування [222, 124], так як його члени вивчали пластовий устрій та військову справу, опановуючи її практично в навколишніх лісах щонеділі та у свята. В 1913 році пластову справу в Перемишлі очолив професор Теодор Поліха [108, 46], який зумів налагодити послідовність проведення пластових занять, здійснював підготовку до пластових іспитів. Значну увагу він приділяв фізичному вихованню та підготовці до служби.

В Стрию пластову справу почергово організовували Дем'ян Пеленовський, Максим Кліщ, Дмитро Корінець, які намагалися самостійно, починаючи від 1912 року, проводити пластову пропаганду серед місцевої шкільної молоді. Своєю діяльністю вони спрямували на мандрівництво та вивчення природи. Після налагодження зв'язків із Львівським пластовим осередком опікуном було

призначено студента із Стрия Юліана Мінка, а кошовим обрано Віктора Ковалю. Діяльність стрийського пластового осередку після цього стала більш цілеспрямованою на військовопідготовче виховання членів організації.

В Сокалі пластовий гурток було створено під опікою „Сокола”. Його створення та розвиток було доручено вчителям Сокальської української гімназії Я.Біленькому та В.Левицькому [91, 68].

Таким чином, в 1913-1914 роках пластові гуртки було створено майже у всіх середніх школах Галичини. Вони діяли не лише в українських школах, але подекуди і в польських, де навчалися українські діти [154, 370]. Про популярність пластової ідеї в регіоні говорить факт її поширення ще до Першої світової війни на територію Буковини, представники якої на чолі з Гундичом і Храпливим [222, 126] приїздили до Львова на перший пластовий з'їзд.

Пластову діяльність підтримувала українська греко-католицька церква. Священики цієї церкви відігравали помітну роль в діяльності молодіжних товариств Східної Галичини в довоєнні роки. Митрополит української греко-католицької церкви Андрей Шептицький опікувався не лише навчальними закладами, де здобувала знання українська молодь, а саме: дівочою гімназією сестер Васиніянок, Рогатинською українською гімназією, Львівською народною школою імені М.Шашкевича, бурсою „Рідної школи”. Він також підтримував діяльність молодіжних гуртків, таких як „Марійська Дружина”, „Пласт”, що сприяли формуванню національної свідомості, плекали здорове тіло і дух української молоді [213, 51].

На розвиток „Пласту” споглядали керівники інших українських молодіжних організацій Східної Галичини – „Сокола” і „Січі”. Вони вбачали в ньому соратника в підготовці кадрів для боротьби за державницьку ідею, а заодно й осередок військовопідготовчих справ шкільної та гімназійної молоді. В середовищі „Пласту” також розроблялася ідея співпраці з іншими українськими молодіжними товариствами краю. В першу чергу, перспективною видавалася спільна робота з „Соколом-Батьком”. Цьому було кілька причин. По-перше, „Сокіл-Батько” був однією з найстарших молодіжних організацій Східної

Галичини, отже мав неоціненний досвід роботи з місцевою молоддю. По-друге, „Сокіл-Батько”, зважаючи на його поважний вік (близько 20 років), мав непогану матеріальну базу: стадіони, площі, спортивні прилади, інвентар і, насамкінець, зброю, хоча й застарілих зразків, проте діючу. По-третє, обидві організації охопили своєю увагою переважно міську молодь, а отже працювали в одному соціальному середовищі. І найважливіше, „Сокіл” і „Пласт” уособлювали в собі багато спільних форм та засобів діяльності.

У квітні 1912 року пластуни філії академічної гімназії звернулися до голови „Сокола” у Львові Степана Гайдучика з побажанням працювати при цьому товаристві. Загальні збори „Сокола” в травні 1912 року прийняли рішення про створення комісії для визначення форм діяльності та співпраці з новоутвореним напрямком тілесного виховання [8, оп.18, спр.5, арк. 4]. Комісія визнала діяльність пластового гуртка сумісною з роботою „Сокола” і створила пластову секцію в кількості 44 членів. Восени 1912 року її очолив Петро Франко.

В кінці 1913 року Головна старшина „Сокола-Батька” доручила всім старшинам товариства організувати місцеві відділи „Пласту”, спираючись на методичні виклади О.Тисовського та П.Франка в пластовій літературі. Такі відділи поділялися на гуртки по вісім членів на чолі з „провідником”, який організовував заняття та практичні справи.

Голова „Сокола-Батька” Іван Боберський у передвоєнний рік розробив та видрукував в сокільському календарі на 1914 рік програму організації зі створення при місцевих осередках пластових відділів для молоді, молодшої 18 років [205, 183].

Становлення та розвиток пластового руху в регіоні потребував створення центральної влади, яка могла б управляти осередками товариства і спрямовувати їхню роботу у потрібне русло. Інформаційний пластовий комітет з метою посилення централізації організації скликав 12 лютого 1914 року другий пластовий з’їзд. В ході обговорення та вивчення позицій делегатів з’їзду на майбутнє „Пласту” приймається рішення про створення Осередньої (Центральної) пластової управи для виконання нею центральної пластової влади.

Осередня пластова управа відразу почала вживати заходів для систематизації роботи регіональних осередків. З цією метою було проведено перереєстрацію пластових осередків та поділено територію Галичини на 11 пластових округів. Було розпочато формування окружних управ та введено відзнаки на пластових одностроях з метою їх розрізнення щодо місця проживання та діяльності.

В серпні 1913 року, на засіданні „Сокола-Батька” була прийнята форма українського пластового однострою, наближена до скаутської уніформи. Розроблений П.Франком пластовий однострій мав такий вигляд: бурський капелюх кольору хакі, сорочка та штани до колін гранатового кольору, підколінники сірого кольору, черевики з волоками, ремінний ніж, наплечник, фляга та двометрова палиця. В травні 1914 року було прийнято зміни щодо кольору сорочки і штанів: вони стали сивого кольору.

Осередня пластова управа розпочала процедуру затвердження статуту „Пласту” в австро-угорській адміністрації. Проте до Першої світової війни цього їй не вдалося зробити через ряд розбіжностей щодо майбутнього української пластової організації.

Безперечно велике значення у популяризації пластової ідеї серед української молоді мали зовнішні символи „Пласту”. До них можна віднести пластовий герб – тризуб з вплетеною в нього білою трилистою лілією – символом світового скаутського руху. Авторами герба були Мирон Федусевич та Роберт Лісовський [118, 125]. Іншим зовнішнім символом був пластовий гімн „Цвіт України і краса”, слова до якого написав О.Тисовський, а музику – Я. Ярославенко [76].

Слід відмітити, що розвиток „Пласту” у передвоєнні роки був дещо повільнішим, ніж розвиток осередків „Січі” і „Соколу”. Проте у деяких місцевостях він був єдиною молодіжною організацією. Скажімо, у Сокалі на 400 українських дітей шкільного віку існував лише осередок „Пласту”, який налічував 32 члени. В інших населених пунктах Східної Галичини, де існували пластові курені, вони були малочисельними через високі вимоги до пластунацької молоді, їх знань та вмінь. Всього до війни в Галичині було близько 500 пластунаць і близько 1000 пластових прихильників [288, 70].

Військове спрямування „Пласту” в більшості відображалось у діяльності регіональних осередків, які перебували під впливом радикально налаштованих „Січей”. Пластуни вчилися військовій справі – стрільбі, розвідці, орієнтуванню на місцевості, вивчали технічні властивості зброї у відставних старшин і підстаршин українського походження, які пройшли військовий вишкіл в цесарській армії. У Львові військову підготовку пластунів організовували С.Горук та І.Бачинський, в Золочеві – М.Тарнавський та Г.Стефанів, у Самборі – В.Коберський [254, 109].

у кінці 1912 року серед радикально налаштованої частини галицьких українців набуває реального змісту ідея військового вишколу та створення національної військової організації. Вона підкріплюється рядом чинників: посилення Російської імперії після балканської компанії 1912 року, розвиток створених з дозволу цесарської влади воєнізованих польських підрозділів „Штелець”, „Естмілець”, „Звйонзек стшелецькі” [211, 12]; спротив української громадськості щодо одноособового озброєння та мілітарної підготовки потенційного суперника і ворога української державницької ідеї; розвиток нелегальних військовопідготовчих українських молодіжних гуртків, які потребували єдиного керівництва та програми діяльності; загальнополітичне напруження в регіоні, викликане протистоянням великих європейських держав: з одного боку – Німеччини та Австрії, з іншого – Росії.

Починаючи з 1912 року, в сокільському товаристві йде підготовча робота до творення мілітарної сили українського народу в стрілецьких сокільських куренях [21, оп.1, спр.12, арк.1]. 15 грудня 1912 року у Львові пройшла „Запоріжська Рада” „Сокола-Батька”, де було прийняте рішення про створення сокільського стрілецького товариства. Ще не мали стрільці затвердженого статуту, проте вже проводилися заняття з військових вправ і стрільби. Найактивнішими організаторами стрілецької справи в краї стали Іван Боберський, Сень Горук, Михайло Волошин [100, 37]. Військові заняття з львівськими соколами проводили Іван Бачинський та Сень Горук. Крім Львова, стрілецькі товариства від „Сокола” було створено в Дрогобичі, Бориславі, Тернополі. Участь у військових заняттях,

крім сокільських гнізд, брали члени „Пласту” та спортивного товариства студентів вищих шкіл „Україна”.

На початку 1913 року велась жвава переписка “Сокола-Батька” з філіями з вимогою про подачу звіту, у якому мало бути зазначено імена старшини, кількість членів, кошти філії, наявність одностроїв, символіки, технічних приладів [28, оп.1, спр.565, арк.3].

На початку 1913 року при львівському „Соколі-Батькові” організовується стрілецький курінь на чолі з Сенем Горуком. Завдяки планомірній роботі керівництва цього формування, його кількість до осені 1913 року зростає до 160 членів і стало, по-суті, справжньою кузнею для підготовки сокільських військових кадрів. У квітні 1914 року командантом „Стрілецького куреня” при львівському „Соколі-Батькові” було обрано старшину запасу австрійської армії Степана Шухевича (додаток Е).

На початок літа 1914 року завдяки ентузіазму окремих провідників „Сокола” в регіонах краю повстають і розвиваються стрілецькі осередки сокільських організацій Золочівщини (під проводом Володимира Сроковського та Ілька Цьокана), Сокальщини (під керівництвом Осипа Демчука та Осипа Семенюка), Львівщини: у Ременові (завдяки праці Івана Іванця), у Городку (під наглядом Теодозія Бундзяка), у Бориславі (за сприяння Гриця Коссака, Кліма Гутковського, Филипа Левицького) [84, 101].

На початку 1914 року на загальних зборах “Сокола” Степан Гайдучок вніс пропозицію про проведення польових вправ у кожній сокільській окрузі. Перші такі вправи провели 150 учасників 22 лютого 1914 року біля Грибович [21, оп.1, спр.41, арк. 210].

7 грудня 1912 року у Львові відбувся з'їзд представників української громадськості та інтелігенції, який вирішив у разі війни між Росією та Австро-Угорщиною стати на бік останньої [146]. Причиною цього стало розуміння, що політика російського царизму спрямована на знищення українського народу, що неодноразово підтверджували її дії щодо українців Наддніпрянщини.

Саме на тлі суперечностей, що дедалі більш проявлялися в стосунках Російської та Австро-Угорської імперій, передбачаючи неминучий збройний конфлікт між ними, 15 грудня 1912 року у Львові збирається Український студентський союз з метою обговорення подальшої долі галицьких українців та ролі в житті краю української молоді [167, 36]. У ході жвавого обговорення зібрання прийшло до висновку, що необхідно розпочати військове навчання української студентської молоді та підготувати до затвердження статут майбутньої організації.

За реалізацію військовопідготовчих ідей взялися й радикали в особі їх лідера Кирила Трильовського, який в січні 1913 року вніс на затвердження цісарської влади статут українського військового товариства [96, 38]. Проте йому не вдалося подолати перешкоди з боку австрійської адміністрації, підбурюваної польськими шовіністичними колами, які вирішили за будь-яку ціну не допустити до створення українських військових організацій [304, 98]. Перероблений статут також не був затверджений – знайшлися нові формальні причини. Лише 7 березня 1913 року польський намісник Галичини затвердив статут товариства „Січові стрільці” [287, 27] і то тільки після майже дослівного перекладу статуту польського мілітарного товариства „Стшелец”. Цим статутом було визначено наступні задачі “Січових Стрільців”: стрільба по цілі, фехтування, муштра, їзда на конях, веслування, плавання [23, оп.1, спр.48, арк.1]. В.Старосольський запропонував структуру організації максимально наблизити до військового підрозділу: полк – 4 куреня – в кожному 4 сотні – в кожній 4 чоти – в кожній 4 рої [23, оп.1, спр.48, арк 9].

Січова старшина поширює відозву, де зазначає, що недавні поділи (балканська криза – О.Д.) змусили Генеральну старшину ввести до роботи осередків мілітарну підготовку [21, оп.1, спр.169, арк.32].

18 березня 1913 року громадські збори проголосили створення українського військового товариства „Січові стрільці” [215, 55]. Головним отаманом „Січових стрільців” було обрано доктора Володимира Старосольського, його заступником – осавулом Дмитра Катамая [333]. Незабаром на базі учнівських гуртків виникли стрілецькі організації в Косові, Заліщиках, Яблунові, Шешорах.

Стрілецькі товариства швидко ширилися по всій Галичині. Вони утворилися в Бориславі (керівники – Клим Гутковський, Левко Лепкий, Пилип Левицький), Сокалі (керівники – Осип Демчук, Осип Семенюк), Яворові (керівник – Роман Харамбура), Ясениці Сільній (керівник – Григорій Косак) [378, 126]. Активно працювали в новостворених товариствах Михайло Волошин, Степан Рудницький, Василь Кучабський, Дмитро Вітовський [227, 9; 120, 56]. За короткий час було організовано стрілецькі чоти, сотні, курені, фахові офіцерські школи, близько 50 товариств „Січових стрільців” [338, 32; 287, 6].

На початку 1914 року товариство „Січові стрільці” придбало 100 карабінів [236, 21] і проводило навчання в передмістях Львова. Генеральна старшина визначила пріоритетними наступні статті витрат у січових осередках: придбання зброї (манліхервський карабін з пристроєм до кімнатної стрільби та 2000 кімнатних набоїв), забезпечення інструкціями та підручниками з військової справи [21, оп.1, спр.169, арк.37].

У березні 1914 року старшина товариства “Січових Стрільців” у Львові виступила із зверненням, де визначила свої цілі та закликала свідомих громадян до матеріальної підтримки їхньої справи (додаток Ж).

На початку червня 1914 року в Косові утворено стрілецький відділ під назвою „Кіш січових стрільців” [81, 4], кошовим якого став Степан Григорців.

Загальне керівництво стрілецькими товариствами в Галичині здійснював Кирило Трильовський через „Стрілецьку секцію” „Українського січового союзу”, створену задля цього в квітні 1913 року. Таким чином, галицькі радикали почали формувати свої відділи „Січових стрільців”, щоб військовими справами зацікавити своїх прихильників [174, 22]. В 1913-1914 роках товариства „Січ”, що були осередками активної пропагандистської діяльності радикальної партії, стали базою для зародження передвоєнного січового стрілецтва [348, 12]. Місцева старшина “Повітової Січі” закликала своїх членів вступити в лави “Січових Стрільців”: “Можуть уже в найближчому часі зайти події, котрі віддадуть нас у неволю, коли ми будемо спати і не зможемо прийняти ворога як належить” [21, оп.1, спр.169, арк.32]. Американський історик Дж. Армстронг, аналізуючи

проблеми українського націоналізму, зазначав, що ідея українських національних військових формувань зародилася у галицьких „Січах” [351, 7], згодом розвинулася в „Січових стрільцях” і укріпилася у військових формуваннях середини ХХ століття. Свідченням великої ролі „Січей” у військовопідготовчому вихованні західноукраїнської молоді та її залучення до стрілецької справи свідчить факт наявності серед січових стрільців вихованців організації: Д.Вітовського, Р.Дашкевича, І.Чупрея [271]; М.Галушинський, О.Демчука, О.Семенюка [280, 38]; М.Угрин-Безгрішного, Л.Лепкого [333, 12]; О.Степанів, О.Басараб-Левицької, М.Бачинського, Г.Дмитерко, П.Михайлишин.

В той час, коли створювалися товариства „Січових стрільців”, міжпартійний комітет зробив ще одну спробу (і також невдалу) зареєструвати свою стрілецьку організацію в Міністерстві внутрішніх справ. В результаті переговорів між представниками міжпартійного комітету і „Січових стрільців” в травні 1913 року було досягнуто згоди про приєднання львівського академічного стрілецького гуртка до стрільців В.Старосольського на умовах автономії. З цією метою заступником головного отамана – осавулом обрано Івана Чмолу [337, 158].

Проте співпраці не вийшло. Академічний гурток не дотримувався умов договору і не визнав верховенства над собою „Стрілецької секції”. Тому на пропозицію К.Трильовського „Повітова Січ” 25 січня 1914 року подала на затвердження до галицького намісництва новий статут „Січових стрільців”. Після його затвердження на теренах Східної Галичини постала ще одна українська військова організація – „Січові стрільці II”. Очолив це стрілецьке товариство, до якого крім студентів входили й міщани і селяни, Роман Дашкевич [140, 196]. Для навчання своїх стрільців він на свої кошти придбав 200 гвинтівок та стрілецькі однострої [231]. Жіночу чоту в цій організації, до якої входило 33 січовики, очолила Олена Степанів. Задля широкого залучення членів “Повітової Січі” до роботи в “Січових стрільцях II”, відвідування ними військових вправ та зборів 25 січня 1914 року старшина товариства поділила членів на дві категорії: перша – щомісячна плата 50 соток, обов’язкове відвідування стрілецьких вправ та друга – щомісячна плата 1 крона, участь у роботі товариства за наявності вільного часу

[5,, оп.1, спр.5, арк.1]. У зв'язку з цим, членам “Повітової Січі” було розіслано відповідні листівки [6, оп.1, спр.83] (додаток 3). „Січові стрільці II” у передвоєнні місяці користувалися серед українського галицького населення більшою популярністю, ніж „Січові стрільці I”. До їх складу лише у Львові ввійшло 277 членів поділених на 8 чот [254, 11]. Вони були краще організовані і вишколені через використання в своїх заняттях зброї з боєприпасами, проведення військових курсів та організацію військових маневрів в околицях Львова [255, 111]. Для підготовки січовиків було організовано постійнодіючі курси теоретичного і практичного військового вишколу, якими керували старшини запасу австрійської армії Михайло Волошин та Степан Рудницький. Основні заняття проводилися з польової та бойової служби, поземеллязнання, стрільби, технічних основ зброї. При курсах діяла термінологічна комісія, до складу якої входили Осип Квас, Богдан Гнатович, Василь Кучабський. Зусиллями комісії до війни було випущено 10 підручників з теорії військової підготовки [85, 100]. Ідеологічне обслуговування організації здійснював журнал „Відгуки”, де звучали заклики до мілітарної освіти українців: „Нині до зброї, завтра в похід!” [165, 4].

З наближенням війни січовики перейняли запропоновані Левком Лепким однострої, які складалися з верхнього одягу оливково-сірого кольору з лежачим комірцем, високих шнурованих черевиків та головного убору – мазепинки з емблемою галицького лева [185, 120].

Військово-патріотичний рух галицького жіноцтва очолила Костянтина Малицька [339, 58]. У передвоєнний час з різних жіночих організацій було утворено „Жіночий організаційний комітет”, метою діяльності якого було поширення санітарної справи та збір коштів на купівлю медикаментів і відкриття пунктів санітарної допомоги.

Крім обох січових стрілецьких організацій, військовою підготовкою української галицької молоді займалися представники „Сокола”, де створювалися стрілецькі групи [23, оп.1, спр.48, арк.11].

Із зростанням міжнародного політичного напруження та загостренням протиріч між європейськими державами в лавах українського галицького

молодіжного руху посилюється тенденція до об'єднавчих процесів у середовищі стрілецьких та інших військових товариств галицьких українців, а також до проведення спільних військових навчань та маневрів.

В березні 1914 року „Січові стрільці I” та „Січові стрільці II” знову розпочали спільну роботу. Наслідком цього об'єднання стало поширення стрілецької ідеї в Східній Галичині, утворення нових стрілецьких осередків, випуск О.Семенюком та О.Демчуком „Правильника піхотинця” на основі австрійського підручника „Dienstreglement I” [202, 295].

Передували проведенню цих заходів польові вправи окремих стрілецьких одиниць: „Січових стрільців” 28 грудня 1913 року в Сокалі; „Січових стрільців II” під Львовом 23 березня 1914 року (без зброї) та 5 квітня 1914 року (зі зброєю). Першими спільними заняттями стрілецьких галицьких товариств стали польові вправи, організовані „Повітовою Січею” у квітні 1914 року з нагоди 250-річчя смерті І.Богуна. Січові стрілецькі товариства та стрілецькі сокільські гнізда показували свої військові вміння, злагодженість у строєних та маршових вправах, практичні навички у володінні зброєю.

Проте найбільшим і наймасовішим оглядом стрілецьких сокільсько-січових та пластових сил стало Шевченківське свято, яке відбулося 28 червня 1914 року у Львові. До підготовчого комітету увійшли: від „Українського січового союзу” – Кирило Трильовський, Дмитро Катамай, Осип Семенюк та Микола Балицький; від „Повітової Січі” і „Січових стрільців II” – Роман Дашкевич та Григорій Ничка; від „Сокола-Батька” і „Стрілецького куреня” – Іван Боберський, Семен Горук, Степан Гайдучок та Микола Левицький. Комітет призначив командантом „Січей” і „Січових стрільців” Осипа Семенюка, командантом „Соколів” – Івана Дигдилевича [278, 126].

Проведенню свята передувала велика організаційна і підготовча робота. Було проведено навчання, відбір та вишкіл сокільсько-січових осередків. Підготовчим комітетом було розроблено та узгоджено з усіма учасниками програму та процедуру Шевченківського здвигу.

28 червня 1914 року в святі взяли участь представники молодіжних організацій усїєї Східної Галичини. До Львова прибули пластуни зі Стрия, Дрогобича, Сокаля, Яворова, Бережан, Станіслава, Тернополя, Коломиї [230, 7]; січовики з Глуховичів, Сорок, Жидятичів, Каменопіля, Гаїв, Дмитровичів, Селиська, Сухоріч, Волківа, Милятичів, Попелян, Милошовичів [278, 127]. Всього вулицями Львова до площі „Сокола-Батька” промаршувало близько 8 тисяч членів стрілецьких, сокільсько-січових та пластових організацій регіону.

Вперше відкрито виступило близько 500 стрільців в одностроях і частково озброєних гвинтівками Верндаля, Манліхера, Кропачка. Своєрідний військовий марш-парад відкривали старшини українських стрільців, за ними – кінний відділ „Січових стрільців І”, потім – чота „Січових стрільців І”, дві чоти „Січових стрільців ІІ”, дві чоти бориславців та одна чота з Яворова [84, 101]. Тоді ж і відбувся перший привселюдний виступ „Січових стрільців” з Борислава на чолі з К.Гутковським, які показали свій стрійовий вишкіл на площі „Сокола-Батька”.

Про значимість цього свята говорить присутність серед інших поважних гостей галицького намісника Коритовського та команданта львівського корпусу генерала Кальошварі [74].

Велике Шевченківське свято показало, що українське населення краю вже дозріло до переходу від декларативних заяв про самостійність та волю до реального втілення своїх замислів, а разом з тим засвідчило організаційну міць українського молодіжного руху Галичини, готовність західноукраїнської молоді до боротьби за незалежність своєї держави.

Таким чином, два передвоєнні роки в Галичині позначилися не лише піднесенням національної свідомості місцевих українців, а й переважаючою переорієнтацією молодіжного руху з культурно-освітнього та фізкультурно-спортивного спрямування у військовопідготовче. Значна кількість українських юнаків та юначок вважали своїм безпосереднім обов’язком навчання військовій справі, боротьбу за незалежність свого народу зі зброєю в руках.

До таких внутрішньоорганізаційних змін призвели як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зростання національної самосвідомості та загострення

протиріч між європейськими державами прискорили процес мілітариського зростання українських молодіжних організацій. Ці ж причини, поряд з іншими, зумовили створення пластових осередків, керівники яких з самого початку поставили одним із завдань військове навчання своїх членів.

Поява напередодні Першої світової війни ряду воєнізованих українських формувань, серед яких значне місце займали „Січові стрільці I”, „Січові стрільці II”, „Стрілецький курінь”, що діяли під егідою „Січі” та „Сокола” ще раз переконує не лише в значному кількісному складі прибічників військової ідеї, а й у якісному, адже вишкіл у молодіжних організаціях Східної Галичини проходив краща українська молодь.

Поширення військовопідготовчих устремлінь української молоді призвело до появи напередодні Першої світової війни значного прошарку галицького населення, наділеного певними військовими навичками, про що говорить його участь у військових подіях 1914-1918 років.

Разом з тим слід відмітити, що захоплення української галицької молоді військовою справою було продиктовано не лише тогочасною модою, а й усвідомленим устремлінням юнаків та юначок зі зброєю в руках відстоювати українські державницькі ідеали.

Таким чином, український стрілецьких рух заявив про збройну боротьбу за самостійну Українську державу як про безпосередню мету їх діяльності, поширив військове навчання молоді не лише в стрілецьких товариствах, але й у пластових, січових і сокільських організаціях. І хоча до початку Першої світової війни не було здійснено об'єднання всіх стрілецьких гуртків під єдиним керівним органом, проте спільні свята і військові маневри надавали змогу членам різних стрілецьких угруповань обмінюватися військовим досвідом.

РОЗДІЛ IV

УЧАСТЬ ВИХОВАНЦІВ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТИВНО-ПАТРІОТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЯХ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Шевченківське свято, яке відбулося 28 червня 1914 року у Львові і охопило не лише представників молодіжних організацій, а й різні прошарки галицького населення, стало своєрідним оглядом військового потенціалу українців краю в переддень світової війни. Зросла політична активність, а разом з тим удосконалились військові навички української галицької молоді через мережу організацій – „Січ”, „Сокіл”, „Пласт”, „Січові стрільці”, що дало підстави українським державницьким колам сподіватися на реальну їх підтримку в справі боротьби за українську державу, а польським політичним діячам матеріал для чергових антиукраїнських виступів перед австрійською владою.

Потрібно відзначити, що на початок Першої світової війни вихованці українських молодіжних організацій становили значну силу з огляду на масовість поширення в регіоні товариств „Січ”, „Сокіл”, „Пласт”, залучення частини їх членів до військовопідготовчих осередків „Січові стрільці I”, „Січові стрільці II”, „Стрілецький курінь при „Соколові-Батькові”. Влітку 1914р. в Східній Галичині нараховувалося 916 січових товариств [56, 345], 974 філії „Сокола” [97, LI].

Після закінчення свята всьому галицькому суспільству стало зрозуміло: серед української молоді з'явилася боєздатна військово-політична сила. Це викликало загальний ентузіазм серед усього українського громадянства [91, 2], яке свою іронію змінило на підтримку прагнень галицької молоді. Наступного дня на вулицях Львова з'явилися поодинокі резервісти в уніформі австрійської армії [43, 245], таким чином намагаючись долучитися до стрілецької справи та висловлюючи солідарність з молоддю.

Звістка, яка прийшла до Львова 28 червня 1914 року про вбивство спадкоємця австрійського престолу архікнязя Франца-Фердинанда та його дружини Софії, спочатку не сприймалася галицьким суспільством як привід до

майбутнього збройного Європейського протистояння. У той час, коли австрійські та сербські дипломати визначали шляхи розв'язання назрілої кризи, українські громадські діячі обговорювали майбутні парламентські вибори, що мали пройти за виборчою реформою, проголошеною 12 липня; український парламентський клуб вивчав можливості збільшення кількості українців в австрійській адміністрації та шляхи боротьби за відкриття українського університету.

До самого початку Першої світової війни Українська радикальна і Національно-демократична партії відстоювали національно-територіальну автономію для українців Галичини, висловлювали прагнення до об'єднання її території з Буковиною в єдиному адміністративно-територіальному утворенні [191, 6].

Лише після 28 липня 1914 року коли Австро-Угорщина оголосила війну Сербії і розпочала часткову мобілізацію, українські галицькі політичні діячі почали переговори про місце і роль українців у майбутній військовій кампанії. Більш предметного характеру ці переговори набули на початку серпня, коли Росія оголосила війну Австро-Угорщині, Німеччина – Росії, Франція – Німеччині, Англія – Німеччині [352, 34].

Усвідомлюючи непримиренну ворожість російського царизму ідеї суверенності України, а також відносну толерантність Австро-Угорщини до проблеми української автономії, ще напередодні світової війни західні українці запевнили австрійський уряд у своїй лояльності [308, 67].

З початком війни обидва військові блоки визначили своє ставлення до українських земель Галичини. Країни Антанти стояли на позиціях Російської імперії, яка будь-якими способами хотіла приєднати ці землі до своєї держави. Країни Четверного союзу підтримували інтереси Німеччини, яка прагнула відродження окремої української держави. Саме тиск з боку Німеччини, яка вимагала від Відня поглиблення українофільського курсу, зумовив вирівнювання взаємовідносин австрійської адміністрації з поляками і українцями. 12 серпня 1914 року прем'єр-міністр Австро-Угорщини офіційно заявив українським і польським представникам, що після війни відбудеться поділ Галичини на

українську та польську частини. Ще більш конкретно висловився імператор Франц-Йосиф після заяви німецького посла у Відні Гогенлоє про відокремлення українських земель від польських і надання їм національно-культурної автономії. Він висловив побажання самочинно визволити українців від панування поляків [245,10]. В австрійських колах обговорювалось питання про утворення в повоєнний час української держави на чолі з представником габсбурзької династії архикнязем Вільгельмом (Василь Вишиваний) [126, 138].

Така увага до українського населення Галичини мала чи не найвизначальніше значення при підтримці ним Австро-Угорщини та Німеччини в подіях Першої світової війни. Проте польська адміністрація Галичини, користуючись розпорядженнями Міністерства закордонних справ Австро-Угорщини про проведення заходів безпеки та боротьби з прибічниками Російської імперії, розв'язала на території Східної Галичини масовий антиукраїнський терор, в результаті якого понад 60 тисяч осіб було повішено або розстріляно [234, 78].

30 липня 1914 року на спільному засіданні старшини „Січових стрільців I” і „Січових стрільців II” було прийняте рішення про організацію першої похідної сотні та створення мобілізаційного комітету. До складу цього комітету увійшли Р.Дашкевич, В. Старосольський, І.Чмола, О.Степанів. За кілька днів була сформована перша бойова сотня під командою сотника І.Чмоли [254, 112] і відправлена на розквартирування та вишкіл до с.Гаїв Львівського повіту. Треба відзначити, що завдяки особистим старанням командира сотні до її складу увійшли найбільш підготовлені, вишколені й загартовані стрільці, більшість яких Іван Чмола раніше знав особисто. Перша сотня наполовину складалася із пластунів [334, 163].

В той же час робота мобілізаційної комісії, яка розташувалася в домівці „Повітової Січі”, надалі була менш ефективною, а невдовзі і взагалі припинилася через мобілізацію до австрійської армії значної частини членів „Січі” і захоплення російськими військами Львова.

З початком війни виникли нові українські політичні організації. 2 серпня 1914 року було сформовано Головну українську раду [131, 167] з представників

Української національно-демократичної партії, Української радикальної партії і Української соціал-демократичної партії. Нову міжпартійну організацію, що ставила собі за мету виробляти загальний напрям української політики під час Першої світової війни і створювати українські військові формування, очолив Кость Левицький.

До державотворчої справи в Галичині долучилися представники Союзу визволення України, який був створений 14 серпня 1914 року з емігрантів із Наддніпрянської України [302, 329]. Його керівники, тісно співпрацюючи з Головною українською радою, проголосили своєю метою відстоювання інтересів українців Російської імперії і побудову Української самостійної держави після воєнної поразки Росії у Першій світовій війні.

5 серпня 1914 року Головна українська рада видала маніфест, де зазначила, що коли війну відвернути неможливо, то потрібно, щоб кров батьків принесла добро дітям; закликала до підтримки Австро-Угорщини як держави, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку [245,11].

Керуючись рішенням про формування добровольчого військового корпусу для боротьби з Росією, Головна українська рада 6 серпня 1914 року створює Українську бойову управу, де об'єднувалися головні управи стрілецьких, січових, сокільських та пластових організацій, які займалися військовою підготовкою української галицької молоді. Новостворена організація, секції якої очолювали Теодор Рожанковський та Кирило Трильовський, відразу звернулася до українського народу, закликаючи ставати до лав Українських січових стрільців, зі зброєю в руках виборювати собі волю – „Зі зброєю в руках поміряємося з віковичним нашим ворогом, з царизмом!” [17, оп.2, спр.86, арк.3]. Командантом створюваного легіону Українських січових стрільців було призначено Т.Рожанковського, якого згодом було усунуто з посади через відмову кинути на російський фронт невишколених січовиків [247, 10].

Виходячи з важливості історичного моменту в зародженні українського національного війська, голова Стрілецької секції „Українського січового союзу” Дмитро Катамай звернувся до січових стрільців із закликом, де зазначав:

„Починаємо творити своє військо... Сотки літ не було в нас цього! Традиції нема ніякої. Тому наша задача дуже тяжка. Кладемо собі велику ціль – дати українському народові збройну силу!” [52, 288].

Зважаючи на негативне ставлення місцевої польської адміністрації до будь-якого прояву українського самовираження, варто зупинитися на тих перешкодах, які стояли на шляху формування українських військових відділів. Закликаючи український народ добровільно зголошуватись до війська, Українська бойова управа не передбачила всіх труднощів з розміщенням, харчуванням, одностроями та вишколом новобранців [85, 554]. Спроба утримувати січовиків власним коштом через пожертвування свідомих українців провалилася, бо більшість галицького українського населення в даний час сама ледве зводила кінці з кінцями. Схожі труднощі були й з озброєнням, військовим приладдям, військовими кадрами – наставниками.

Подолати ці перешкоди, а також офіційно дозволити формування легіону Українських січових стрільців могло лише Австрійське військове міністерство. Тому було прийняте рішення про узгодження організації січових відділів через керівників Української бойової управи та Головної української ради.

15 серпня 1914 року Кость Левицький та посол від Буковини Микола Василько провели переговори з даного питання з полковником австрійського генерального штабу графом Станіславом Шептицьким. Вони закінчилися в цілому позитивно, і невдовзі військове міністерство направило відповідні інструкції коменданту Львівського корпусу. По краю швидко рознеслась звістка про те, що створюється військо новітніх запорожців – легіон Українських січових стрільців [50, 99].

Перші дні роботи з мобілізації українського населення та формування січового легіону показали, що дворічна передвоєнна робота січових, сокільських та пластових осередків мала велике значення не лише для популяризації стрілецької ідеї, а й тому, що вона дала молоді первинні навички військового вишколу. Можна було з впевненістю сказати, що січова ідея породила стрілецьку.

Новостворюваний легіон повинен був відіграти величезну роль в українській історії, пов'язуючи перервану нитку нашої державно-військової традиції [38, 109].

Мобілізаційні заходи для формування легіону Українських січових стрільців здійснювали в містах Галичини активні члени „Січі, „Сокола”, „Пласту”. В Богородчанському повіті організацією Українських січових стрільців займався М.Новаківський, у Бережанському повіті – Т.Старух, у Золочівському – В.Сроковський, у Равському – В.Сідельник, у Самбірському – А.Чайковський, у Тернопільському – С.Чумак, у Сокальському – О.Семенюк і О.Демчук, у Чортківському – І.Коссак, у Перемишльському – О.Комарницький.

Потребувала негайного вирішення і проблема кадрового забезпечення новоствореного формування, адже більшість запасних старшин-українців була мобілізована до австрійського війська, а дехто на час створення легіону, як і узгоджений кандидат на посаду командира січових стрільців майор Кость-Олег Кузьма, загинув на фронті. Головна українська рада звернулася до Австрійського військового міністерства і одержала дозвіл на залучення до роботи в легіоні сотні старшин-українців. Проте розпорошеність останніх по фронтах Першої світової війни, подекуди небажання відпускати їх з розташування військових частин, смерть та полон значно скоротили список. Львівська військова команда відправила до легіону лише 16 старшин і підстаршин [345, 20], що перебували в зоні її відання. Серед них: К.Бірецький, М.Волошин, С.Горук, Т.Рожанковський, С.Шухевич, В.Дідушко, О.Семенюк, Є.Бородієвич, Д.Вітовський, Д.Катамай, М.Геник [84, 118].

Вихованці молодіжних українських організацій почали прибувати на місце формування легіону цілими осередками. До українських стрільців зголосилося 150 учнів 6 та 7 класів гімназії Перемишля, передвоєнні заняття з якими здійснювали пластуни-старшокласники М.Волошин, М.Хронов'ят. 25 серпня 1914 р. вишколений осередок з 86 стрільців прибув до Львова під проводом В.Загайкевича і А.Артимовича. До Стрия прибув пластовий гурток зі Станіславова, очолюваний Г.Будзиновським і Д.Вітовським [257, 173]. Пластуни, одержимі ідеєю участі в бойових діях, долали значні перешкоди на шляху до

мобілізаційного центру. Виховник І.Коссак привів Чортківських пластунів, пройшовши через окуповану росіянами територію, а згодом сам став старшиною легіону Українських січових стрільців.

Проте поляки злякалися масового озброєння українського населення. В той час, коли Австрійська начальна команда дозволила створити два окремих польських легіони по вісім куренів піхоти кожен, окремі частини кавалерії та артилерії, польські військові та політики намагалися будь-що обмежити зростання чисельності українських військових формувань.

З приходом на посаду коменданта Львівської військової команди полковника генерального штабу графа Лямезана ставлення до легіону січових стрільців стало ще негативнішим. Наприкінці серпня він домігся від австрійського верховного командування обмеження для українських збройних формувань до трьох тисяч, хоча до цього українцям було дозволено створити по два курені у Львові та Станіславові і по одному в Тернополі, Стрию, Коломиї та Чорткові.

18 серпня 1914 року командантом легіону призначено директора Рогатинської гімназії, старшину австрійської армії Михайла Галущинського, який, ще будучи директором, підтримував сокільсько-січовий рух у Рогатині та разом з керівником місцевих пластунів Никифором Гірняком розпочав процес їх перетворення у відділи військового спрямування [197, 47].

В кінці серпня всі січові стрільці разом з частиною Української бойової управи перебралися до Стрия через ймовірне швидке захоплення Львова російськими військами. Туди ж поїздами переїхали вже сформовані сотні І.Чмоли, В.Дідушка та Д.Вітовського [341, 18]. Треба зазначити, що Д.Вітовський привів вихованців пластового гуртка, де у довоєнний час був виховником [297, 12]. В Стрию почало формуватися українське національне військо, переважну частину якого складала січовики, соколи, пластуни. З 28 тисяч добровольців, що зголосилися до легіону, до Стрия станом на 31 серпня перебралося більше 6 тисяч [22, оп.1, спр.18, арк.4]. Одними з перших до легіону в Стрию вписалися січовики з навколишніх населених пунктів – Яворова, Жаб'я, Бабина, Ясенова, Красноїлі; трохи пізніше з Карлова, Кутів, Косова [80, 21].

В цей час російські війська захопили Львів і значну частину Східної Галичини. Політику царського уряду в цьому регіоні здійснювало Тимчасове військове генерал-губернаторство на чолі з графом Бобринським [103, 13], сумнозвісно відомим своїм русофільським спрямуванням. Воно по-варварськи нищило здобутки української культури. Було заборонено видання всіх українських друкованих видань, закрито всі українські культурно-освітні установи, знищено пам'ятники Т.Шевченку по містах Галичини, арештовано найвідоміших представників інтелігенції краю.

Після вступу до Львова російська жандармерія почала збирати дані про колишніх діячів сокільсько-січових осередків, робити обшуки в будинку „Повітової Січі” у Львові [16, оп.1, спр.1695, арк.2-3], складі зброї „Сокола” у Львові [17, оп.2, спр.85, арк.49], звідки вилучалися січові та сокільські відзнаки, печатки, переписка, прилади для кімнатної стрільби.

Перебуваючи в Стрию, легіон Українських січових стрільців відчував постійні випробування холодом, умовами проживання, медичним обслуговуванням, одягом та взуттям. Керівництво Української бойової управи та легіону вело переговори з австрійським військовим міністерством про оснащення та забезпечення нормальних умов для підготовки січових стрільців. У звіті Івана Боберського від 15 вересня 1914 року особлива увага зверталася на необхідність оснащення стрільців легіону зброєю, амуніцією, теплим одягом та взуттям [22, оп.1, спр.13, арк.3]. Проте, не без старань полковника Лямезана, австрійське командування висунуло вимогу про зменшення чисельності легіону до 2000 стрільців і щонайшвидший прийом присяги на вірність Австро-Угорщині [324,104]. Лише холонокровність та переконання Дмитра Вітовського (пластовий опікун і виховник), який виступив перед січовиками із закликом будь-що зберегти зародок українського війська, допомогли утримати легіон від розпаду і прийняти присягу. 3 вересня 1914 року дві з половиною тисячі українських січових стрільців прийняли присягу, а разом з тим перейшли на утримання австрійської армії [199].

4 вересня 1914 року січові стрільці під натиском російських військ залишили Стрий і переїхали на Закарпаття, де проходили вишкіл у селах Горонда і Страбичове.

Наприкінці вересня 1914 року ще недоукомплектовані сотні січових стрільців обороняли Верецький (сотня В.Дідушка) і Ужоцький (сотня О.Семенюка) перевали. З перших боїв українські стрільці показали свою відвагу, вміння, винахідливість. 27 вересня 1914 року відбувся перший бій українських січовиків першої сотні під керівництвом В. Дідушка з російськими військами [129, 2]. Після цього бою В. Дідушко був нагороджений срібною медаллю хоробрості першого класу, ряд стрільців, в тому числі й вихованець “Пласту” командир третьої чоти Л.Коберський, – срібними медалями хоробрості другого класу. Треба сказати, що не лише особиста хоробрість відзначала стрільців сотні В. Дідушка в цьому першому бою, а й вміння їх долати безлад, що визначав ставлення австрійського командування до українського легіону: озброєння застарілими гвинтівками Верндля, відсутність єдиної уніформи, медичного обслуговування, польової кухні.

24 вересня 1914 року в бою під Сянками загинув стрілець сотні О.Семенюка , вихованець „Повітової Січі” Данило Корінь, а 27 вересня 1914 року під Веречками загинув стрілець сотні В.Дідушка, вихованець „Січових стрільців II” Петро Завадович [43, 246]. Це були перші втрати легіону Українських січових стрільців з-поміж вихованців передвоєнних молодіжних організацій Східної Галичини.

Поступово військові вміння та відвага українців заслужили визнання зі сторони австрійського командування. Сотні В. Дідушка та О. Семенюка (вихованця “Січі”) визнавалися кращими за австрійські та угорські. З сотні І.Чмоли колишні вихованці “Пласту” згодом стали видатними стрілецькими старшинами: Ковалик, Геник, Сторожук та підстаршинами - Коник, Марешко, Абрисовський, Паславський, Рудницький [254, 112], (додаток К).

Перші успіхи легіону спричинили до появи нових добровольців з числа вихованців українських національних молодіжних організацій. Вони, як і в час

створення формування Українських січових стрільців, масово зголошувалися до Української бойової управи, створюючи тим самим резерв для комплектування легіону [124, 4].

Згодом пластуни потрапляли до лав легіону Українських січових стрільців безпосередньо з “Пласту”, ставали старшинами і підстаршинами УСС. Шлях від стрільця до старшини в легіоні пройшли вихованці самбірського осередку “Пласту”: Л.Коберський, С.Пеленський, Д.Кравс, О.Коберський, О.Даньківський, М.Савчин, С.Терлецький, І.Гада, І.Ступницький, М.Павлів, В.Білінський, А.Партика, М.Яворський, С.Олійник, І.Кульчицький, І.Беч, В.Сивохоп [280, 38]; перемишльські пластуни: П.Микита, І.Грех, Д.Тиранський, М.Савула, М.Волошин, А.Артимович [254, 113]; члени дрогобицького „Пласту”: М.Мінчак, О.Яримович, І.Кичун, К.Білінський, С.Яремкевич, В.Коваль, О.Думін, І.Чаповський, П.Яворський, Я.Грех, С.Созанський, І.Марків, В.Дуцько, М.Стецюк.

Восени 1914 року до лав легіону увійшло 39 старшин і понад 480 стрільців, вихованців „Пласту”. Всього у складі українських січових стрільців з 1914 по 1917 року перебувало 1500 пластунів, з них було вбито 748, поранено близько 500 чоловік [47, 6]. Під час військових випробувань були старшинами легіону колишні пластуни: сотники Д.Вітовський, Н.Гірняк, поручники І.Коссак, О.Семенюк, Р.Сушко, О.Яримович, чотарі І.Чмола, В.Кучабський, хорунжі Ф.Черник, О.Квас, В.Клим, М.Мінчак та інші [254,114].

До стрілецької справи активно долучалися вихованці інших молодіжних об'єднань, що культивували фізичне загартування та військовий вишкіл молоді. Серед них вихованці Стрілецького куреня „Сокола - Батька” – в майбутньому старшини УСС: О.Черник, І.Іванець, О.Перфецький, А.Зелений, В.Сроковський, І.Коссак, І.Цьокан, О.Вахнянин; члени „Січових стрільців І”: Г.Коссак, К.Гутковський, Л.Лепкий, М.Турок, Т.Янів та „Січових стрільців ІІ”: С.Безпалко, І.Калиняк, Е.Коник, М.Сух, І.Устиянович, М.Онуфрак, С.Фенюк, П.Кучерський, Д.Яцушко, М.Пачовський, Є.Банах, І.Гірняк, Я.Рудницький, М.Никорак, Т.Ковалик, І.Тучапський, Г.Дмитерко, П.Михайлишин [280, 37].

Необхідно зазначити, що не лише члени молодіжних організацій Східної Галичини поповнюють лави Українських січових стрільців, а й більшість їх провідників та опікунів. Серед них: І.Чмола, П.Франко, М.Галущинський, Н.Гірняк, Ф.Черник, О.Степанів, О.Яримович, С.Яремкевич, І.Озаркевич від „Пласту”; Г.Будзиновський, Д.Вітовський від „Сокола”; І.Михайлів, М.Никорак, М.Кравець – від „Січі”. Не стояли осторонь стрілецької справи в легіоні засновники передвоєнних молодіжних організацій Східної Галичини: Іван Боберський, Олександр Тисовський, Василь Нагірний, Кирило Трильовський, що своєю працею поза полем бою забезпечували необхідні умови для підготовки та розвитку українських стрільців.

Значною в українській історії є роль вихованок молодіжних товариств у бойових діях легіону Українських січових стрільців. Однією з найзначніших постатей цього періоду по праву можна вважати Олену Степанів. Розпочавши заняття гімнастикою під керівництвом Івана Боберського в „Соколі - Батькові”, вона досить швидко прийшла до усвідомлення свого місця в молодіжному середовищі. Вже в 1911 році вона пристає до нелегальної молодіжної організації „Пласт”, а в 1912 році ще й працює в секції „Українського студентського союзу”[141, 21]. В боях Першої світової війни Олена Степанів активно включилась до роботи в мобілізаційному комітеті, а згодом, використавши останній шанс, незважаючи на особистий спротив командира М. Галущинського, приєдналася до легіону Українських січових стрільців у Стрию [141, 21]. У боях Першої світової війни О. Степанів зарекомендувала себе з найкращого боку. 10 листопада 1914 року вона разом з Софією Галечко була удостоєна військової нагороди – срібної медалі за хоробрість. Це були перші нагороди жінкам – військовикам українського походження. Пізніше за особисту хоробрість та героїзм у бою за Маківку Олені Степанів було присвоєно звання „хорунжої”. У бою біля Бережан О.Степанів потрапила до російського полону і до активного громадського життя в Галичині повернулася лише після лютневої революції в 1917 році [142, 1110].

2 вересня 1914 року до легіону Українських січових стрільців увійшла Софія Галечко – вихованка „Пласту”. Спочатку як санітарка, а згодом як стрілець брала участь у боях на російському фронті. За особисту відвагу в 1916 році С.Галечко було присвоєно військовий чин хорунжого.

Хоробрістю в боях і відданістю справі заслужили собі славу й інші вихованки українських молодіжних організацій: Павлина Михайлишин, Гандзя Дмитренко, Павлина Рисівна, Степанія Сіякова, Марія Махницька, Степанія Новаківська, Васирина Ощипко, Ірина Шмигельська [329, 10].

Легіон Українських січових стрільців у цілому відображав передвоєнний соціальний склад стрілецьких товариств – „Січових стрільців I”, „Січових стрільців II”, „Стрілецького куреня”, „Пласту”, до яких у переважній більшості входили інтелігенція, міщани, учні та студенти, що стало наслідком поширення в містах і містечках стрілецьких товариств. Там були не лише умови для військових вправ, але й фахівці, здатні їх проводити. Таким чином, у легіоні питома вага прошарку інтелігенції була на межі 70 відсотків, а в сотнях В. Дідушка та В.Вітовського коливалася на межі 80 – 90% [319, 534]. Вікові межі січових стрільців зумовлювалися характером охоплення молоді українськими національними товариствами „Січ”, „Сокіл”, „Пласт”. Легіон складався з людей віком до 22 років на 75 відсотків, віком до 27 років – 16%. Така ситуація відтворювала й загальну картину зголошених добровольців через те, що керівники молодіжних організацій Східної Галичини обрали для своєї роботи саме таку вікову нішу і ще з причини, що українська молодь від 25 років була військовозобов’язаною, перебувала в запасі австрійської армії і при оголошенні мобілізації йшла до австрійської армії. Загальна кількість галицьких українців, що брали участь в Першій світовій війні на боці Австро-Угорщини сягала 250 тисяч.

Траплялися випадки, коли добровольці зумисне завищували свій вік, щоб воювати в складі легіону. Прикладом тут можуть бути стрийські пластуни – брати Богдан та Юрій Гарасимови, які, щоб потрапити до січових стрільців, приховали свій справжній вік 15 і 16 років.

Одним із наймолодших у легіоні орденоносців був провідник третьої чоти сотні В. Дідушка Левко Коберський, нагороджений за бій під Верецьками. До початку війни це був сімнадцятирічний гімназист, керівник самбірського пластового гуртка.

Юнаки, які пройшли вишкіл у молодіжних військовопідготовчих організаціях, швидше пристосовувалися до нових умов, краще опановували військовий вишкіл, ставали підстаршинами і старшинами, виконували особливо важливі доручення. Брак військового досвіду вони компенсували теоретичними знаннями військової справи, застосовували знання та вміння, набуті в молодіжних товариствах. Серед австрійського командування навіть був план створення на основі стрільців легіону невеликих розвідницьких груп (15 – 20 чоловік).

Недарма командант легіону М.Галущинський, знаючи особливості пластунського виховання, закликав відсутність військового вишколу компенсувати пластовим досвідом [222, 22].

Найбільше застосування мали навички пластунів з таборування та мандрівництва. Найуспішніше їх використовували в своїй роботі Михайло Мінчак, дрогобицький пластун; Роман Сушко, член львівського гуртка І.Чмоли; Іван Кульчицький, львівський пластун; Олена Степанів, львівська пластунка та січовичка.

Вся ця молодь приносила славу та визнання легіону Українських січових стрільців, формувала позитивний образ українського стрільця перед лицем австро-угорських військових та політичних кіл.

Після бойового хрещення легіону на карпатських перевалах його було реорганізовано. 7 жовтня перший курінь під командою Гриця Коссака в складі чотирьох сотень: Барана, Букшованого, Дудинського та І.Коссака було відправлено на фронт в район Сокаля, а півкурінь – в напрямі Турки [280, 86].

Сотні легіону йшли в авангарді бойових груп, виявляючи приклади мужності і патріотизму в боях за Перемишль, Хирів, Синевідско, Дрогобич, Болехів, Стрий. З жовтневої кампанії Українські січові стрільці вийшли загартованою та

сформованою бойовою одиницею. Місяць боїв показав, що українська молодь здатна зі зброєю в руках відстоювати задекларовану більшістю національних політичних партій мету – проголошення незалежної політичної держави. Не всі політичні діячі правильно визначили роль легіону в Першій світовій війні. Частина з них бачила січових стрільців швидше як допоміжну, пропагандистську, тилову одиницю, яка лише за виняткових обставин може з'явитися на фронті. Проте своєю бойовою діяльністю українські стрільці почали формувати новий образ свідомого українця – молодого людини, здатної зі зброєю в руках відстоювати свої прагнення та ідеали.

Стрілецькі виступи і бої були першими спільними діями всього легіону. Незважаючи на те, що окремі курені і сотні діяли в різних місцях фронту, вони виконували схожі бойові завдання, визволяючи українські міста, відіграючи при цьому важливу роль в австрійському війську. Тоді, чи не вперше, австрійське командування зрозуміло абсурдність наказу про обмеження чисельності українського легіону. Українські стрільці щоденно доводили, що їхні збройні формування, очолювані своєю, відібраною старшиною, окрилені національною ідеєю, є могутньою силою.

В середині листопада 1914 року Українські січові стрільці були переведені в глибину Карпат. Вони одержали завдання проводити розвідувальні дії та стримувати ворога від просування вперед. Незважаючи на глибокий моральний надлом (майже вся Східна Галичина перебувала в руках російських військ, а у Львові знущався над свідомим українським населенням намісник, граф Бобринський) та значні фізичні випробування (морози до 30⁰С, постійні розвідувальні акції, багатокілометрові переходи), українські стрільці залишилися боєздатною військовою одиницею. У Різдвяні свята січовиків відвідали їхні колишні керівники, а тепер члени Української бойової управи – д-р В.Старосольський та проф. І.Боберський. Ці відвідини значно піднесли дух стрільців, вони зрозуміли, що не самі, що про них пам'ятають і підтримують їх, вони відчули, що потрібні в цей час своєму народу. Повернувшись з розташування легіону, В.Старосольський висловив занепокоєння, що старшини

розуміють національне завдання стрілецтва лише як мілітарний обов'язок січовиків, забуваючи при цьому про моральний дух вояків [23, оп.1, спр.49, арк.21].

В кінці січня 1915 року під час відвідин Відня В.Старосольським, І.Боберським та Д.Вітовським в розмові з іншими членами Української бойової управи, останній від імені січових стрільців просив поставити на команданта легіону Григорія Коссака [27, оп.1, спр.14, арк.11]. Але такі зміни відбулися лише в кінці літа 1915 року.

Проте морально-бойовий дух легіону підняли зміни, що намітилися на австрійсько-російському фронті. 23 січня 1915 року наступ на російські позиції повела армія Лінзінгена, і українські стрільці приєдналися до цього наступу.

Із зими легіон вийшов не лише ослабленим, а й значно поріділим. З огляду на те, що полковник Лямезан не дозволяв створювати спеціальний підрозділ, відповідальний за мобілізацію і вишкіл новобранців, над стрілецьким легіоном нависла реальна загроза розпуску або приєднання до інших формувань. Лише довготривалі переговори Української бойової управи дозволили в березні 1915 року створити додатковий підрозділ – Кіш (офіційна назва „Доповняльна сотня”) [201, 191], який мав відповідати за вербування та вишкіл нових добровольців. Ідею створення Коша гаряче підтримував та відстоював Григорій Коссак. Проти створення такого формування виступав Василь Дідушко, наголошуючи, що Кіш – це інша, не бойова структура УСС і співпраці з легіоном не вийде [22, оп.1, спр.7, арк.4].

З кінця березня 1915 року комендантом Коша став колишній січовик, сотник доктор Н.Гірняк. У результаті титанічних зусиль керівництва вдалося станом на 1 листопада 1918 року зареєструвати та вишколити 9500 осіб.

Незабаром поповнення з Коша було випробуване в реальних боях. Іспитом їх вмінь та бійцівських якостей стали бої на горі Маківці. З 29 квітня по 2 травня 1915 року там тривали запеклі бої, в яких взяли участь 2200 стрільців і 48 старшин легіону. Втрати січовиків були теж значні: загинуло 42 стрільці, поранено – 76, потрапило до полону 35 бійців [226, 400]. Проте, незважаючи на втрати на Маківці, свої кращі тактичні та бойові навички продемонстрували сотня

Д.Вітовського та чотири Р.Сушка і С.Яримовича. Особистим прикладом підіймали бойовий дух стрільців вихованці молодіжних організацій: чотарі А.Мельник, А.Артимович, В.Каратницький, О.Яримович, хорунжа О.Степанів, хорунжі С.Яремкевич, О.Коберський, десятник С.Радович. Австрійська військова команда 55 дивізії, до складу якої входили січові стрільці, була в захопленні від бойових дій українського легіону. У наказі по дивізії 2 травня 1915 року було зазначено, що українські стрільці двічі вирішили бій на користь австрійського війська [280, 10]. Щоб підтримати моральний дух січових стрільців Українська бойова управа розповсюдила звернення, де зазначала: „...тепер бачить світ, що руки Ваші тверді, що оружие Ваше непобідне, що незламна Ваша енергія, незгасаємий Ваш запалу огонь!” [22, оп.1, спр.18, арк.1].

3 листопада 1915 року через неупорядкованість команд сповіщення та проведення розвідувальних операцій ледь не стало днем значних втрат у лавах легіону. Через неузгодженість команди два січові підрозділи чотаря П.Франка та старшого десятника О.Домарадського опинилися в резерві і не брали дійової участі в бою [22, оп.1, спр.28, арк.27].

Легіон Українських січових стрільців у складі австрійського війська повів наступ на російські позиції. Перший курінь вів бойові дії під Лісовичами. Саме тут через тактичні прорахунки австрійського командування полягло багато стрільців, а частина, серед якої хорунжі О.Степанів і сотник О.Букшований, потрапила у полон до росіян. Найбільших втрат зазнала сотня О.Семенюка, що складалася в основному з вихованців „Пласту”, очолювана в цьому бою чотарем А.Артимовичем (колишній перемишльський пластун). Не повернулися з поля бою колишні пластуни А.Болехівський зі Стрия та Д.Кравс з Перемишля. Під Семиківцями загинули колишні пластуни зі Стрия – підхорунжий другого куреня І.Берегуляк та стрілець В.Білінський. У цей же період загинув під Болеховим самбірський вихованець „Пласту” М.Павлів [288, 80].

За бій під Семиківцями Іван Берегуляк посмертно був нагороджений срібною медаллю хоробрості I класу. Серед нагороджених були й інші вихованці довоєнних молодіжних організацій – підхорунжий Д. Бочан (срібна медаль

хоробрості II класу), хорунжий В. Панчак, вістун М. Мокрий (бронзовими медалями хоробрості) [22, оп.12, спр.6, арк.16].

14 вересня 1915 року стало ще одним чорним днем легіону. Саме в цей день російські війська оточили I курінь. У нерівному бою під Соколом вбитими, пораненими та полоненими було 170 стрільців, серед них сотня І. Чмоли, разом з командиром. Через значні втрати у двох куренях легіон було відведено з фронту, реорганізовано в полк Українських січових стрільців на чолі з Григорієм Коссаком (член „Січових стрільців I”). До складу I полку Українських січових стрільців ввійшло 1700 осіб, і ще 500 стрільців перебувало в резерві [247, 10].

7 жовтня 1915 року під час боїв на Стрипі загинули колишні пластуни: хорунжий С. Яремкевич (зі Львова) та десятник В. Білинський (з Самбора) [280, 129].

Пам'ятали січові стрільці й про своїх побратимів, які отримали важкі поранення і не могли продовжувати службу в лавах УСС. Серед 25 пожертв, що поступили у вересні 1915 року до фонду інвалідів легіону, 12 надано вихованцями молодіжних довоєнних товариств. Серед них: Г. Косак, С. Горук, Р. Сушко, О. Яримович, М. Никорак, І. Іванець, В. Гнатевич [22, оп.1, спр.16, арк.21].

Тактичні промахи австрійського командування, значні втрати серед січових стрільців, постійна протидія зростанню кількості січовиків та їх вишколу з боку поляків зумовили передислокацію легіону в тил австрійської дивізії, а згодом на зимовий постій до села Соснова над Стрипою, де він перебував до середини травня 1916 р.

Під час зимівлі січових стрільців з метою інспекторської перевірки відвідав І. Боберський. Він залишився задоволений рівнем підготовки особового складу легіону, відзначивши, що з часу попередньої інспекції стрільці зробили значний крок вперед: покращився вишкіл та зовнішній вигляд, а старшина навчилася керувати підлеглими [22, оп.1, спр.14, арк.3].

У цей час керівництво Української бойової управи шукало джерела поповнення легіону, і свій погляд спрямувало на Волинь, окуповану австрійськими військами.

Треба сказати, що за задумом австро-угорського окупаційного уряду ці землі мали використати як додаток для обслуговування армії завойовників. Тому на захоплених землях майже відразу був встановлений жорсткий окупаційний режим.

Іншими були наміри керівництва легіону Українських січових стрільців. Воно бачило, в яких складних умовах перебувало українське населення західного регіону. Невдала спроба створення на окупованій українській території окремого генерал-губернаторства, домінування польських інтересів у всіх сферах галицького краю, жорстока експлуатація українського населення Волині, значні втрати в лавах стрільців спонукали Головну українську раду домагатися від австрійського командування створення на території Волині комендатур з метою проведення мобілізаційних заходів як в лави австрійської армії, так і до складу легіону січових стрільців. Для цього ще в серпні 1915 року урядам Австро-Угорщини та Німеччини був направлений відповідний меморандум.

29 січня 1916 року Начальна команда Австрії дозволила українському легіону проводити набір добровольців на території Волині. При цьому поставила умову, що таку роботу можуть здійснювати в трьох найбільших містах Волині своїми силами та особистим вмінням лише вербункові комісари. Австрійська влада дозволила січовим стрільцям проводити набір волинян до легіону у трьох повітах – Володимир-Волинському, Ковельському і Луцькому. Додатково була висунута вимога австрійської влади про залагодження комісарами від легіону конфліктів між окупаційними військами та місцевим населенням [132, 135].

Бойова управа вирішила вислати комісарами на Волинь вихованців галицьких українських націоналістичних молодіжних організацій сотників Д.Вітовського, В.Дідушка, М.Саєвича, М.Гаврилка. Переборовши опір отамана Г.Коссака, який виступив проти саме цих старшин, мотивуючи це тим, що вони не мають відповідного освітнього рівня і більше потрібні легіону, на Волинь були послані вербунковими комісарами: чотар Микола Саєвич - до Володимира-Волинського, чотар Михайло Гаврилко - до Луцька, сотник Дмитро Вітовський - до Ковеля [138]. Пrawdami і неправдами вдалось виділити їм помічників.

Офіційно, як джури, з ними поїхали десятник М.Романюк і стрільці А.Кузьмич та І.Романків, які пізніше стали вчителями в організованих на Волині школах.

Перед від'їздом на Волинь в Коші (с. Свистільники) відбулася зустріч Д.Вітовського, М.Саєвича, М.Гаврилюка зі В.Старосольським, І.Боберським та Н.Гірняком [22, оп.1, спр.7, арк.7], де було обговорено основні напрями роботи представників січових стрільців на Волині.

Підкоряючись наказу, сотник Дмитро Вітовський 10 лютого 1916 року прибув до Ковеля і почав виконувати свої обов'язки. Ковельський округ, на який поширювались повноваження Вітовського, був створений в 1916 році австрійською владою і складався з 13 жандармських станиць. Округ налічував 216 сіл з 70-ти тисячним населенням [290, 93]. До приходу австрійської адміністрації населення Ковельського повіту становило 250 тисяч. Відступаючи, російські війська евакуювали з собою 180 тисяч жителів Ковельщини. У той час з Володимир-Волинського повіту було виселено 250 тисяч з 400, а з Луцького 130 тисяч з 320 тисяч жителів відповідних територій [22, оп.1, спр.7, арк.8].

На понівеченій русифікацією Волині поява поодиноких січових стрільців, що прибули сюди після окупації регіону австро-німецькими військами та підтримували з ними робочі стосунки, спочатку сприймалася місцевим населенням дуже насторожено.

Дмитро Вітовський в листі до Никифора Гірняка виражає своє занепокоєння духовним станом місцевого населення. Він зазначає, „ що мало хто називав себе українцем, а швидше „православними”, „мужиками”, „руськими” [71], а тому не дивно, що Начальна команда Австрії була переконана, що у волинському краї ніяких українців немає.

Складність діяльності комісаріату у Ковелі визначалась не лише страхом місцевого населення перед будь-яким військовим, а й відсутністю підтримки посадника Ковеля, призначеного австрійською владою. Інша ситуація склалася у Володимирі-Волинському, де посадником був українець-галичанин поручник Гнат Марганець. Комісар міста Микола Саєвич відч

橢橢꺾꺾

Й 岐

𐎧 𐎧 𐎠𐎠0 𐎠 𐎠 𐎠𐎠 𐎠𐎠 𐎠𐎠

 𐎧 𐎧 h

1 𐎧

Під час роботи на Волині в Дмитра Вітовського був кризовий момент, коли він, об'єктивно знаючи причини невдач і не маючи реальної підтримки з боку австрійської адміністрації та командування легіону, не міг провести мобілізаційні роботи в Ковельському окрузі. Він подав у відставку. Два місяці перебування на Галичині, підтримка рідної землі, одруження з Марією Ліщинською повернули Д.Вітовському віру в розпочату справу, з'явилися нові ідеї та шляхи їх реалізації.

Відкриття своєї першої школи на Волині Д.Вітовський запланував на 1 травня 1916 року, але наступ генерала Брусилова на Волинь спричинив до появи в Ковельському окрузі близько 23 тисяч біженців. Австрійська влада створила спеціальні табори для біженців і органи опіки. Вітовський почав ними опікуватися, а відкриття школи було перенесено на пізніший термін.

Влаштувавши біженців, Д.Вітовський починає безпосередньо займатися організацією українських шкіл. Йому на допомогу після Брусиловського прориву та припинення діяльності Луцького комісаріату до Ковеля прибув чотар М.Гаврилко. Д.Вітовський неодноразово звертався до австрійської адміністрації з проханням збільшити кількість учителів на Волині. Австрійська влада кілька разів дозволяла прибуття нових стрільців. Вони відразу включались до просвітньої діяльності, мандруючи по селах та поширюючи стрілецьку й національну ідею. Д.Вітовський за місяць об'їздив більше ніж 30 сіл Ковельського округу [22, оп.1, спр.7, арк.11], де проводив, як загальні зустрічі-сходи, так і індивідуальні.

Освітній рівень населення Ковельщини в той час був дуже низьким. Грамотність у Ковельському окрузі становила 13,2%, а у місті Ковелі 44% [216, 32]. Ситуація ускладнювалась ще й тим, що більшість педагогічних кадрів було евакуйовано разом з відступом російських військ.

Незважаючи на різні перешкоди, Д. Вітовський в другій половині 1916 року відкриває ряд шкіл в Ковельському окрузі. Оцінюючи свою діяльність в цей час, Вітовський говорив, що на Брусилівський наступ він відповів проривом на освітянській ниві. За короткий строк було впорядковано 11 шкільних будинків, складено списки учнів, одержано дозвіл на створення нових шкіл.

Складаючи звіт про проведену роботу, Д.Вітовський зазначав, що станом на 7 лютого 1917 року на Ковельщині успішно діяли 17 двокласових українських шкіл [325, 455]. В цілому на Волині в 1916 році функціонувало 50 початкових і 2 семикласні школи [217, 75], де навчалось понад 800 дітей селян. Вчителями на Волинь приїхало близько 40 досвідчених січових стрільців, тимчасово звільнених від військової служби. Серед них Б.Заклинський, А.Дідик, І.Васильків, О.Демчук, О.Вахнянин, М.Угрин-Безгрішний. Згодом на Волинь прибули вчительки-галичанки М.Ліщинська, В.Волянська, М.Мудрицька [217, 75].

Дмитру Вітовському та його помічникам вдалось знайти на Волині близько десяти місцевих педагогів, яких було залучено до співпраці. Серед них: Юрій Тлуховський. Дмитро Лотоцький, Марія Панасюк, Надія Мосюк, Антон Чайко.

Першими навчальними предметами, що викладались у волинських школах, були: читання, письмо, математика, історія України, географія України, письменство України. В ході вивчення цих предметів виявилось, що більшість галицьких підручників не підходять для шкіл Волині. Тому вирішено було створити підручники, придатні для волинських шкіл, які б враховували місцеву специфіку та культурний рівень місцевого населення.

З 1917 року у Володимирі-Волинському виходять буквар, „Матірне Слово” та читанки: „Читанка для чемних діточок”, „Читанка для волинських дітей”.

При школах створювались курси неписьменних, де грамоти навчали дорослих; їдальні, де харчувалися школярі; крамниці, де селяни могли придбати найнеобхідніші в господарстві товари. Дуже часто стрільці-вчителі зі своїх мізерних виплат матеріально підтримували своїх учнів. Дмитро Вітовський згадував, що виготовляв чоботи для найбільш бідніших учнів.

Пожертвування громадських організацій та діячів, самовіддана робота січових стрільців-вчителів зумовили створення мережі навчальних закладів на Волині. До 1918 року на території Волині діяло близько 150 українських шкіл.

У червні 1917 року Дмитра Вітовського відкликали і скерували в Кіш, а згодом у Вишкіл для формування стрілецьких загонів та навчання новобранців. Проте справа, розпочата сотником Вітовським, не зійшла нанівець. До весни 1918

року на Волині працювали стрільці-вчителі, а після ліквідації комісаріатів, школи перейшли у відання інспектора І.Коссака.

Чи не вперше у світовій історії військові не йшли з багнетами в бій, а йшли зі словом до населення, піднімали його, вселяли надію, вчили, готували до боротьби за незалежну Україну, і в авангарді цього руху на Волині стояв Дмитро Дмитрович Вітовський – вихованець пластових та січових організацій Галичини, на той час сотник легіону.

Коли Д.Вітовський займався просвітницькою роботою на Волині, стрільці легіону брали участь у бойових діях Першої світової війни.

У середині серпня 1916 року легіон покинув свій табір під Стрипою і вирушив у район Лисоні. Цісарське командування прикрило січовими стрільцями найбільш важливий відтинок фронту – шлях із Підгаєць на Бережани. 2 вересня 1916 року розпочалися бої в районі гори Лисоні. Туди австрійським командуванням було направлено дві сотні першого куреня, які очолювали колишні пластуни – Роман Сушко та Андрій Мельник. Пізніше до бою вступила 3 сотня під командою чотаря В. Кучабського та 4 сотня на чолі з сотником О.Будзиновським. У важкому двобої з переважаючими силами російських військ мужньо билися стрільці легіону. Серед героїв Лисоні були й вихованці галицьких молодіжних українських організацій: В.Кучабський, О.Яремкевич, Ф.Черник, А.Мельник, З.Носковський, М.Мінчак, О.Яримович. Проте сили були дуже нерівними, австрійська військова команда посилала українських стрільців на найважчі ділянки фронту. Тому втрати легіону були величезними – 700 стрільців. З 44 старшин залишилося в строю лише 16 [280, 16]. Сотні Р.Сушка, А.Мельника та В.Кучабського в переважній своїй більшості потрапили до російського полону. Лише в бою за Лисоню 3-4 вересня 1916 року загинув 81 стрілець, 293 – було поранено, 285 – потрапило до полону [319, 550]. У строю залишилося лише 16 старшин і 150 стрільців [229, 25].

Битва на Лисоні була найбільшою військовою операцією легіону Українських січових стрільців. Січовики одержали неоціненний бойовий досвід, хоча багато з

них загинуло чи потрапило до російського полону через тактичні прорахунки австрійського командування та брак бойових навичок.

Найбільшою катастрофою для січових стрільців стало оточення під Потуторами і, як наслідок, російський полон, до якого 29 вересня 1916 року після чотиригодинної оборони потрапив майже весь полк січовиків. Оминули полону лише кілька десятків українських стрільців, яких вивів з поля бою колишній вихованець стрийського „Пласту” чотар Григорій Трух. В результаті кількість вихованців довоєнних молодіжних організацій серед старшини легіону знизилася. Можемо визначити хіба що чотарів І.Цьокана, Г.Труха, І.Іванця, І.Цепка; сотників М.Сторонського, О.Левицького, хорунжих О.Теліщака, М.Ніжанковського [22, оп.1, спр.32, арк.19]. Дещо більший відсоток колишніх січовиків, соколів та пластунів знаходимо серед підстаршинського

橢橢꺾꺾

Й□岐

𐤒 𐤒 𐤀𐤀0 𐤀 𐤀 𐤀𐤀 𐤀𐤀 𐤀𐤀 1 𐤒
 𐤒 𐤒 h

♂ ♂ ♂ ♀ ♂ ♂ ♂ 8 ♂ L ♂ T ♀
 矣 卍 龔 龔 " 龔 龔 龔 龔 龔 龔 龔 龔

Ꞥ Ꞥ Ꞥ Ꞥ \$ Ꞥ □ □ Ꞥ Ꞥ ♂

Ꞥ Ꞥ " Ꞥ Ꞥ Ꞥ Ꞥ Ꞥ i, a згодом i Лисоні,

німецьке командування висловлювало йому своє захоплення та підтримку, називаючи легіон найкращим відділом із усієї австро-угорської армії, а самих стрільців-українців гордим народом. Вільгельм фон Габсбург вважав українського стрільця (жовніра) за першорозрядний матеріал у світі [79, 29], говорив, що він дуже витривалий на голод і нужду, працю і невгоди [20, оп.1, спр.1198, арк.8].

Величезні втрати на Лисоні, а особливо під Потуторами змусили австрійське командування перевести легіон на реорганізацію і доукомплектування до Коша, що стояв у Пісочній. Нове поповнення було краще військово вишколене, проте менш ідейно вартісне, бо більшість з нього не пройшла ідейно-патріотичного гарту в довоєнних молодіжних організаціях Східної Галичини. Тому подальша доля легіону Українських січових стрільців не має визначального значення для дослідження.

Лише зазначимо, що традиції легіону, започатковані першими його стрільцями передавалися наступним новобранцям. Цьому сприяв цілий ряд культурно-ідеологічних установ та заходів, що організовувалися в Коші. В першу чергу мається на увазі випуск періодики і літератури, робота стрілецького хору, оркестру та бібліотеки, діяльність Пресової квартири, де плідно працювали вихованці молодіжних товариств А.Баб'юк, А.Лотоцький, Ю.Шкрумеляк, Л.Лепкий, О.Курилас, М.Угрин-Безгрішний та інші.

Саме в Коші кристалізується найрадикальніший елемент українського стрілецтва, який вимагає енергійнішої боротьби за українські інтереси. З огляду на те, що австрійська адміністрація поступово починає згортати співпрацю з українськими державотворчими структурами, у керівних колах легіону виникає

думка припинити його існування чи перейти на бік Української Центральної Ради. Такі думки стають наслідком зміни курсу офіційного Відня щодо галицьких українців. Австрійські державники й раніше розглядали можливість побудови української держави лише за межами Австро-Угорської імперії, тобто у Наддніпрянській Україні, а після серйозних поразок на східному фронті австрійський уряд вже не мав необхідності не лише виконувати, а й давати нові обіцянки галицьким українцям. Найоптимальнішими партнерами у подальшому державотворенні австрійці визнали поляків. З огляду на це теза про створення української держави, яка вкрай драгувала усі польські політичні сили, на тривалий час зникла з політичного лексикону віденських можновладців [212, 166].

Завершальним етапом діяльності легіону Українських січових стрільців можна назвати перехід 27 лютого 1918 року річки Збруч та наступний перехід у південні українські землі (додаток Л). Щоправда, до цього переходу на Наддніпрянщину в легіоні залишилися лише одиниці пластунів, січовиків і соколів, серед яких був і член таємних львівських пластових гуртків хорунжий Осип Квас [288, 82]. Більшість членів довоєнних молодіжних організацій у зазначену пору знаходилися чи в австрійській армії, чи в Наддніпрянській Україні.

Важливе значення для формування українського стрільця мала уніформа, відзнаки та символіка. Тому саме на цих трьох компонентах зорового сприйняття сконцентрувала свою увагу Українська бойова управа.

З початком Першої світової війни розпочалась робота зі створення військового вбрання старшин і стрільців легіону. Адже на цей час припав апогей розвитку січового та сокільського руху. У 1914 році практично в кожному галицькому і буковинському селі існувала „Січ” [281, 32], а в кожному місті чи містечку „Сокіл”, члени яких відрізнялися не лише одностроями, а й регіональними відмінностями: колір стрічок, форма головного убору, місцеві відзнаки.

На початку створення легіон Українських січових стрільців не мав власної уніформи. Перших січовиків було вдягнуто в сині однострої угорських сторожовиків. У цей час українські військовики і формою, і атрибутикою нагадували звичайну піхотну австрійську частину [200, 7]. Єдиною їх відмінністю була ледь помітна синьо-жовта стрічка над лівим вухом. У 1916 році сині вилоги на комірці було замінено жовто-блакитним поперечним поясом, який нашивався в місці закінчення вилоги.

Лише наприкінці 1916 року в Пісочному зібралася одностройова комісія, до складу якої входили сотник С.Рожанський, д-р Білзор, хорунжий Л.Лепкий, поручник О.Бушкований. Проте з виробленої комісією форми січовим стрільцям у 1917 році спочатку дозволили носити лише мазепинки з кокардою, де замість Габсбурзького триколюру було зображено лева з львівського міського герба і датою заснування корпусу січових стрільців – „1914”.

8 березня 1917 року відновлений легіон у складі шести сотень у двох куренях під проводом підполковника Ф. Кікаля вирушив на фронт під Бережани. Січовики були в стрілецьких одностроях і мазепинках [280, 177]. Крій однострою частково змінили, хоча офіційного дозволу на це не було й до кінця війни.

Трохи пізніше, а саме 28 жовтня 1917 року, легіону вручили бойовий прапор, освячений митрополитом А.Шептицьким. Автор прапора чотар І.Іванець з одного боку на синьому полі зобразив архистратига Михайла, з іншого – на малиновому полі в центрі напис „УСС” [200, 8]. Сам синьо-жовтий прапор, як і відповідні однострої, для січових стрільців виготовили єврейські шевці Львова і безкоштовно подарували українському легіону [253].

В легіоні Українських січових стрільців замість рангів було введено командні посади [128, 42]. Посуті їх назви перенесли з аналогічних назв галицьких українських молодіжних товариств. Ієрархію в легіоні встановили у відповідності до офіцерської старшини австрійської армії. На чолі легіону (полку) стояв полковник (в австрійській армії - обершт), на чолі куренів (батальйонів) були курінні отамани (майори), на чолі сотень (компаній) перебували сотники, яким підпорядковувалися чотарі.

Лише наприкінці 1916 року наказом по легіону було запроваджено систему рангів (степенів). Спочатку рангові відзнаки нічим не відрізнялися від прийнятих в Австро-Угорській імперії. Старшина розрізнялася за кількістю та матеріалом виготовлення зірок, наявністю та типом на петлицях галуна.

З лютого 1916 року в австро-угорській армії петлиці замінили вертикальними смужками відповідних кольорів, нашитими на місці заднього краю петлиці [272,13], а з кінця літа січові стрільці почали використовувати смужки синьо-жовтих кольорів.

Аналіз старшинського складу легіону Українських січових стрільців середини 1915 року дає змогу стверджувати, що він на 80% складався з вихованців довоєнних українських національних молодіжних організацій. Серед 48 визначених старшин 40 одержали гуртковий вишкіл. Серед них: Григорій Косак, Осип Семенюк, Осип Бушкований, Іван Косак, Зенон Носковський, Роман Сушко, Антін Артемович, Сень Горук, Дмитро Вітовський, Андрій Мельник, Северин Яремкевич, Василь Кучабський та інші. Значний відсоток серед них займали вихованці „Пласту” (саме нелегальні осередки цієї організації з самих початків розпочали військову підготовку своїх членів).

Про переважаючу більшість вихованців довоєнних молодіжних організацій у лавах українського легіону свідчать записи в кінці реєстрації військових інвалідів, що проживали у Львові [4, оп.1, спр.99] та Львівському повіті [4, оп.1, спр.100].

Лютнева революція в Росії привела не лише до повалення монархічного царського режиму, а й до звільнення військовополонених Російської імперії. Серед них чимало було старшин – вояків легіону Українських січових стрільців, які принесли на східні українські землі ідею створення національних збройних формувань та військової підготовки молоді, а згодом втілили її в життя.

Навесні 1917 року, після переходу влади до Української Центральної Ради в Києві було засновано військово-спортивне товариство „Січ” [350, 9]. У лютому 1918 р. український уряд затвердив статут організації, у якому зазначалося, що вона створюється для фізичного оздоровлення української нації, виховання національного почуття дисципліни і громадськості [61, 302]. У лютому 1919 року

стараннями К.Трильовського та О.Андрієвського у Вінниці було засновано Січковий комітет, який мав на меті поживити та координувати діяльність січових організацій Наддніпрянської України. Проте створити мережу січових товариств не вдалося спочатку через бойові дії між військами Української держави та радянської Росії, а згодом через поширення радянської влади на зазначеній території. Найвдалішим заходом цього комітету можна вважати створення „Січі” у Кам’янець-Подільському завдяки старанням П.Шекерика-Доникова та А.Шмігельського восени 1919 року.

В Одесі за ініціативою „Союзу української молоді” було організовано Одеську „Січ”, напіввійськову молодіжну організацію, яка ставила собі за мету проведення військової підготовки української молоді [350, 9]. Провідником та інструктором цієї молодіжної формації став Трифон Янів, член передвоєнної організації січових стрільців у Бориславі, згодом старший десятник легіону, який, потрапивши до російського полону в бою на Лисоні, втік в Одесу. Такі ж молодіжні військово-спортивні „Січі” навесні 1917 року виникли в Харкові та Сімферополі [328, 100-101].

Січ мала Січ

橢橢꺾꺾

Й□岐

𐤒 𐤒 𐤒𐤒0 𐤒 𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒
 𐤒 𐤒 h

1 𐤒

Ժ Ժ Ժ Կ Գ Գ Գ 8 Գ L Գ T Կ
 Խ Խ Կ Կ " Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ
 Կ

Կ Կ Կ Կ \$ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ

Կ " Կ Կ Կ Կ Переяславль, Пирятин). За

статутом метою цих товариств була охорона волі України, пропаганда різних видів спорту, що виховують людей міцними тілом і душею, допомога населенню при стихійних лихах [11, оп.1, спр.4, арк.2].

Треба зазначити, що після Лютневої революції в Росії і змін на фронтах Першої світової війни, в межах Російської держави перебувало понад 300 тисяч українців із західного регіону. Біженці, переселенці, військовополонені – всі вони чекали слушного моменту для повернення на свою батьківщину. У лютому-березні 1917 року здавалося, що саме такий момент настав. Своєрідним центром скупчення українських галичан став Київ. У зв'язку з цим влітку 1917 року в Києві було засновано гуманітарний центр – Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам війни. Офіційно ним керували Д.Левицький, В.Охримович, М.Шухевич, М.Сабат, М.Балтарович, І.Герасимович [174, 35]. Невдовзі всередині комітету сформувалася ідея про створення окремої галицької військової частини. Починаючи з осені 1917 року, представники Галицько-Буковинського комітету щораз переконливіше виступають перед Центральною Радою з пропозицією про утворення галицької військової одиниці. При комітеті почав діяти гурток галичан-прибічників організації військового формування.

У жовтні 1917 року в Києві було скликане народне віче, на якому було засуджено рішення австрійського цісаря про неподільність Галичини, а заодно оприлюднено думку про створення галицької військової організації. З цього приводу виступив Євген Коновалець, один з найпалкіших прихильників цієї ідеї та її ініціатор.

Все життя цієї людини було присвячене боротьбі за українську державність. З дитячих років він прилучився до молодіжного національного руху галицьких українців. Світогляд Є.Коновальця формувався у Львівській академічній гімназії та Львівському університеті, а також у молодіжних організаціях „Академічна громада”, „Студентський союз”, з членами якого його пов'язувала тісна співпраця. Вчителями Коновальця в цей час були І.Боберський, К.Левицький, М.Грушевський, Л.Цегельський [309, 806]. З початком Першої світової війни він був призваний до австрійської армії, в складі якої в боях на Маківці потрапив до російського полону. Влітку 1917 року Євген Коновалець самочинно залишив царицинський табір військовополонених [164, 1059] і добрався до Києва, де й впровадив згодом свої державницькі ідеї в життя. Перебуваючи в царицинському таборі для військовополонених австрійських вояків, Є.Коновалець познайомився з колишніми старшинами легіону січових стрільців А.Мельником, Р.Сушком, І.Чмолою, В.Кучабським, П.Пасікою, І.Андрухом і обговорював з ними національні проблеми і перспективи визвольної боротьби. Прибувши до Києва, він уклав проект створення збройного формування з полонених галичан і через Галицько-Буковинський комітет подав його до Центральної Ради [127, 1065].

Врешті-решт українська влада дала дозвіл на створення галицької військової частини. 12 листопада в київській пресі з'явилася „Відозва старшин західних земель”, підписана І.Лизанківським, Г.Лисенком, Ф.Черником, М.Низкокломом, І.Чмолою, Є.Коновальцем, Р.Дашкевичем. В ній говорилося про необхідність створення збройної сили, яка б була здатною допомогти українському народу здобути і закріпити те все, що було проголошено III Універсалом [37, 35].

Керівництво Галицько-Буковинським комітетом допомоги жертвам війни узгодило питання формування військової частини з Генеральним секретаріатом військових справ. Це мав бути окремий курінь у складі зукраїнізованого полку імені Дорошенка. Було також визначено місцерозташування – казарма на вулиці Пирогівській, 9 і призначено командира – колишнього старшину російської армії Олександра Лисенка [174, 36].

Галицько-Буковинський комітет 18 листопада 1917 року відрядив Романа Дашкевича в дарницький табір військовополонених для відбору добровольців в курінь. Таких набралось 22 чоловіки, які й склали осередок майбутньої галицької збройної частини. За допомогою комітету чисельність куреня до початку грудня зростає до 200 осіб. Члени куреня відразу підтримали зовнішню та внутрішню політику Центральної Ради, спрямовану на формування української державності.

Вихідці з Галичини бажали бачити свій регіон у складі єдиної Української держави. Таку позицію займали українці, що з різних причин виїхали за кордон. Українські національні збори в Едмонтоні у грудні 1917 року висловили повну підтримку українському урядові і застерegli його від заключення сепаратного миру з іншими державами поки Волинь, Східна Галичина та Буковина не будуть об'єднані з УНР [13, оп.1, спр.41, арк.85].

Потрібно відзначити, що на початковій стадії свого існування Галицько-Буковинський курінь не був бойовою одиницею. Більшість добровольців, що зголосилися до галицького формування перед тим були військовополоненими і встигли захопитися соціалістичними ідеями, серед яких були й суспільні. Наприклад, керівництво військом через солдатські ради. Таке керування врешті-решт мусило б привести до ліквідації куреня. У такій обстановці командиром січових стрільців став Василь Дідушко, який брав активну участь у подіях Першої світової війни. Проти такого вибору виступила перша сотня, де було більшість колишніх стрільців легіону і серед яких він не користувався повагою.

Проте позитивні зміни сталися в другій половині січня 1918 року, після повернення з таборів для військовополонених старшин легіону Українських січових стрільців, колишніх вихованців національних українських галицьких молодіжних організацій: А.Мельника, Р.Сушка, А.Домарадського, В.Кучабського, П.Пасіки та інших.

19 січня 1918 року¹ в залі духовної семінарії відбулося віче стрільців Галицько-Буковинського куреня. У ході гострої дискусії було визначено

¹ Тут і надалі всі дати подані за новим стилем

подальшу долю цього військового формування. Основні рішення віча зводилися до наступного:

- ліквідація діяльності солдатської (вояцької) ради в стрілецькому курені;
- створення стрілецької ради як дорадчого органу при вирішенні важливих питань;
- прийнято рішення про перейменування Галицько-Буковинського куреня на I Курінь січових стрільців;
- вирішено самовіддано служити Центральній Раді, боротися за самостійну соборну Україну;
- підняти дисципліну та боєздатність куреня.

Всім незгідним надавалося право покинути розташування Куреня січових стрільців. Після віча було створено стрілецьку раду, до якої, крім Є.Коновальця, увійшли колишні старшини легіону Українських січових стрільців: Ф.Черник, А.Мельник, Р.Сушко, К.Воевідка, І.Чмола, В.Кучабський.

Було піддано реорганізації й сам курінь. Його очолив Євген Коновалець, начальником штаба було призначено Андрія Мельника [151, 77]. До складу куреня входило дві піхотні сотні на чолі з сотником Р.Сушком та сотником І.Чмолою, запасна сотня сотника В.Кучабського, кулеметна сотня під керівництвом сотника Ф.Черника, гарматна батарея сотника Р.Дашкевича [326, 77]. Всі старшини I Куреня січових стрільців пройшли вишкіл у національних молодіжних організаціях Східної Галичини, а також військову підготовку та бойову практику в легіоні Українських січових стрільців (окрім Є.Коновальця). Особовий склад Куреня січових стрільців налічував близько 600 стрільців.

Серед стрільців своєю організованістю та дисциплінованістю виділялися колишні вихованці „Січей”, „Сокола”, „Пласту”: В.Семенець, І.Лизанівський, Т.Мамчур, Л.Савойка, В.Глова, М.Волошин, В.Стефанишин та багато інших [254, 114].

У другій половині січня 1918 року загострилася внутрішньополітична ситуація в Києві. Наступ більшовицьких військ В.Антонова-Овсієнка підтримали підбурювані ними робітники заводу “Арсенал”. 16 січня 1918 року Центральна

Рада змушена була проти них застосувати важку артилерію [64, 110], а згодом залучити до боротьби вірні їй війська.

29 січня 1918 року курінь Січових стрільців (500 чоловік), виконуючи наказ Центральної Ради, взяв участь у бойових діях проти антиурядових повстанців на вулицях Києва. Крім нього, в січневих боях 1918 року за Київ на боці українського уряду брало участь 3000 чоловік [145, 9]. У сутичках з найкращої сторони, показали себе колишні пластуни, сотники Р.Сушко та І.Чмола. У цих боях загинуло чимало січових стрільців, серед яких вихованці галицьких молодіжних товариств: В.Семець (організатор „Пласту” в Самборі), К.Роздольський, І.Грицюк, Г.Матійшин, В.Стецула.

За короткий час свого існування Курінь січових стрільців став справжнім охоронним відділом Центральної Ради. Коли в лютому 1918 року вона залишала Київ під тиском більшовицьких військ, то стрілецький галицький курінь прикривав відступ і залишив місто останнім. Після домовленостей з німцями про військову допомогу Центральна Рада повернулася в Київ, причому від Сарн до столиці її супроводжували, охороняли і обороняли від нападів більшовицьких військ стрільці куреня.

10 березня 1918 року курінь січових стрільців значно збільшив свою кількість. Служба в курені перетворилася на почесну для будь-якого українця. Тому туди почали брати добровольців з негалицьких територій України. У зв'язку із збільшенням чисельності куреня його було р^ооАЙ ђ; ∞ È 嚙

橢橢꺾꺾

Й□岐

𐤒 𐤒 𐤒𐤒0 𐤒 𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒
 𐤒 𐤒 h

1 𐤒

♂ ♂ ♂
 ㄱ 魁 魁 魁 8 鮫 L 鮫 T ㄱ ㄱ H 龔 龔 " 龔
 龔 龔 龔 龔 龔 龔 龔 龔 龔
 龔 龔 \$ η □ □ 龔 h ♂ 龔 龔
 " 龔 龔 龔 龔 ю чисельністю 3 тисячі стрільців. Командиром

двох основних куренів були Р.Сушко та І.Чмола, командиром сотень призначено: А.Домарадського, О.Думіна, І.Рогульського, М.Загаєвича, І.Андруха, М.Бісика, Ф.Мамчура, М.Мареніна, Д.Бочана, І.Чорниша [174, 84], двома кулеметними сотнями командував Ф.Черник, кінною розвідкою - сотник Ф.Борис, гарматним дивізіоном – Р.Дашкевич. Як і раніше, чільні місця в полку січових стрільців займали вихованці галицьких молодіжних організацій, насамперед „Пласту”.

На момент реорганізації куреня в полк три чверті його складали галичани, решту – наддніпрянці. Такий розподіл суттєво не вплинув на подальший розвиток формування січових стрільців.

Важливою була роль січового куреня в суспільно-політичному житті тогочасної української держави. Напередодні гетьманського перевороту саме в казармі січових стрільців відбулася таємна нарада, в якій взяли участь М.Грушевський, М.Шраг, М.Чечель, А.Степаненко, Є.Коновалець, А.Мельник, С.Петлюра і обговорювали подальші дії Центральної Ради і січових стрільців [262, 2].

Проте найближчі дні показали неспроможність Центральної Ради побудувати українську державність з огляду на слабкий адміністративний апарат та нерозуміння ваги дійоздатної армії в перехідний період [143, 8].

29 квітня 1918 року в Києві відбувся державний переворот, до влади прийшов кадровий військовик, виходець з козацького роду генерал Павло Скоропадський. Серед старшин та стрільців полку не було єдиної думки щодо майбутнього місця січовиків і їх формувань в гетьманській державі, хоча в галицьких стрільців був шанс змінити хід української історії в перший день Гетьманату. В момент

миропомазання гетьмана на Софіївському майдані повз нього проходив відділ стрільців, очолюваний Ф.Черником. Якби в той момент стрілецький командир арештував П.Скоропадського, то мабуть подальші події в Україні розвивалися б дещо іншим шляхом.

30 квітня 1918 року гетьман викликав до себе командира полку січових стрільців Є.Коновальця та начальника штабу А.Мельника і запропонував ввіреному їм підрозділу присягнути новому уряду. Після засідання стрілецької ради, на якій було вирішено скласти зброю, полк було роззброєно німецькими частинами і розформовано.

Частина січових стрільців ввійшла до складу Запорізького корпусу, де було сформовано курінь на чолі з Р.Сушком. Саме цей підрозділ разом з формуваннями Болбочана, Петлюри, Присовського в 1918 році розгорнув наступ проти більшовицьких сил [169,187]. Там перебували вихованці молодіжних галицьких організацій старшини: Н.Загаєвич, І.Рогульський, І.Андрух, Р.Дашкевич. Частина січовиків розбрелась по Україні, намагаючись пробитися до своїх домівок. Невелика кількість січових старшин залишилися з Є.Коновальцем та А.Мельником, які раз у раз проводили переговори з гетьманською адміністрацією про організацію окремої військової частини.

23 серпня 1918 року П. Скоропадський дозволив створити Окремий загін Січових стрільців, визначивши місце його розташування - Білу Церкву. Згідно з гетьманським наказом це мав бути піхотний курінь з 4 сотень, кулеметної сотні, кінної розвідки, гарматної батареї і технічної частини [331, 2850].

Одним з перших на заклик Є.Коновальця до Білої Церкви на чолі гарматної батареї прибув Р.Дашкевич [312, 15]. Крім того, туди ж прибули курінь Р.Сушка, сотня М.Мареніна. Було запрошено до співпраці в загоні колишніх старшин стрілецького легіону. Проте з них зголосилися лише троє – Б.Гнатевич, В.Чорній та В.Стрільчук [227, 62], причому всі троє у довоєнний час перебували в галицьких молодіжних організаціях.

Стрілецька рада на своєму засіданні ухвалила рішення про вірність гетьманській владі доти, доки вона боронитиме самостійну і ні від кого не залежну українську державність [309, 807].

Потрібно відзначити, що відбір до окремого загону Січових стрільців проводився досить ретельно, враховували не лише військові вміння, бойовий досвід, але й організованість, дисциплінованість та політичні погляди добровольця.

Завдяки щоденній цілеспрямованій праці Окремий загін Січових стрільців швидко укомплектувався і став бойовою одиницею. В основу підготовки особового складу була покладена австро-німецька система, підсилена практичним досвідом легіону Українських січових стрільців та Куреня січових стрільців. Значна увага приділялася заняттям з фізичної та стройової підготовки, які проходили щоденно 4 години до обіду і 2 години після обіду [267, 6]. Крім цих занять, старшини загону всіляко сприяли культурно-освітньому та патріотичному вихованню стрільців.

У той час, коли в Білій Церкві формувалася окремий загін, у Львові розпочалась боротьба за утвердження української державності на території Східної Галичини. Уряд ЗУНР відрядив д-ра Осипа Назарука до гетьмана П.Скоропадського, уповноваживши того домовитися про військово-технічну допомогу військам галицької армії. Проте О.Назарук, прибувши до Києва, повів переговори не лише про матеріальне забезпечення, а й участь гетьманського війська з огляду на те, щовін (гетьман) мав під своїм командуванням січових стрільців, серед яких три чверті були галичанами.

Необхідно зазначити, що в той час позиція гетьмана була досить хиткою, і у цілковитій підтримці свого курсу та вірності своєму уряду зі сторони Окремого загону Січових стрільців він був не впевнений. Гетьман відчував, що в будь-який момент добре вишколені січові стрільці можуть піти походом на Київ. Для цього їм потрібна лише вагома причина, а вона визрівала через невизначеність зовнішньої політики Гетьманату, що лавірував між російськими та власне українськими позиціями.

Зважаючи на обстановку, П. Скоропадський дозволив О.Назаруку провести переговори з Є.Коновальцем про допомогу січових стрільців ЗУНР, сподіваючись на відхід Окремого загону від столиці.

Переговори зі стрілецькою радою завершилися невдало для О.Назарука. Незважаючи на проникливу промову представника ЗУНР про Галичину як центр відродження української державності, запевнення, що після перемоги над поляками об'єднані війська вирушать проти Росії задля побудови всеукраїнської державності, пропозиція щодо переходу Окремого загону січових стрільців до Львова не була підтримана, а гетьман не зважився видати відповідний наказ.

Гаряче підтримав О.Назарука на засіданні Стрілецької ради лише один із активних організаторів “Пласту” в Галичині Роман Сушко. Найбільшим противником перекидання стрільців до Львова був колишній вихованець “Сокола” та організатор стрілецького відділу при “Соколі” Федір Черник. Він, безсумнівно, визначаючи необхідність реальної допомоги військам ЗУНР, зазначав, що після відходу від Києва Окремого загону Січових стрільців не залишиться боєздатної військової одиниці, яка могла б захищати українську державність у столиці.

14 листопада 1918 року до Білої Церкви прибули представники Директорії, і після короткого засідання з членами стрілецької ради було вирішено розробити спільний план дій з огляду на проросійську позицію П.Скоропадського. Після підписання гетьманського маніфесту про включення України до складу Росії було прийняте рішення про негайний виступ на Київ. Найбільшими прихильниками такої позиції виступали колишні пластуни Ф.Черник, О.Думін, А.Мельник.

Таким чином, станом на 15 листопада 1918 року було сформовано піхотний курінь під командою Р.Сушка, до якого входило три сотні (командири І.Рогульський, О.Думін, В.Кучабський) укомплектовані галицькими українцями і однієї (командир М.Загаєвич), що складалася із наддніпрянців. Крім того, до Окремого загону Січових стрільців входили: кулеметна сотня на чолі з Ф.Черником, гарматна батарея під керівництвом Р.Дашкевича, розвідувальна кінна сотня Ф.Бориса, підстаршинська школа під орудою В.Чорнія, кіш

А.Домарадського та булавна сотня Д.Герчанівського [266, 761]. Штат Окремого загону Січових стрільців становив 1246 чоловік, з яких 59 старшин і 1187 стрільців при бойовому складі в 46 старшин і 816 стрільців (всього 862 вояка).

Значні надії на успіх повстання члени Директорії покладали на січових стрільців у кількості 1246 осіб [240, 50] та їх командирів. Голова Директорії Володимир Винниченко вважав, що січові стрільці – це єдиний твердий опорний пункт повстання, єдина опорна військова сила [78, 107].

17 листопада 1918 р. частини Окремого загону Січових стрільців вирушили до Києва. Вирішальний бій між військами, вірними гетьману, і прибічниками Директорії, відбувся 18 листопада під Мотовилівкою. Саме тут вирішальну роль у перемозі над гетьманськими військами відіграли січові стрільці. Спочатку під команду Ф.Черника, М.Загаєвича, Р.Дашкевича, а пізніше О.Думіна, Р.Сушка, І.Рогульського, М.Мареніна, військові загони яких надали своєчасну допомогу. В результаті бою було вщент розбито офіцерську роту в 600 чоловік. Щоправда, січові стрільці недорахувалися в своїх лавах 17 стрільців, а найважчою втратою для них була загибель колишніх організаторів стрілецької справи у Львові Ф.Черника, у Яворові – М.Загаєвича.

Важко переоцінити роль Окремого загону Січових стрільців та окремих старшин та стрільців у битві

橢橢꺾꺾

Й 岐

𐤒 𐤒 𐤒𐤒0 𐤒 𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒 𐤒𐤒
 𐤒 𐤒 h

1 𐤒

спеціальну слідчу комісію при штабі корпусу [277, 6]. Схвально зустріли галицькі стрільці наказ Головного управління війська УНР про вживання в усіх військових установах у спілкуванні та діловодстві української мови [12, оп.4, спр.1, арк.13].

Надалі військова формація січових стрільців ще кілька разів змінювала свою назву, при цьому незмінним залишався їх командир – полковник Євген Коновалець. Зазнав змін кількісний склад військової частини: вона то зменшувалась до кількох сотень, то зростала до десятків тисяч стрільців. Проте щодалі менше в ній було галичан, вихованців українських молодіжних організацій. Серед тих, хто залишався серед січових стрільців до їх саморозпуску (6 грудня 1919р.), були колишні члени галицьких організацій „Сокіл”, „Січ”, „Пласт”: Є.Коновалець, А.Мельник, І.Рогульський, Р.Сушко, І.Андрух, М.Курах, М.Турок, І.Даньків, І.Рихло, І.Чмола, В.Соловчук.

В період Першої світової війни свої знання і вміння вихованці українських молодіжних організацій Східної Галичини довоєнної доби використовували не лише в легіоні Українських січових стрільців, формуваннях австрійської армії, курені, а згодом корпусі січових стрільців у Києві. Стали вони їм у нагоді в боротьбі за Західноукраїнську Народну Республіку, створенні її Збройних сил.

Події осені 1918 року в Східній Галичині спонукали місцевих українців задуматися про свою майбутню долю. 9 жовтня 1918 року Кость Левицький, виступаючи в Палаті послів Австро-Угорщини, заявив, що українці домагаються поділу Галичини і надання їм територіальної автономії [237, 28]. 19 жовтня 1918 року українською конституантою у Львові було проголошено Українську Державу, межі якої поширювалися на етнічні українські землі Галичини, Буковини та Закарпаття [343, 45]. Однак мирним шляхом цього не вдалося здійснити.

1 листопада 1918 року став не лише днем проголошення ЗУНР, а й днем, коли січовики, соколи та пластуни стали до оборони Галичини від польських зазіхань.

До більш рішучих дій Українську національну раду у виборюванні своїх політичних і соціальних прав закликав Центральний військовий комітет, до

складу якого входили колишні старшини січового легіону та молодіжних організацій – Сень Горук, Дмитро Вітовський, Дмитро Паліїв, Володимир Старосольський, які вели активну пропагандистську роботу серед українських військових [382, 3].

Головні зусилля члени комітету зосередили на роботі серед вояків тих частин, де кількісно переважали українці. Це насамперед 15-й піхотний полк, 19-й піхотний полк та супровідний курінь 41-го полку. За підрахунками військово-організаційного референта, станом на 25 жовтня 1918 року під впливом агітації перебувало близько 2500 вояків серед яких 60 старшин [282, 3].

Найбільш боєздатним українським військовим підрозділом були Українські січові стрільці, які після семимісячних поневірянь по Наддніпрянській Україні 8 жовтня 1918 року розташувалися на Буковині в складі 1300-1500 чоловік [23, оп.1, спр.14, арк.2]. Там вони розпочали вишкіл особового складу формування, накопичували значні боєзапаси, здійснювали розвідувальні заходи щодо вивчення місця дислокації австрійських військ та складів на лінії Чернівці-Львів. Крім того старшини і січовики легіону проводили військові навчання місцевої молоді, з метою їх залучення до майбутніх подій [23, оп.1, спр.14, арк.7].

24 жовтня в Чернівцях відбулися збори старшин легіону Українських січових стрільців, на яких було обговорено тодішнє положення Австрії і майбутню долю України. Було прийнято резолюцію, де зазначалося, що метою національних змагань може бути лише боротьба за незалежну, соборну Українську республіку [280, 205]. Також було вирішено відкомандирувати до Львова Д.Вітовського для координації дій легіону з планами Центрального військового комітету. Тоді ж було вирішено командиром усіх формацій Українських січових стрільців призначити сотника О.Букшованого, який нещодавно повернувся з російського полону.

29 жовтня 1918 року Д. Вітовський прибув до Львова і перебрав на себе керівництво Центральним військовим комітетом. У цей час протистояння між поляками і українцями у Львові набуло свого апогею. 1 листопада 1918 року

планувалося прибуття до міста Польської ліквідаційної комісії, а в ніч з 2 на 3 листопада польське повстання з метою захоплення влади в Східній Галичині.

У зв'язку з цим 31 жовтня в ході дискусій членів Української національної ради і Центрального військового комітету було прийнято рішення про початок повстання. Військовий комітет перейменували в Українську генеральну команду (згодом Начальна команда), до складу якої увійшли: Д. Вітовський, С. Горук, Б.Гнатевич, І.Цьокан, П.Бубела, П.Іванчук, Д.Паліїв [282, 4], всі старшини легіону УСС, колишні вихованці січових, стрілецьких та пластових організацій Галичини.

Українська генеральна команда відразу взялася за підготовку плану повстання. Вже після обіду 31 жовтня керівники команди розіслали накази підлеглим їм частинам з вимогою перебрати владу на місцях у ніч на 1 листопада. Активну участь у листопадових подіях відігравали вихованці „Пласту” та „Січі”. Галицьке жіноцтво, очолюване старшиною легіону О.Степанів, розносило доручення, надавало першу медичну допомогу пораненим.

Командувач українськими військами у Львові сотник Д.Вітовський наказав усім частинам Українських січових стрільців переїхати до Львова [335].

Тоді ж у помешканні професора Кирила Студинського зібралися львівські пластуни, які одержали наказ від члена Української генеральної команди Д.Паліїва виступити в розвідку навколо міста за першою вказівкою.

У ніч на 1 листопада з Народного дому здійснювалося керівництво збройним повстанням. Туди прибули близько 80 пластунів задля здійснення розвідувальної місії. Безпосереднім їхнім керівником був сотник Сень Горук. З четвертої години ранку пластуни та члени інших молодіжних організацій брали безпосередню участь у захопленні найважливіших пунктів міста, часто виконували роль провідників. Серед найбільш активних можна визначити В.Горбая, Ю.Студинського, О.Моха, В.Мурського, М.Кузя, І.Матіяша [288, 86].

На ранок 1 листопада здійснено безкровну передачу влади українським військовикам у Львові. Без збройної боротьби українська влада встановилася в Станіславові, Коломиї, Долині, Снятині, Раві-Руській, Золочеві, Підгайцях, Буську, інших населених пунктах Галичини. У Стрию, Тереховлі. Галичі,

Станіславові, Тернополі дійову участь у захопленні влади брали вихованці місцевих осередків „Пласту”. Скажімо, в Стрию 33 місцевих пластуни брали участь у встановленні української влади в місті. У Теребовлі під проводом тернопільського пластуна С.Мохнацького було спочатку організовано воєнізований загін із 100 добровольців з числа місцевої молоді, а в ніч з 31 жовтня на 1 листопада захоплено місто. У провінції допомогу надавали військові сили, розташовані у Станіславові, Коломиї, Золочеві, Ярославі, Журавиці [263].

При безпосередній участі січових стрільців вдалося роззброїти польські залоги та взяти владу в Яворові, Рогатині, Ланчині, Станіславові, Копиченцях, Стрию, Підволочиську, Самборі, Галичі, Дрогобичі. У цих подіях активну участь брали вихованці молодіжних галицьких українських організацій О.Семенюк, І.Коритко, Ю.Шкрумеляк, Б.Лотоцький, М.Савчин [218, 49-50].

Треба сказати, що ті 1410 вояків і 60 старших [332, 3343], які здійснили листопадовий зрив у Львові, вже 2 листопада 1918 року почали розходитись по домівках, вважаючи, що основну справу здійснено. Військово-політичну ситуацію у Львові та навколишніх містах виправив легіон УСС, що 3 листопада висадився в Сихові і рушив до Львова. У проміжних боях відзначилися колишні пластуни С.Залінський, В. Бочан, М. Баган, К. Іваницький.

У такій скрутній ситуації Державний секретар військових справ Д.Вітовський 13 листопада оголосив загальну мобілізацію чоловіків віком від 18 до 35 років. На цей заклик активно відгукнулися військовики легіону Українських січових стрільців, а також молодь, що пройшла вишкіл у молодіжних українських організаціях Східної Галичини. Саме вихованці „Пласту”, „Січі” та „Сокола” взяли найактивнішу участь у формуванні Галицької армії (згодом, з 6 листопада 1919 року – Української галицької армії) [340, 905].

Командуючими Галицької армії були наставники або члени молодіжних організацій Східної Галичини довоєнного періоду. Серед них Дмитро Вітовський, Григорій Коссак, Мирон Тарнавський (додаток М). Начальним інтендантом Галицької армії був Ілько Цьокан [32, оп.1, спр.1, арк.3].

З огляду на те, що молодіжні організації регіону довоєнного періоду сформували в легіоні Українських січових стрільців старшинський склад, який у ході Першої світової війни значно зменшився через загибель частини старшин, їх полон і участь у київському січовому русі періоду УНР – Директорії, то склад Галицької армії вони в основному поповнювали в чині стрільців. Багато пластунів та січовиків, серед яких С.Венгринович, Т.Балко, М.Заворотюк, Т.Малик, Д.Тиранський, Є.Чубко [288, 88] згодом пройшли вишкіл у старшинських школах.

Із вищого командування Галицької армії гарт у довоєнних молодіжних організаціях Східної Галичини пройшли хіба що отаман Осип Микитка, отаман Осип Букшований, полковник Микола Мартинович, отаман Сень Горук, отаман Гриць Коссак, сотник Роман Дубинський, сотник Осип Станімір, отаман Степан Шухевич. Командирами Галицької армії були колишні січовики – полковник Г.Коссак, полковник Г.Стефанів, підполковник А.Вітошинський; начальниками штабу – полковник М.Мариневич, отаман С.Горук [332, 3344].

Особливе місце в Галицькій армії посідав один із засновників львівського „Пласту” Петро Франко. Саме завдяки його зусиллям у Красному було створено авіаційний загін із 60 літаків [342, 111]. Сотник П.Франко не лише організував авіаційний відділ Галицької армії, а й виступав у ролі техника і пілота, здійснивши близько 50 вильотів.

Відзначилися січовики і пластуни й серед артилерійських формувань Української галицької армії. Старшинами цього роду військ, що за свідченнями сучасників були найкращими в Збройних силах ЗУНР, перебували отамани Роман Щипайло, Ярослав Воевідка, Кирило Карась, Іван Балтра, сотники Степан Мацькевич, Юліан Шепаревич, Іван Ситницький.

У складі Третього корпусу Української галицької армії існувала Перша стрийська пластунська сотня. Під командуванням Д.Пеленського вона досягла чисельності 160 стрільців і була перейменована в Окрему стрийську пластунську сотню малолітніх добровольців [288, 88].

Активні члени довоєнної січової організації О.Демчук та О.Семенюк очолювали П'яту сокальську бригаду, яка проявила себе з найкращої сторони в бою на лінії Угринів – Нисмичі [45, 259].

За час існування Збройних сил Західноукраїнської Народної Республіки в різних боях та військових операціях загинуло близько 1000 вихованців молодіжних українських організацій Східної Галичини, з посеред них число пластунів перевищувало 500.

Самовідданість більшості Галицької армії не стала перешкодою натиску Польщі, яка переважала у людських і матеріальних ресурсах. За таких обставин армія і уряд ЗУНР 16 липня 1919 року залишили Галичину і об'єдналися з Директорією, яка врешті фактично підпорядкувала собі Збройні сили ЗУНР [327, 22]. Напередодні цього з'єднання керівництво Директорії поширило відозву, у якій закликала стрільців Галицької армії утворити єдине військо [14, оп.1, спр.1060, арк.2]. Галицька армія на цей час у своєму розпорядженні мала до 85 тис. вояків, 160 гармат, 550 кулеметів, 20 літаків [286, 214].

Щоправда неузгодженості між керівництвом Директорії та ЗУНР з приводу найближчих взаємостосунків обох частин української землі, а також проросійська орієнтація тодішнього командування Галицької армії [446, 1] врешті привели до її об'єднання з Добровольчою армією А.Денікіна.

Не залишало напризволяще командування Січових стрільців та Галицької армії своїх старшин і стрільців, які потрапили до полону. Із створенням у грудні 1918 року Українського горожанського комітету, який очолював С.Федько, однією із функцій він обрав опікування долею військовополонених та в'язнів, розпочалась робота по збільшенню колишніх українських вояків з таборів. Зокрема, довгий час тривало листування про звільнення 29 старшин і кількох стрільців з табору в Тухолі та 19 стрільців з табору в Домб'є [30, оп.1, спр.37, арк. 59-60]. Є.Коновалець у свою чергу звертався з проханням до вищезазначеного комітету про клопотання перед Головним отаманом С.Петлюрою про звільнення 350 старшин з Луцької в'язниці [30, оп.1, спр.235, арк.3].

Навесні 1918 року в Східній Галичині відновив роботу “Пласт”. У газеті “Діло” було вміщене повідомлення Верховної пластової ради про оголошення відновлених осередків організації та подачі ними звітів [27, оп.1, спр.54, арк.10].

Із закінченням Першої світової війни розпочалося відродження діяльності українських національних молодіжних організацій в умовах польського панування, причому не лише в Галичині, а й на Закарпатті та Волині: у Рівному [8, оп.18, спр.484, арк.309; 9, оп.1, спр.1009, арк.15], Олександрії [310, 51], Володимирі [289, 346], Ковелі [2, оп.9, спр.1325, арк.1], Почаєві [10, оп.1, спр.1837, арк.3], Луцьку [1, оп.13а, спр.274, арк.3; 1, оп.13а, спр.356, арк.84]. Щоправда, всі новостворені товариства в своїй діяльності надавали перевагу освітньо-просвітницькій роботі, хоча й залишалися центром національно-визвольного руху в Західній Україні [49, 43].

ВИСНОВКИ

Суспільно-політичні зміни, що відбулися на землях Східної Галичини після подій в Австрійській імперії, до складу якої вони входили, призвели у 70-80 роках XIX століття до зародження національно-визвольного руху серед українського населення краю. Скасування кріпосного права, що зумовило формування економічних капіталістичних відносин позитивно вплинуло на зростання національної свідомості українців Східної Галичини.

В останній чверті XIX ст. українці західного регіону одержали кращі умови для національно-культурного відродження, ніж населення інших українських етнічних земель. У той час, коли українці Наддніпрянської України в повній мірі відчували на собі наслідки Валуєвського циркуляру (1863р.) та Емського указу (1876р.), представники галицької інтелігенції, використовуючи права національних меншин, надані двором Габсбургів, створили першу політичну організацію краю – Головну руську раду; приймали участь у виборах до першого австрійського парламенту і провели до нього 39 депутатів-українців від Галичини.

Бажаючи залучитися підтримкою серед українства в боротьбі проти зростаючого польського сепаратизму в краї, австрійський уряд надав їм певних прав в культурно-освітній сфері, насамперед щодо ширшого вжитку української мови: використання на декількох кафедрах Львівського і Чернівецького університетів, навчання в нижчих і середніх закладах, у яких переважаючим було українське населення.

Створення галицького сейму у 1861 році, домінування в ньому поляків, а відтак і блокування всіх важливих для галицьких українців рішень, та неузгодженість в діях українських послів і відсутність в них спільної програми політичної діяльності показали неспроможність суспільноактивних українців суттєво впливати на ситуацію в регіоні. Це в свою чергу викликало поділ суспільного руху в Східній Галичині на москвофілів та народовців. Причинами такого поділу була й невизначеність державної політики австрійського уряду

щодо українського населення краю та всезростаюча антиукраїнська діяльність польських політичних кіл.

З виникненням москвофільської та народовської течій в суспільному житті Східної Галичини, їх представниками було розгорнуто роботу з молоддю регіону на предмет залучення її до своїх лав, поширення в її середовищі своїх ідей. Під впливом народовців, зокрема, перебувала, створена у 1862 році Львівська громада. Вона разом з іншими таємними громадами і гуртками стала осередком самовиховання і самоосвіти молоді галицького краю. Маючи характер освітніх організацій, формуючи книгозбірні, передплачуючи періодику, випускаючи інформаційні листи, таємні молодіжні громади виникли у Тернополі, Станіславові, Бережанах, Перемишлі, Дрогобичі, Коломиї.

Структуризація політичного руху в Східній Галичині, діяльність перших українських політичних партій, поява політичної літератури та преси, перетворення регіону на український П'ємонт сприяли активізації простого населення краю, його самоосвіти та залученню до політичної боротьби.

Під впливом зрослої суспільної активності українського населення Галичини в 1894 році у Львові була створена перша національна молодіжна організація „Сокол”, побудована за зразком чеського „Сокола”. Вона зуміла залучити до своїх лав значну частину галицької молоді: спочатку під гаслом культурно-освітнього та фізкультурного виховання, а згодом – фізичного гарту та мілітарного вишколу.

Розроблений В.Лаврівським статут „Сокола” та поширення сокольської ідеї в регіоні привели до поступового зацікавлення галицької української молоді засобами виховання та загартування, запропонованими „Соколом”. Керівники організації В.Нагірний, а згодом А.Будзиновський значну увагу приділяли культурно-освітньому зростанню молоді краю. В наступні роки керівництво „Сокола” основними завданнями визначило фізичне загартування, мобілізацію та активізацію української молоді до громадської праці. Виконання головного гасла соколів „В здоровому тілі – здорова душа” здійснювалося через влаштування гімнастичних та спортивних змагань, рухливих ігор, занять окремими видами спорту.

На рубежі століть об'єднавчий процес серед старшогімназійних та студентських громад привів до утворення студентського об'єднання під назвою „Молода Україна”. Організатор новоствореного товариства В.Старосольський визначив його пріоритетними напрямками національне самовиховання і самопожертву кожного члена громади заради не далекої, примарної мрії, а реальної мети – побудови самостійної України.

Робота в „Молодій Україні” О.Грабовського, Л.Ганкевича, С.Барана, М.Галущинського, В.Темницького, А.Крушельницького, Л.Цегельського, С.Горука, Т.Меленя сприяла усвідомленню її членами себе як національного українського елемента. Діяльність молоді українців не обмежувалася лише Східною Галичиною, вони підтримували тісні зв'язки з аналогічними громадами Наддніпрянської України, а їх самостійницькі ідеали сформуливали напрям довоєнної діяльності усіх українських молодіжних формувань Галичини, незалежно від їх політичної орієнтації.

В той же час, обділеність увагою політичних партій сільської молоді привела у 1900 році до створення Кирилом Трильовським молодіжного протипожежно-гімнастичного товариства „Січ” під егідою радикальної партії, з'їзд якої доручив своїм членам вступати до січових філій та організовувати осередки за місцем проживання.

Січовий рух, на відміну від сокільського, відразу набув поширення не тільки в містах і повітах Східної Галичини, але й поза її межами. Швидкому зростанню кількості січових осередків сприяло використання всередині організації славних традицій Запорізької Січі, козацьких звань, січових відзнак – стрічок (лент).

Зміни, які сталися в Східній Галичині у II половині XIX – на початку XX століття, сприяли пробудженню національної самосвідомості українського населення краю, структуризації політичного життя, створенню та розвитку національних молодіжних організацій, як платформи для виховання майбутніх борців за національну українську ідею.

Події наступних років підтвердили зростання процесу активізації суспільно-політичного життя українців Східної Галичини. Значну роль відіграла греко-

католицька церква та безпосередньо галицький митрополит Андрей Шептицький. Завдяки його старанням цісарська влада почала сприймати галичан-українців як реальну політичну силу.

Галицька молодь через мережу молодіжних організацій „Січ” та „Сокіл” поступово перейшла до набуття практичних вмінь в царині фізичного загартування та виховання, а до 1912 року остаточно сформувався основний вид їх діяльності як військовопідготовчий (парамілітарний).

Зміна керівництва в „Соколі” призвела до зосередження зусиль організації на двох напрямках: ідеологічному, який передбачав формування світогляду молоді під гаслом збройної боротьби і власне військовопідготовчому, який передбачав всебічну підготовку соколів до військового ремесла. У 10-х роках ХХ століття з’являються нові засоби формування військовопідготовчого світогляду галицької молоді через випуск пропагандистських періодичних видань і організації внутрішньоорганізаційних масових заходів – оглядів сокільських сил.

Популярність сокільської військовопідготовчої ідеї прослідковується через зростання кількості осередків „Сокола” з 400 у 1908 році до 660 у 1910 і до 974 філій у 1914 році з охопленням до 80 тисяч членів на території Східної Галичини. Важливу роль у зазначених процесах відіграв тодішній голова товариства „Сокіл” Іван Боберський, який зумів свої теорії тіловиховання та військового гарту втілити на практиці.

Деякі інші засоби використовував „Січовий Батько” Кирило Трильовський для щонайширшого охоплення військовопідготовчою справою сільської молоді Східної Галичини. Серед них використання в щоденній роботі козацьких назв, термінології, звичаїв; проведення курсів підготовки кваліфікованих керівних кадрів січових осередків. У результаті цих заходів кількість січових філій по селах Східної Галичини зросла із 525 у 1910 році до 813 у 1914 році із залученням до січової роботи близько 66 тисяч сільської та міської молоді.

Перехідним етапом до створення воєнізованих формувань можна вважати виникнення у 1911 році нелегальних військовопідготовчих молодіжних осередків організації „Пласт”, яка не поділяла молодь на міську і сільську, а проводила

вишкіл всіх бажаючих. У результаті такої роботи у 1913-1914 роках пластові гуртки було створено майже у всіх середніх школах Галичини, причому не лише в українських, а й у деяких польських. На початок Першої світової війни в лавах 42 пластових осередків перебувало близько 1700 юнаків та дівчат.

Таким чином два передвоєнні роки в Галичині позначилися не лише піднесенням національної свідомості місцевих українців, а й переважаючою переорієнтацією молодіжного руху з культурно-освітнього та спортивно-патріотичного спрямування у парамілітарне. Значна кількість українських юнаків та юначок вважали своїм безпосереднім обов'язком навчання військовій справі, боротьбу за незалежність свого народу зі зброєю в руках.

До таких внутрішньоорганізаційних змін привели як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зростання національної самосвідомості та загострення протиріч між європейськими державами прискорили процес мілітарного зростання українських молодіжних організацій. Ці ж причини, поряд з іншими, зумовили створення пластових осередків, окремі керівники яких з самого початку поставили одним із завдань військово навчання своїх членів.

Поява напередодні Першої світової війни ряду воєнізованих українських формувань, серед яких значне місце займали „Українські січові стрільці”(„Січові стрільці I”), „Січові стрільці II”, „Стрілецький курінь”, що діяли під егідою „Січі” та „Сокола” ще раз переконує не лише в значному зростанні кількісного складу прибічників військової ідеї, а й у якісному, адже вишкіл у молодіжних організаціях Східної Галичини проходила краща українська молодь.

Поширення військовопідготовчих устремлінь української молоді призвело до появи у передвоєнні роки значного прошарку галицького населення, наділеного певними військовими навичками, про що говорить його участь у військових подіях 1914-1918 років.

Разом з тим слід відмітити, що захоплення української галицької молоді військовою справою було продиктоване не лише тогочасною модою, а й усвідомленим стремлінням юнаків та юначок зі зброєю в руках відстоювати українські державницькі ідеали.

Український стрілецьких рух заявив про збройну боротьбу за самостійну Українську державу як про безпосередню мету його діяльності, поширив військове навчання молоді не лише в стрілецьких товариствах, але й у пластових, січових і сокільських організаціях. І хоча до початку Першої світової війни не було здійснено об'єднання всіх стрілецьких гуртків під єдиним керівним органом, проте спільні свята і військові маневри надавали змогу членам різних стрілецьких угруповань взаємозбагатитися та обмінюватися військовим досвідом.

У результаті роботи українських молодіжних організацій Східної Галичини по наданню військових навичок своїм членам початок Першої світової війни не став для них несподіванкою. Створений 30 липня 1914 року мобілізаційний комітет, зумів за кілька днів сформувати першу бойову сотню під командою пластуна Івана Чмоли.

З початком війни виникли нові українські політичні організації. 2 серпня 1914 року було сформовано Головну українську раду з представників Української національно-демократичної партії, Української радикальної партії і Української соціал-демократичної партії. Нову міжпартійну організацію, що ставила собі за мету виробляти загальний напрям української політики під час Першої світової війни і створювати українські військові формування, очолив Кость Левицький.

5 серпня 1914 року Головна українська рада видала маніфест, у якому висловила підтримку Австро-Угорщині, як державі, де українське національне життя в останні роки зазнало піднесення. Наполеглива робота Головної української ради та безпосередньо Костя Левицького і Миколи Василька закінчилася дозволом військового міністерства Австро-Угорщини на утворення легіону Українських січових стрільців.

Мобілізаційні заходи для формування легіону здійснювали в містах Галичини активні члени „Січі, „Сокола” та „Пласту”: в Богородчанському повіті - М.Новаківський, у Бережанському повіті – Т.Старух, у Золочівському – В.Сроковський, у Равському – В.Сідельник, у Самбірському – А.Чайковський, у Тернопільському – С.Чумак, у Сокальському – О.Семенюк і О.Демчук, у Чортківському – І.Коссак, у Перемишльському – О.Комарницький.

Завдяки поширенню у довоєнній Східній Галичині молодіжних організацій українського національного спрямування легіон УСС швидко поповнився підготовленими, вишколеними юнаками і юнками, яких до місця його комплектування приводили керівники молодіжних осередків В.Загайкевич, А.Артимович (з Перемишля); Г.Будзиновський, В.Вітовський (зі Станіславова); І.Коссак (з Чорткова).

Завдяки старанням Головної української ради старшинами і підстаршинами легіону стали колишні вихованці та організатори молодіжних товариств Східної Галичини К.Бірецький, М.Волошин, С.Горук, Т.Рожанковський, С.Шухевич, В.Дідушко, О.Семенюк, Д.Вітовський, М.Геник, Д.Катамай.

Масове поширення стрілецької ідеї серед української молоді спонукало польську місцеву верхівку до активної протидії, в результаті якої українські формування, які попередньо мали створюватися у Львові, Станіславові, Тернополі, Стрию, Коломиї, Чорткові загальною чисельністю у 8 куренів були зменшені до 3 куренів з визначенням місця формування у Львові, а після наступу російської армії – у Стрию. Саме там почало формуватися українське національне військо, переважну частину якого складала січовики, соколи, пластуни. З 28 тисяч добровольців, що зголосилися до легіону, до Стрия перебралося більше 6 тисяч. Одними з перших до легіону вписалися січовики з навколишніх населених пунктів.

Восени 1914 року до лав легіону увійшло 39 старшин і понад 480 стрільців, вихованців „Пласту”. До стрілецької справи активно долучалися вихованці інших молодіжних об'єднань, що культивували фізичне загартування та військовий вишкіл молоді. Серед них вихованці Стрілецького куреня „Сокола - Батька” – в майбутньому старшини УСС: О.Черник, І.Іванець, О.Перфецький, А.Зелений, В.Сроковський, І.Коссак, І.Цьокан, О.Вахнянин; члени „Січових стрільців I”: Г.Коссак, К.Гутковський, Л.Лепкий, М.Турок, Т.Янів та „Січових стрільців II”: С.Безпалко, І.Калиняк, Е.Коник, М.Сух, І.Устиянович, М.Онуфрак, С.Фенюк, П.Кучерський, Д.Яцушко, М.Пачовський, Є.Банах, І.Гірняк, Я.Рудницький, М.Никорак, Т.Ковалик, І.Тучапський, Г.Дмитерко, П.Михайлишин [303, 37].

Необхідно зазначити, що не лише члени молодіжних організацій Східної Галичини поповнюють лави Українських січових стрільців, а й більшість їх провідників та опікунів. Серед них: І.Чмола, П.Франко, М.Галущинський, Н.Гірняк, Ф.Черник, О.Степанів, О.Яримович, С.Яремкевич, І.Озаркевич від „Пласту”; Г.Будзиновський, Д.Вітовський від „Сокола”; І.Михайлів, М.Никорак, М.Кравець – від „Січі”. Не стояли осторонь стрілецької справи в легіоні засновники передвоєнних молодіжних організацій Східної Галичини: Іван Боберський, Олександр Тисовський, Василь Нагірний, Кирило Трильовський, що своєю працею поза полем бою забезпечували необхідні умови для підготовки та розвитку українських стрільців.

Перші бої частин легіону біля Верецького і Ужоцького перевалів, наступні бойові дії на Маківці, Стрипі і Лисоні переконали не лише Австро-Угорщину, а й її союзників у справжній військовій майстерності, доповненій хоробрістю і готовністю до самопожертви членів українських військових формувань. Однією із причин такого явища, без сумніву був розвиток військовопідготовчої ідеї в молодіжному середовищі довоєнної Східної Галичини через мережу „Січі”, „Сокола”, „Пласту”.

Важливе значення для популяризації стрілецької ідеї серед жителів найближчих до Галичини регіонів мав дозвіл Начальної команди Австрії на проведення на території Волині мобілізаційних заходів, а згодом і поширення освіти серед населення цього краю. Цією важливою справою займалися добровольці, очолювані колишніми вихованцями „Січі” і „Пласту” Д.Вітовським (Ковель), М.Саєвичем (Володимир-Волинський), М.Гаврилком (Луцьк).

Участь вихованців українських молодіжних організацій в бойових діях у складі легіону УСС, мало пропагандистський і заохочувальний ефект для всієї молоді Східної Галичини, через що поступове зменшення числа січовиків, соколів і пластунів в легіоні в 1917 році суттєво не вплинули на його бойовий дух.

Зміна суспільно-політичної ситуації у Наддніпрянській Україні, викликана лютневою (1917 року) революцією в Росії, привела до утворення з числа полонених старшин і стрільців австрійської армії та легіону Українських січових

стрільців спочатку Галицько-Буковинського куреня, а пізніше куреня січових стрільців під командою Є.Коновальця, активного діяча українських молодіжних товариств Галичини. В організації діяльності цього формування йому допомагали А.Мельник, Р.Дашкевич, Р.Сушко, А.Домарадський, В.Кучабський, П.Пасіка, Ф.Черник, К.Воєвідка, І.Чмола, О.Думін та інші.

У момент реорганізації куреня в полк у ньому нараховувалося три чверті галичан, з яких переважаючу більшість становила молодь, яка набула військовопідготовчих вмінь і знань через мережу довоєнних осередків „Сокола”, „Січі”, „Пласту”. За час свого існування підрозділ січових стрільців став справжнім охоронним відділом Центральної Ради, а згодом – Директорії; брав участь в бойових діях за Українську Народну Республіку.

Значну роль у державному будівництві Західноукраїнської Народної Республіки відіграла Галицька армія, утворена з числа стрільців легіону УСС, що з початку жовтня 1918 року базувався на Буковині. До Української генеральної команди, яка керувала збройною боротьбою проти поляків входили колишні вихованці січових і пластових організацій Галичини – Д.Вітовський, С.Горук, Б.Гнатович, І.Цьокан, П.Бубела, П.Іванчук, Д.Паліїв, всі старшини легіону УСС.

Із вищого командного складу Галицької армії гарт в довоєнних молодіжних організаціях Східної Галичини пройшли отаман Осип Микитка, отаман Осип Букшований, полковник Микола Мартинович, отаман Сень Горук, отаман Гриць Коссак, сотник Роман Дубинський, сотник Осип Станемір, отаман Степан Шухевич. Начальними командантами Галицької армії були колишні січовики полковник Г.Коссак, полковник Г.Стефанів, підполковник А.Вітошинський; начальниками штабу – полковник М.Мариневич, отаман С.Горук.

Отже, зародження та розвиток українських молодіжних національно-патріотичних організацій у Східній Галичині на рубежі XIX-XX століть були викликані загальним зростанням національної свідомості українського населення краю. До Першої світової війни вони пройшли шлях від культурно-освітнього виховання галицької молоді до надання членам „Сокола”, „Січі” та „Пласту” мілітарних знань та фізичного гарту, а у передвоєнні роки створення на їх базі

парамілітарних товариств – Стрілецького куреня „Сокола-Батька”, „Українських січових стрільців”, „Січових стрільців II”

Таким чином, військовопідготовчі знання, здобуті українською молоддю Східної Галичини в осередках „Сокола”, „Січі”, „Пласту”, а згодом в стрілецьких організаціях стали їй у нагоді під час військово-політичних подій періоду Першої світової війни у складі різних формувань, а найбільше у легіоні Українських січових стрільців, курені Січових стрільців, Галицькій армії.

Потрібно відзначити, що розміщення театру бойових дій на території Галичини, участь вихованців українських молодіжних організацій в боях Першої світової війни привело до тимчасового припинення діяльності осередків „Сокола”, „Січі”, „Пласту”. Проте вже навесні 1918 року починається поступове відновлення їх роботи з галицькою молоддю. Центральні органи „Сокола”, „Січі”, „Пласту” проводять перереєстрацію своїх філій, навчання їх керівників, забезпечення методичною літературою. Ці організації охоплюють напрямки військовопідготовчого гарту та спортивно-патріотичного виховання галицької молоді, а згодом і молоді Буковини, Волині та Закарпаття.

Зроблено наступні **практичні пропозиції:**

1. Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Східної Галичини „Сокіл”, „Січ”, „Пласт” може стати джерелом до створення програми фізичного та морального виховання сучасних молодіжних формувань, молодіжних осередків українських політичних партій, що займають національно-державницькі позиції.

2. Засади військового виховання молоді в січових стрілецьких товариствах можуть бути основою для державної програми військово-патріотичного виховання сучасної молоді через поширення теоретичних знань і формування практичних вмінь з військової справи.

3. Актуальним в сучасних умовах є поширення пластового руху, відновленого в Україні у 90-х роках ХХ століття; використання досвіду роботи „Сокола” і „Січі” задля підвищення духовності, національної свідомості, фізичного загартування сучасної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні матеріали

Державний архів Волинської області

1. Фонд 36 – Луцьке повітове староство. Відділ безпеки.

Опис 13а

Справа 274. Інформація слідчого відділу Луцької повітової команди державної поліції про діяльність „Пласту”. Список членів організації в Луцьку. – 20с.

Справа 356. Звіт про діяльність товариства „Просвіта” в повіті. Статут товариства та інші документи. – 139с.

2. Фонд 46 – Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства (відділ безпеки).

Опис 9

Справа 1325. Інформація повітових староств про діяльність спортивної секції „Пласт” товариства „Просвіти”. – 6с.

3. Фонд 519 – Український шкільний комітет в м. Володимир-Волинському Волинської губернії.

Опис 1

Справа 1. Проект шкільної організації, листи Бюро культурної помочі для українського населення окупованих земель по організаційних питаннях за 1916 рік. – 15с.

Державний архів Львівської області

4. Фонд 7 – Львівське повітове староство, м. Львів

Опис 1

Справа 99. Списки військових інвалідів, що проживають у Львові. – 22с.

Справа 100. Списки військових інвалідів, що проживають в повіті. – 20с.

Опис 3

Справа 143. Справа про затвердження статуту українського націоналістичного товариства „Сокіл”. – 10с.

5. Фонд 290 – Товариство „Січ” у Львові

Опис 1

Справа 2. Книга протоколів, засідань українського товариства „Січ” у Львові.
– 11с.

Справа 5. Програма роботи, заклик по всіх львівських повітах „Повітової Січі”. – 5с.

Справа 6. Чорновик оголошень, записів, побажань товариства „Січ” у Львові.
– 63с.

Справа 7. Чорновик об’яв, заміток, відгуків українського товариства „Січ” у Львові. – 58с.

6. Фонд 296 – Товариство „Академічна громада” у Львові.

Опис 1

Справа 27. Переписка зі студентськими товариствами, дирекцією поліції у Львові та інш., вибори нових членів правління, проведення загальних зборів, урочистостей та інші питання. – 35с.

Справа 58. Переписка зі студентськими товариствами і студентами про вибори нових членів правління, проведення загальних зборів, урочистостей, наданні позик, матеріальної допомоги та інші питання. – 72с.

Справа 83. Матеріали (переписка, списки) про збір матеріалів для Пам’ятної книги, присвяченої загиблим українським студентам і гімназістам в битвах I Світової війни. – 51с.

7. Фонд 350 – Дирекція поліції у Львові

Опис 1

Справа 2636. Розпорядження намісництва у Львові. – 4с.

Справа 3065. Донесення Перемишльського комісаріату поліції. – 18с.

Державний архів Рівненської області

8. Фонд 30 – Рівненське повітове староство

Опис 18

Справа 5. Розпорядження комісара східних земель про організацію товариств і союзів. – 6с.

Справа 484. Переписка з повітовим управлінням державної поліції по питаннях діяльності української організації „Просвіта”. – 363s.

9. Фонд 31 – Магістрат м. Рівне

Опис 1

Справа 1009. Інструкції, вказівки Міністерства внутрішніх справ і Рівненського повітового староства по адміністративно-господарським та іншим питанням. – 66s.

10. Фонд 100 – Здолбунівське повітове управління державної поліції.

Опис 1

Справа 1837. Переписка з Волинським воєводським управлінням державної поліції і Здолбунівським повітовим староством про суспільно-політичний стан на території повіту. – 20s.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

11. Фонд 811 – Український військовий комітет при Українській Центральній Раді.

Опис 1

Справа 4. Про організацію товариств „Вільних козаків” і „Січ” зі списками козаків і старшини. Про конфлікт населення з військовополоненими чехами. – 217с.

12. Фонд 1078 – Головне управління Генерального штабу УНР.

Опис 4

Справа 1. Накази Головної Команди петлюрівських військ. – 240с.

13. Фонд 1115 – Генеральний Секретаріат Української Ради.

Опис 1

Справа 41. Звернення та відозви Української Ради до населення та армії України. – 16с.

14. Фонд 4465. Колекція документів, матеріалів українських емігрантських націоналістичних установ, організацій та осіб.

Опис 1

Справа 1060. Відозва „До козаків Наддністрянської (Галицької) України про об'єднання для боротьби проти Польщі та Радянської України”, видання Міністерства преси і інформації УНР. – 2с.

Центральний державний історичний архів України м. Київ

15. Фонд 274. Київське губернське жандармське управління.

Опис 1

Справа 503. Огляд важливих дізнань, що проводилися в жандармському управлінні за 1900 рік. – 242с.

Опис 5

Справа 26. Агентурні відомості і переписка з Департаментом поліції, помічником начальника Київського ГЖУ. Списки організаторів і пропагандистів українських гуртків. – 297с.

16. Фонд 361. Канцелярія військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни.

Опис 1

Справа 1695. Протоколи обшуку приміщення українського буржуазно-націоналістичного „Сокільського союзу „Січ” у Львові. – 4с.

17. Фонд 365. Тимчасове жандармське управління військового генерал-губернатора Галичини.

Опис 2

Справа 85. Дані агентурного нагляду по м. Львову та відомості про осіб, що належать до української буржуазно-націоналістичної партії „мазепинців” і осіб, що підозрюються в шпигунстві. – 81с.

Справа 86. Переписка з Подільським ГЖУ, помічником начальника жандармського управління військового генерал-губернаторства в Галичині та іншими про розшук і арешт осіб, що належать до українських буржуазно-націоналістичних організацій. – 25с.

Справа 89. Огляд діяльності політичних партій в Галичині. – 15с.

Центральний державний історичний архів України м. Львів

18. Фонд 146 – Галицьке намісництво, м. Львів.

Опис 25

Справа 222. Реєстрація „Сокола” у Львові. – 13с.

Опис 70

Справа 1169. Переписка з Перемишльським, Печеніженськими, Підгаєцьким староствами про накладення штрафів на членів місцевих організацій товариства „Січ” за нелегальне носіння знаків розрізнення. – 17с.

Справа 1170. Переписка зі Станіславівським, Снятинським, Стрийським староствами про накладення штрафів на членів місцевих організацій товариства „Січ” за нелегальне носіння знаків розрізнення. – 18с.

19. Фонд 201 – Греко-католицька митрополича консисторія, м.Львів.

Опис 1т

Справа 307. Виписки, нотатки, вирізки з газет на тему „Життя українського народу” т.VII Фізичне виховання і спорт. – 157с.

20. Фонд 309 – Наукове товариство імені Шевченка, м. Львів.

Опис 1

Справа 1198. Мемуари Габсбурга В. /Вишиваного В./ про події I Світової війни. – 21с.

21. Фонд 312 – Українське спортивне товариство „Сокіл-Батько”, м. Львів.

Опис 1

Справа 1. Статути товариства за 1892, 1906, 1929р. – 16с.

Справа 12. Історична довідка про заснування і діяльність товариства, складена Гакстеном. – 1с.

Справа 19. Відозви і повідомлення товариства. – 47с.

Справа 38. Книга запису протоколів загальних зборів членів товариства за період від 11 лютого 1894р. до 30 грудня 1902р. – 170с.

Справа 41. Книга протоколів засідань старшини і загальних зборів організації. – 236с.

Справа 169. Звернення, повідомлення, списки, афіші та інші матеріали про діяльність українського товариства „Січ”. – 42с.

Справа 178. Книга обліку філіалів товариства з поданням дат заснування філіалів і прізвищ керівного складу. – 90с.

22. Фонд 353 – Легіон українських січових стрільців

Опис 1

Справа 6. Накази кошового отамана Горука С. I полку УСС. – 50с.

Справа 7. Матеріали до історії Легіону українських січових стрільців. – 142с.

Справа 13. Звіти Боберського Івана, Цегельського Лонгіна, Сингалевича Володимира про стан частин українських січових стрільців. – 23с.

Справа 14. Звіт Боберського Івана, члена загальної української ради і української бойової управи з подорожі до українських січових стрільців. – 24с.

Справа 18. Звернення Української бойової управи у Відні до членів січового товариства в зв'язку з боями на горі Маківка. – 2с.

Справа 28. Повідомлення про бойові дії, постачання військових частин і втрати в живій силі і техніці. – 90с.

Справа 32. Списки командного складу січових стрільців. – 60с.

Справа 33. Списки офіцерів і підфіцерів легіону. – 10с.

23. Фонд 360 – Старосольський В.Я. - адвокат, суспільно-політичний діяч.

Опис 1

Справа 14. Спогади Старосольського про своє перебування в армії Січових Стрільців. – 58с.

Справа 48. Статут товариства „Січові Стрільці” у Львові і проект його доповнень і змін, складений Старосольським, а також перші накази обраної генеральної старшини. – 12с.

Справа 49. Звернення, меморандуми, заяви та інші матеріали про заходи галицьких діячів і організацій у справі створення окремої західноукраїнської формації в період Першої світової війни. – 80с.

24. Фонд 362 – Студинський Кирило – академік.

Опис 1

Справа 201. Книга обліку українських товариств „Січ” і „Сокіл” у місцевостях Галичини із зазначенням року їхнього заснування. – 60с.

25. Фонд 366 – Іван Боберський – педагог, організатор спортивного руху в Галичині.

Опис 1

Справа 4. Листи товариства „Просвіта” у Львові і Загребі та гімнастичного товариства „Сокіл” у Львові про заснування філіалу „Просвіти” в Самборі. – 3с.

26. Фонд 385 – Горук Семен – редактор, отаман УСС.

Опис 1

Справа 12. Листи Боберського Івана. – 44с.

27. Фонд 389 – Верховна пластова команда, м. Львів.

Опис 1

Справа 14. Інструкція по проведенню занять зі строєної підготовки. – 12с.

Справа 54. Переписка пластунів з Тисовським Олександром, Левицьким Северином та іншими керівниками пластових організацій. – 98с.

28. Фонд 408 – Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів.

Опис 1

Справа 565. Листи членів спортивного українського товариства „Сокіл-Батько” у Львові про організаційні справи. – 9с.

Справа 566. Відозва та лист товариства „Українські Січові Стрільці” у Львові з проханням матеріальної допомоги. – 3с.

29. Фонд 410 – Тисовський Олександр Васильович, біолог.

Опис 1

Справа 102. Доповідь „Скавтінг-Пласт, розвій його ідеології, історичний начерк і сучасний стан скавтового руху. – 98с.

Справа 104. Стаття про „Пласт” (історія заснування, організація та діяльність). – 76с.

Справа 111. Календар „Вісті з Запорожа” на 1914 рік, що видавався „Соколом-Батьком”. – 112с.

30. Фонд 462 – Український горожанський комітет, м. Львів.

Опис 1

Справа 37. Звернення, повідомлення та листування Міністерства внутрішніх справ та військових справ про звільнення інтернованих з таборів Польщі, Німеччини, Румунії, Італії. – 87с.

Справа 235. Листування з отаманом УНР Петлюрою С., Українською Національною Радою у Львові, посольством ЗУНР у Відні та Німеччині про збір пожертвувань для українського населення. – 21с.

31. Фонд 640 – Франко Петро Іванович.

Опис 1

Справа 1. Автобіографія. – 3с.

Справа 12. Стаття Франка Петра „Пласт”. – 11с.

32. Фонд 749 – Начальна інтендантура Галицької армії.

Опис 1

Справа 1. Розпорядження Начальної інтендантури про організаційну структуру. – 3с.

33. Фонд 760 – Степура Григорій Калістратович, адвокат.

Опис 1

Справа 22. Маніфест Головного отамана військ УНР Петлюри С. до українського народу з закликом боротися за „самостійність і незалежність” України. – 1с.

34. Фонд 847 – Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства „Січ” у Львові.

Опис 1

Справа 1. Довідка про заснування і діяльність товариства. – 14с.

Справа 3. Статут повітового комітету в Коломиї і Дидятичах. – 9с.

II. Опубліковані матеріали, збірки документів

35. Боберський І. Пласт // Вісті з Запорожя. – Львів, 1913. – С.72-73.

36. Бобжинський М. „Січі” по смерті Потоцького // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993 – С.294-295.

37. Відозва старшин західних земель 12 листопада 1917р. в Києві // Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 6. – С.35.
38. Волосенко П. Спогади про д-ра Кирила Трильовського і "Січі" // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993 – С. 106-109.
39. Гей, Січ іде. Збірка пісень січових стрільців / Упорядник Є.І.Гіщинський. – Луцьк: МП „Родовід”, 1992. – 112с.
40. Гей, там на горі „Січ іде!”... Пропам’ятна книга „Січей” / Зібрав і впорядкував П. Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993. – 432с.
41. „Гей, там на горі Січ іде!” // Тернопіль. – 1992. – №1. – С.36-37.
42. Грушевський М.С. Галичина і Україна // Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С.180-187.
43. Дашкевич Р., Ничка Г. Товариство „Повітова Січ” у Львові // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993 – С.230-249.
44. Декларація Січових Стрільців // Історія України: Документи. Матеріали / Укладання, коментарі В.Ю.Короля. – К.: „Академія”, 2002. – С.285-287.
45. Демчук О. „Січі” в повіті Сокаль // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993 – С.250-259.
46. Документи і матеріали періоду Української Народної Республіки. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 468с.
47. Др. Сотник. Коротка історія Пласту // Цвіт України. – 1993. – № 5. – С.6-7.
48. Життя в Пласті. Вибране. // Із однойменного підручника О.Тисовського. – Івано-Франківськ: МП Галицький комерсант. 1992. – 96с.
49. Заведюк В. Вони вмирили, їм сурми не грали... (документи, спогади, коментарі). – Тернопіль: „Укрмедкнига”, 2000. – 532с.
50. Зеленко В. Що дала нам „Січ”? // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993 – С.96-100.

51. Історія України: Документи. Матеріали. Посібник / Укладання, коментарі В.Ю.Короля. – К.: „Академія”, 2002. – 448 с.
52. Катамай Д. Січові стрільці // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993– С.288-289.
53. Коберський К. Дух „Січі” // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993 – С. 92-94.
54. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила // Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С.159-160.
55. Міхновський М. Самостійна Україна // Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С.147-158.
56. Наріжний С. Січові стрільці // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993 – С.345-346.
57. Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – 872с.
58. Підручна книжечка пластуна і пластунки. – Нью-Йорк: Видання Головної Пластової Булави, 1990. – 114с.
59. Пропам’ятна книга Просвіти: Перший український просвітньо-економічний конгрес улагоджений товариством „Просвіта” в сорокліте заснування у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 р. Протоколи і реферати. Зредагував І.Брик і М.Коцюба. – Львів: Просвіта, 1910. – 655 с.
60. Січовий прапор // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993 – С.177-179.
61. Статут гімнастично-спортивного товариства „Січ” // Документи і матеріали періоду Української Народної Республіки. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – С.302-308.
62. Статут руханково-спортивного товариства „Сокіл” у Львові // Календар товариства „Просвіта” на 1924 рік. – Львів: Просвіта, 1923. – С. 1-4.
63. Тисовський О. Життя в Пласті. Посібник для українського пластового юнацтва. – Торонто: Видавництво Головної Пластової Булави, 1997. – 552с.

64. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах // Упорядник В.Ф. Верстюк та інші. – К.: Смолоскип, 1996-1997. – Т.2.
65. Франів Іван. Батькам про Пласт. – Нью-Йорк: Видання Головної Пластової Булави, 1986. – 88с.
66. Франко І. Поза межами можливого // Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С.163-171.
67. Шкапій І. З історії української молодіжної організації „Пласт” // Матеріали на допомогу пед. працівникам шкіл та СПТУ.– Івано-Франківськ, 1990. – 24с.
68. Яворський О. Русь і руський в Австро-Угорщині // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993 – С.283-285.
69. Księga Pamiątkowa „Sokola” 1867-1892. Kuuczenin dwudziestej piatejrocznicyzalozenia Towarzystwa gimnastycznego „Sokol” we Lwo□wie. – Lwo□w: Nakladem Towarzystwa gimnastycznego „Sokol”, 1892. – 94 s.

III. Періодика

70. Відгуки. – 1913. – № 2.
71. Вісник Союзу визволення України. – 1916. – 26 березня.
72. Галичанин. – 1907. – 31 грудня.
73. Громадський голос. – 1905. – 2 лютого.
74. Діло. – 1911. – 11 вересня; – 1914. – 29 червня.
75. Доля. – 1991. – № 5.
76. Тернопіль. – 1992. – № 1.

IV. Мемуари

77. Бандера С. Над могилою Євгена Коновальця // Визвольний шлях. – 1991. – №5. – С.522-526.
78. Винниченко В. Відродження нації (історія української революції). – В 3 частинах. – Репринтне видання. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч.3. – 542с.

79. Вільгельм фон Габсбург. Уважаю українців найкращими жовнірами // Україна. – 1993. – №10. – С.28-29.
80. Горбовий М. На чотири коні. Записки січового стрільця // Україна. – 1993. – №11. – С.20-21.
81. Горбовий М. Спогади Усусуса // Старожитності. – 1991. – № 6. – С.4.
82. Дашкевич Я. Олена Степанів // Старожитності. – 1993. – № 11-12. – С.22-23.
83. Доценко О. Невідома сторінка з легенди про Українських Січових Стрільців // Календар Червоної Калини на 1934р. – Львів: ЧК, 1934. – С.50-51.
84. Думін О. Історія легіону Українських січових стрільців 1914-1918 // Дзвін. – 1991. – № 9. – С.92-102.; № 10. – С.117-132.
85. Думін О. Початки організації Українських Січових Стрільців // Вісник. – 1934. – С.554-562.
86. Думін О. Уривки із споминів з 1917-1920 рр. // Календар Червоної Калини на 1934р. – Львів: Червона Калина, 1934. – С.52-54.
87. Заклинський М. Пластуни в січових стрільцях // Вогні. – 1934. – № 8. – С.176-181.
88. Квас О., Клим В. З початків українського стрілецького руху в Галичині // Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.) – Мюнхен – Львів: Видавництво „Фенікс-Лтд”, 1994. – С.157-160.
89. Кириак І. Як організовувалася перша „Січ” в Заваллю // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993 – С.82-83.
90. Клим Обух [Трильовський К.] У Січі, у Січі єднаймося, брати // Запорожець: Календар для народу на рік переступний 1912. – Коломия, 1911. – С.215-223.
91. Лепкий Л. Літ тому двадцять // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934р. – Львів, 1933. – С.2-3.
92. Лепкий Л. Про однострій нашої Армії // Календар Червоної Калини на 1923 рік. – Львів: Червона Калина, 1922. – С.133-134.
93. Лозинський М. Листи з Галичини // Громадська думка. – 1906. – 21 січня.

94. Луцький О. Що ж нам робити? Кілька слів про національно-державне виховання сільської молоді // Наш шлях до освіти. – Львів, 1922 – С.127-130.
95. Огієнко І. Наші спортові організації й рідна мова // Рідна мова. – 1935. – №12. – С.543-548.
96. Про січовий рух // Запорожець. Календар для народу на 1921 р. – Відень, 1920. – С.29-39.
97. Руханково-стрілецьке товариство „Сокіл” у Львові // Календар товариства „Просвіта” на 1924 рік. – Львів: Просвіта, 1923. – С. ЛІІ.
98. Сірий Лев. До вас моє слово! // Історично-пластовий календар. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. – С.6-7.
99. Трильовський К. З мого життя // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993 – С.13-77.
100. Угрин-Безгрішний М. Українські січові стрільці (В десятиліття 14-24) // Календар „Червоної Калини” на 1924 рік. – Львів: ЧК, 1923. – С.36-37.
101. Чатинський Л. Важка вмілість // Вогні. – 1935. – № 6. – С.92.

V. Монографії та статті

102. Андрусак Т. „Сокіл” // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – Київ: Видавництво „Генеза”, 1999. – Т.3. – С. 220-222.
103. Арсенич П. Виступали стрільці січовії...// Голос України.– 1991. – 13 вересня.
104. Арсенич П.Засновник „Січі” на Покутті // Дзвін. – 1992. – № 3-4. – С. 139-141.
105. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич: Видавнича фірма „Відродження”, 1994. – 192 с.
106. Баленок В. Красен мак галицьких „Січей”. До 100 - річчя січового руху в Західній Україні // Вільна Україна. – 2000. – січень.
107. Бейден-Пауел. Пластування для хлопців. – Івано-Франківськ: „Лілея-НВ”, 2001. – 116с.

108. Беч Л., Коцик Р. Пласт у Перемиській українській гімназії // Історично-пластовий календар. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. – С.45-47.
109. Бобжинський Міхал // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1993. – Т.1. – С.141
110. Бобрінський Георгій // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1993. – Т.1. – С.141-142.
111. Боднар Я. „Пласт” у житті галицької молоді (1911-1930 рр.) // Молода спортивна наука України: Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Випуск 6: У 2 т. – Львів: „Панорама”, 2002. – Т.1. – С.5-7.
112. Бокань В.А., Польовий Л.П. Історія культури України: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
113. Большая советская энциклопедия: В 30т. / Главный редактор А.М.Прохоров. – М.: Издательство „Советская Энциклопедия”, 1970-1978.
114. Боровська О. Національні витоки української термінології з фізичної культури та спорту // Молода спортивна наука України: Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Випуск 6: У 2 т. – Львів: Видавничий дім „Панорама”, 2002. – Т.1. – С.8-10.
115. Бусол В., Ганіна О. Фехтування в українських тіловиховних організаціях Галичини до 1939 року // Науковий вісник Волинського державного університету. Здоров'я і фізичне виховання. – Луцьк:ВДУ, 1999. – №7. – С.7-10.
116. Вацеба О. Батько українського тіловиховання // Науковий світ. – 2002. – №10. – С.8-9.
117. Вацеба О. Іван Боберський – батько українського тіловиховання (до 125-річчя від дня народження) // Науковий вісник Волинського державного університету. Здоров'я і фізичне виховання. – Луцьк:ВДУ,1999. – №7. – С.10-13.
118. Вацеба О.М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. – Івано-Франківськ: „Лілея – НВ”, 1997. – 232 с.

119. Вацеба О. Установлено пам'ятний знак „Соколові-Батьку” у Львові // Освіта України. – 2002. – 30 липня.
120. Великочий В. Національний феномен українського січового стрілецтва // Галичина. – 2000. – №4. – С.56-60.
121. Винничук О.Т. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури. – Тернопіль: АСТОН, 2001. – 404с.
122. Витанович І., Лев В. Народовці // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1996. – Т. 5 – С. 1703-1705.
123. Витанович І., Лев В. „Нова ера” // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1996. – Т.5. – С.1776-1777.
124. Від УБУ // Діло. – 1914. – 12 серпня.
125. Вільчинський П. Дмитро Вітовський на Волині //Волинь. – 1998. – 31 жовтня.
126. Габсбург Вільгельм // Довідник з історії України (А-Я) / За заг. редакцією І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К.:Генеза, 2002.– С.138.
127. Гайвас Я. Євген Коновалець – це для нас символ і провідник // Визвольний шлях. – 1983. – № 9. – С.1065-1069.
128. Гломозда К.Ю. До історії українських рангів XVII-XX ст. // Наукові записки Національного університету Києво-Могилянська академія. Історія. – К.: Видавництво КМА, 1999. – Т.14. – С.41-44.
129. Головацький І. „За волю смерть нам не страшна” // За вільну Україну. – 1994. – 10 вересня.
130. Головенько В.А. Молодіжний рух в Україні: історія та сьогодення // Рідна школа. – 1993. – №5. – С.15-17.
131. Головна українська рада // Довідник з історії України (А-Я) / За заг. редакцією І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К.:Генеза, 2002. – С.167.
132. Горак Р. Дмитро Вітовський // Дзвін. – 1992 . – №1-2. – С. 135.

133. Горський В.С. Історія української філософії. Навчальний посібник. – К.: Наукова думка, 2001. – 376с.
134. Гринів І. Пластун – це добрий громадянин // *Голос України*. – 1992. – 31 березня.
135. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К.: Лыбидь, 1990.– 400с.
136. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. – Репринтне відтворення видання 1913 року. – К.: „Золоті ворота” – „Радуга”, 1990. – 526 с.
137. Грушевський М.С. Як жив український народ. Коротка історія України. – Репринтне відтворення видання 1915 року. – К.: РОВО „Укрвузполіграф”. РВЦ „Орбіта”, 1991. – 112 с.
138. Грушка Є.Січові Стрільці на Волині // *Волинь*. – 1992. – 10 січня.
139. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
140. Дашкевич Роман // *Довідник з історії України (А-Я) / За загальною редакцією І.Підкови, Р.Шуста*. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – С.196.
141. Дедюк М. Дівчина-хорунжий // *Старожитності*. – 1993. – № 11-12. – С.20-21.
142. Дерлат Н. Героїчні поеми Лесі Українки провісницями українських героїнь у двох світових війнах // *Визвольний шлях*. – 1980. – № 9. – С.1108-1118.
143. Дециньський Л.Є. Брестський мир в історії становлення української державності // *Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 431. Держава та армія*. – Львів: Видавництво НУ „ЛП”, 2001. – С.3-8.
144. Дециньський Л.Є. Державотворча робота Української Народної Республіки по створенню Збройних сил: історія і сучасність // *Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 408. Держава та армія*. – Львів: Видавництво Національного університету „ЛП”, 2000. – С.3-11.
145. Дециньський Л.Є., Голубко В.Є. З історії створення Збройних сил Української Народної Республіки // *Вісник Державного університету „Львівська політехніка” - №309. Вісник українознавства*. – Львів: Видавництво Державного університету „ЛП”, 1995. – С.3-10.

146. Дзюба М. З історії українського січового стрілецтва // Народна армія. – 1999. – 14 грудня.
147. Дибя С. Скаутський рух в Україні та світі: історія і сучасність // Педагогіка і психологія. – 2001. – №2. – С.143-144.
148. Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., допр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – 1136с.
149. Дорошенко В. „Січі” і їхнє всеукраїнське значення // Гей, там на горі „Січ” іде!.. Пропам’ятна книга „Січей”. Зібрав і впорядкував П.Трильовський. – К.: ВПОЛ, 1993 – С.270-274.
150. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів: Світ. 1991. – 576 с.
151. Дробот І., Кучер В. Євген Коновалець: „бути творцями або жертвами історії” // Пам’ять століть. – 2001. – № 4. – С.76-81.
152. Дужий Л. Штрихи до портрету полковника Євгена Коновальця // Визвольний шлях. – 1991. – № 5. – С.534-537.
153. Енциклопедія українознавства: В 11т. Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1993-2003.
154. Ерстенюк М. Пласт // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1999. – Т.2. – С.369-370.
155. Ефименко А. История украинского народа. – К.: Лыбидь, 1990. – 512 с.
156. Єфименко О. Історія України та її народу: Перекладено з російської – К.: Мистецтво, 1992. – 256 с.
157. Єфремов С. До історії „Галицької руїни” 1914-1915рр. (в жандармському освітленні) // Україна. – 1924. – № 4. – С.127-144.
158. Жарський Е. „Сокіл” // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 2000. – Т.8. – С. 2940-2942.
159. Жарський Е. Основи сокільства. II видання. – Львів: „Сокіл-Батько”, 1937. – 32с.

160. Жарський Е. Трильовський П. „Січ” // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 2000. – Т.8. – С.2845-2847.
161. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична партія (1899-1918). – Івано-Франківськ: Лілея, 1997. – 178с.
162. Жерноклеєв О., Райківський І. Українська соціал-демократична партія // Довідник з історії України. – Видавництво в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1999. – Т.3. – С. 446-447.
163. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України / Редактори Я.Грицак, О.Романів. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1992. – 230с.
164. Заблоцький Ю. У 45-ту річницю // Визвольний шлях. – 1983. – № 9. – С.1059-1064.
165. Завальна Н. Формування громадянина України у дитячих та юнацьких громадських організаціях // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Педагогічні та психологічні науки. – Луцьк: Видавництво ВДУ, 1998. – № 2. – С.78-79.
166. Завацька Л., Гнітецька Т. Іван Боберський і деякі аспекти фізичного виховання в гімназіях Галичини (поч. ХХ ст.) // Науковий вісник Волинського державного університету. Здоров'я і фізичне виховання. – Луцьк: Видавництво ВДУ, 1999. – № 7. – С.23-24.
167. Загоранюк Л. Світлий подвиг січових стрільців // Військо України. – 1998. – №7-8. – С.36-37.
168. Захарчишин Л. Дитячі ігри дорослих // Політика і культура. – 2000. – №3. – С.30-33.
169. Іванов В.М. Історія держави і права України. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2003. – 416с.
170. Іванов В.М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2002. – Ч.І. – 264 с.

171. Ісаєвич Я., Стеблій Ф. Історичні передумови возз'єднання українських земель. – К.: Наукова думка, 1989. – 373с.
172. Історія держави і права України: Навчальний посібник / За редакцією А.С.Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 384 с.
173. Історія міст і сіл УРСР. Львівська область. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1968. – 980с.
174. Історія січових стрільців. Воєнно-історичний нарис. – К.: Видавництво „Україна”, 1992. – 347с.
175. Історія України: Курс лекцій: В 2 кн. / Мельник Л.Г., Верстюк В.Ф., Демченко М.В. та ін. – К.: Либідь, 1991. – Кн.1: від найдавніших часів до кінця ХІХ століття. – 576 с.
176. Історія України: Посібник / За редакцією Г.Д.Темка, Л.С.Тупчієнка – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 480 с.
177. Історія українського війська (1917-1995). Упорядник Я.Дашкевич. – Львів: Світ, 1996. – 840с.
178. Історія українського права / За редакцією О.О.Шевченка. – К.: Олан, 2001. – 214с.
179. Історія української культури / За загальною редакцією І.П.Крип'якевича. – К.: Либідь, 2002. – 656с.
180. Історія української та зарубіжної культури: Навчальний посібник. / За редакцією С.М.Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – К.: Знання-Прес, 2002. – 351 с.
181. Історія Української РСР: В 10-ти т. / Гл. Редкол. Ю.Ю. Кондуфор та інші. – К.: Наукова думка, 1981-1985.
182. Каліщук О.М. Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців на Волині: археографія питання // Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. – Луцьк: Видавництво ВДУ, 2000. – № 1. – С.80-83.
183. Капелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 1. – К.: Наукова думка, 1992.- 284с.

184. Караманов О. Педагогічні ідеї Східної Галичини першої третини ХХ століття // Сучасне українське виховання. Матеріали науково-практичної конференції „Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання”. Дрогобич, 1996. – Львів: Основа, 1997. – С.137-141.
185. Качкан В. Український дух скріплювали поети! (творець шедеврів усусів – Лев Лепкий) // Галичина. – 1999. – №3. – С.117-123.
186. Кичий І.В. Борьба за Власть Советов на Правобережной Украине. – Львів: „Вища школа”, 1986. – 152с.
187. Климчук О. „Як ви умирали, вам дзвони не грали...” // Україна. – 1991. – №25. – С.4-8.; №26. – С.6.
188. Кобко Г., Кобко О. Символіка України // Літературна Україна. – 1991. – №30.
189. Ковальчук М. На чолі січових стрільців // Пам’ять століть. – 2001. – №4. – С.90-93.
190. Коверко Б. Сокільський і січовий гімнастичний рух у Галичині на початку ХХ століття // Традиції фізичної культури в Україні: Збірник наукових статей / За загальною редакцією С.В.Кириленка, В.А.Старкова, А.В.Цюся. – К.: ІЗМН, 1997. – С.62-74.
191. Колісник В. Український рух в Австро-Угорщині // Історія України. – 2001. – № 40. – С.4-6. ; № 41. – С.6-8.
192. Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАНУ, 1995. – 284с.
193. Компанієць І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917-1919 рр.) – К.: Наукова думка, 1957. – 203с.
194. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 рр). – К.: Наукова думка, 1960 – 238с.
195. Кондратюк В., Горошко І. Від Хмельниччини до української революції // Дзвін. – 1996 – №9. – С.96-99.

196. Кондратюк К. Погодін Михайло Петрович // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1995. – С.374-375.
197. Коритко Р. Командант Легіону // Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 4. – С.47-48.
198. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: Довідник з історії України. – К.: Україна, 1993. – 380 с.
199. Кошелева Н. Українські січові стрільці. Перші військові формування в новітній історії України // Прикордонник України. – 2002. – 30 травня.
200. Кравцевич В. Однострої українського війська // Старожитності. – 1993. – № 9-10. – С.7-9.
201. Кривизюк Л.П. Військовий вишкіл у Галицькій армії // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 408. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „ЛП”, 2000. – С.190-197.
202. Крип’якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. В 2 частинах. Репринтне видання. – К.: МП „Пам’ятки України”, 1992. – 576с.
203. Крип’якевич І.П. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
204. Кубійович В. „Рідна школа” // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1998. – Т.7. – С.2518-2520.
205. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху / ХІХ ст. – 1913 р. / – Івано-Франківськ, 1993. – 204с.
206. Кузьминець О.В., Калиновський В.С., Дігтяр П.А. Історія держави і права України. – К.: Україна, 2000. – 429 с.
207. Кузьмів Я. Напрямки національного виховання // Перший український педагогічний конгрес, 1935. – Львів, 1938. – С.189-195.
208. Кулик В.В. Від всеобучу до світових рекордів: історія розвитку фізкультурного і спортивного руху на Україні. Нарис. – К.: Здоров’я, 1971. – 183с.
209. Куліш Ю. Заради майбутнього України // Армія України. – 2000. – 6 червня.

210. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2001. – 320 с.
211. Кульчицький С. Українські національні формування // Історія України. – 1999. – №45. – С.12.
212. Кураєв О. Ідея української держави у політиці Австро-Угорщини // Розбудова держави. – 2000. – №1-6. – С.164-168.
213. Курляк І., Лаба С. Андрей Шептицький як меценат національної освіти // Сучасне українське виховання. Матеріали науково-практичної конференції „Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання”. Дрогобич, 1996. – Львів: Основа, 1997. – С.50-54.
214. Кухар Р. Українське академічне товариство „Січ” у Відні // Визвольний шлях. – 1991. – № 2. – С.222-230.
215. Лазарович М. Зародження українського стрілецького руху в Галичині: причини й наслідки // Розбудова держави. – 1996. – №3. – С.53-58.
216. Лазарович М. Просвітницька діяльність Січового Стрілецтва серед українського народу в роки Першої світової війни // Визвольний шлях. – 2000. – №1. – С.32.
217. Лазарович М. Українське січове стрілецтво на Волині /в 1916-на початку 1918р.р./ // Велика Волинь: минуле й сучасне. Тези міжнародної краєзнавчої конференції. – Житомир, 9-11 вересня 1993 року. – С.75.
218. Лазарович М.В. Українські січові стрільці в революційних подіях у листопаді 1918р. в Східній Галичині // Український історичний журнал. – 1998. – №5. – С.40-52.
219. Лазечко П. Зброю взяли дівчата // Літопис Червоної Калини. – 1993. – №10-12. – С.18-21.
220. Левицький С. Нарис історії Пласту 1911-1945. – Мюнхен: „Нова думка” – 1966. – 116с.
221. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911-1945 у спогадах // Причинки до історії Пласту. – Мюнхен: Нове життя, 1967. – С.20-107.

222. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен-Львів: Видавництво „Фенікс-Лтд”, 1994. – 184 с.
223. Ленчик В. Шептицький Андрей // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 2000. – Т.10. – С.3841-3844.
224. Литвин В. Молодіжні громадсько-політичні організації // Час і політика. – 1991. – №4. – С.53-58.
225. Литвин В.М., Мордвінцев В.М., Слісаренко А.Г. Історія України. Навчальний посібник. – Київ: Знання-Прес, 2002. – 669с.
226. Литвин М. Легіон Українських січових стрільців // Довідник з історії України (А-Я) / За загальною редакцією І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – С.400-401.
227. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів: Каменяр, 1990. – 200с.
228. Литвин М.Р. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – 488с.
229. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Українські січові стрільці. До 500-річчя козацької слави. – К.: Видавництво товариства „Знання”, 1992. – 48с.
230. Луцький Я. З історії туристично-краєзнавчої роботи в „Пласті” (1911-1930 рр.). – Івано-Франківськ: „Лілея-НВ”. – 1998. – 60с.
231. Лялька Я. Батько артилерії Армії УНР генерал-хорунжий Роман Дашкевич // Високий замок. 2002. – 4-5 березня.
232. Мазепинський мілітарний курс // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1995. – Т.2. – С.195.
233. Мазепинський мілітарний курс // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1994. – Т.4. – С.1433.
234. Мазур О.Я., Сухий О.М. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади // Вісник Національного

- університету „Львівська політехніка” № 408. Держава та армія. – Львів: Видавництво НУ „Львівська політехніка”, 2000. – С.73-78.
235. Мазур О.Я., Сухий О.М. Українські політичні партії Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: проблема державності // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 431. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „ЛП”, 2001. – С.54-63.
236. Макаруч С. Січові стрільці. Що стоїть за легендою? // Наука і суспільство. – 1990. – № 3. – С.20-24.
237. Малик І.Р. Активізація національно-визвольного руху у Східній Галичині напередодні проголошення ЗУНР // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 431. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „ЛП”, 2001. – С.25-31.
238. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів: Світ, 1995. – 248 с.
239. Мельник М.Г. Розвиток українського футболу на Коломийщині (Прикарпаття) в 20-30-их роках ХХ століття // Молода спортивна наука України: Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Випуск 6: У 2-х т. – Львів: Видавничий дім „Панорама”, 2002. – Т.1. – С.78-81.
240. Мина Ж.В. Збройні Сили Директорії на початку її існування (листопад 1918р.– травень 1919р.) // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 408. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „ЛП”, 2000. – С.49-54.
241. Михайленко А. Заки море перелечу... – К.: Веселка, 1992. – 112с.
242. Мовчан С. „Січ” // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1999. – Т.3. – С.171-172.
243. „Молода Україна” // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1995. – Т.2. – С. 244.
244. „Молода Україна” // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1996. – Т.5. – С. 1641.

245. Мороз В. До і після пострілу в Сараєві // Україна. – 1992. – №8. – С.9-11.
246. Мороз В. Україна в ХХ столітті // Україна. – 1991. – №25. – С.32-36.
247. Мурашко Л. Процес формування і бойовий шлях легіону Українських січових стрільців // Історія України. – 1999. – №17. – С.10.
248. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. К.: Український письменник, 1993. – 413с.
249. Народовці // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1995. – Т. 2. – С. 269-270.
250. Начальна Команда Української Галицької Армії // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1996. – Т.5. – С. 1743-1744.
251. Невмирущий Пласт // Життя та думи української діаспори в світі. Дайджест. – 1992. – жовтень-грудень. – № 1. – С.20.
252. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.М.Литвин та ін. – 2-ге вид. перероблене і доповнене. – К.: Вища школа, 2002. – 719 с.
253. Овштейн Л. Українське військо: єврейський фактор з погляду історії // Народна газета. – 1992. – №13.
254. Окаринський В. Вплив українського Пласту на генезу стрілецького руху // Пам'ять століть. – 2000. – №5. – С.108-116.
255. Окаринський В. Громадська роль „Пласту” у міжвоєнний період // Мандрівець. – 1992. – №2. – С.35-41.
256. Олексюк М.М. Український спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні у 20-30-х роках ХХ століття // Традиції фізичної культури в Україні: Збірник наукових статей / За загальною редакцією С.В.Кириленка, В.А.Старкова, А.В.Цьося. – К.: ІЗМН, 1997. – С.75-88.
257. Оріон. Стрілецтво і Пласт: Причинки до історії Українського Пласту // На сліді. – 1937. – № 12. – С.172-173.

258. Павко А.І. Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900-1907 рр. // Український історичний журнал. – 2002. – №5. – С.63-79.
259. Павлишин О. Трильовський Кирило // Довідник з історії України. – Видання в трьох томах. – К.: Видавництво „Генеза”, 1993. – Т.3. – С.349-350.
260. Пантюк М. Моральні засади діяльності українських молодіжно-юнацьких товариств /початок ХХ століття/ // Сучасне українське виховання. Матеріали науково-практичної конференції „Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання”. Дрогобич, 7 листопада 1996. – Львів: Основа, 1997. – С. 75-77.
261. Пантюк М., Пантюк Т. Фізичне виховання в діяльності українських молодіжних організацій „Пласт” і „Сокіл” // Сучасне українське виховання. Матеріали науково-практичної конференції „Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання”. Дрогобич, 7 листопада 1996. – Львів: Основа, 1997. – С. 78-80.
262. Папакін Г. Михайло Грушевський і Павло Скоропадський // Історія України. – 2001. – №35. – С.1-3.
263. Папікян А. Визвольні змагання українського народу в 1917-1921 рр.: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія УНР, ЗУНР // Армія України. – 2000. – 25 січня.
264. Парійчук І. Становлення і розвиток спортивної преси Західної України перед Першою світовою війною і в період 20-их років минулого століття // Молода спортивна наука України: Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Випуск 6: У 2-х т. – Львів: Видавничий дім „Панорама”, 2002. – Т.1. – С.104-111.
265. Пилипів І. Українські молодіжні організації, що діяли на Західній Україні в І чверті ХХ століття // Ленінським шляхом. – 1990. – 4 листопада.
266. Підкова І. Січові стрільці // Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – С.761-762.

267. Повстанська армія Директорії в боротьбі за здобуття Києва (листопад-грудень 1918 року) // Історія України. – 2001. – №5. – С.6.
268. Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.І.Танцюри. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 488 с.
269. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – К.: Либідь, 1992. – Т.2: від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.
270. Попович С., Стахів Р. Отаман стрілецького гарту Семен Горук // Армія України. – 2000. – 26 вересня.
271. Присяжна Ю. „Січ” і національно-визвольна романтика // За вільну Україну. – 2000. – 7 липня.
272. Прищепа С.В. Вооружённые силы Австро-Венгерской империи // Сержант. – 2000. – №4. – С.11-14.
273. Програма Всеукраїнської дитячо-юнацької і молодіжної організації „Молода Січ” // Освіта. – 1999. – 3-10 лютого.
274. Протест Галицкой Руси // Галичанин. – 1906. – 22 сентября (5 октября).
275. Радянська енциклопедія історії України: В 4т. / Відповідальний редактор А.Д.Скаба. – К.: Головна редакція УРЕ, 1969-1972.
276. Расевич В. Українська національно-демократична партія // Довідник з історії України. – В 3 т. – К.: Видавництво „Генеза”, 1999. – Т. 3. – С. 424-425.
277. Реєнт О. Військова і зовнішньополітична діяльність Директорії // Історія України. – 2000. – №21. – С.6.
278. Різник Л. Великий здвиг // Дзвін. – 1994. – №6. – С.123-128.
279. Різник Л. Січовий Батько // Літопис Червоної Калини. – 1992. – №№2-3. – С.36-39.
280. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1995. – 342 с.
281. Родак С. Українська спортивна традиція першої половини ХХ століття: ідеологічне підґрунтя // Науковий вісник ВДУ. Здоров'я і фізичне виховання. – Луцьк: Видавництво ВДУ, 1999. – № 7. – С.31-34.

282. Рубльов О.С. Західноукраїнська Народна Республіка // Історія України. – 2000. – №35. – С.1-4.
283. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921рр. – К.: Видавничий дім „Альтернативи”, 1999. – 320с.
284. Руський Батальйон Гірських Стрільців // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1998. – Т.7. – С. 2658.
285. Савчук Б. Волинська ”Просвіта”. – Рівне: „Ліста”, 1996. – 154с.
286. Савчук Б. Договір Галицької армії з А.Денікіним (листопад – грудень 1919р.) // Галичина. – 2001. – №5-6. – С.214-219.
287. Савчук Б. Збройні сили України: етапи вічного походу. – Рівне: Державне редакційно-видавниче підприємство, 1992. – 104с.
288. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939. – Івано-Франківськ: „Лілея -НВ”, 1996. – 272с.
289. Савчук О.А. Розвиток руху пластунів на Волині у міжвоєнний період // Велика Волинь: минуле й сучасне. Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції. Жовтень, 1994. – Хмельницький – Ізяслав – Шепетівка, 1994. – С.345-347.
290. Семенюк А.Дмитро Вітовський // Ковель: минуле і сучасне. – Луцьк: Надстир'я, 2000. – С.93.
291. Сергійчук В.І. Національна символіка України. – К.: Веселка, 1992. – 109с.
292. Сич О. Пласт: нарис витоків, історії, сьогодення. – Івано-Франківськ: „Лілея -НВ”, 1999. – 76с.
293. „Січ”. Альманах в пам'ять 40-х роковин заснування товариства „Січ” у Відні // Євшан М. Критика літературознавства. – Київ: Естетика, 1999. – С.520-522.
294. Скауты // Физическая культура в школе. – 1995. – № 4. – С.41.
295. Советская историческая энциклопедия: В 16т. / Главный редактор Е.М.Жуков. – М.: Издательство «Советская Энциклопедия», 1961-1976.
296. Советский энциклопедический словарь / Главный редактор А.М.Прохоров. – М.: Издательство „Советская Энциклопедия”, 1980. – 1600с.

297. Содоль П. Пластуни у визвольних змаганнях // Цвіт України. – 1991. – № 2. – С.12.
298. Сокальська гімназія. Пропам'ятна книга. – Львів, Сокаль: Видавництво НТШ, 2001. – 504с.
299. „Соколи, Соколи!” // Визвольний шлях. – 1998. – № 8 – С.1006-1008.
300. Солдатенко В.Ф. Українська революція: історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – 976с.
301. Сохоцький І. Романчук Юліан // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1998. – Т.7. – С.2568-2569.
302. Союз визволення України // Український радянський енциклопедичний словник. В 3 т. – К.: Головна редакція УРЕ, 1968. – Т.3. – С.329.
303. Старосольський Ю. Пласт // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 2000. – Т.6. – С.2101-2107.
304. Стефанів З. Історія українського війська // Київська старовина. – 1992. – № 6. – С.95-99.
305. Стецько Я. З'єднані безсмертністю наших душ // Визвольний шлях. – 1983. – № 9. – С.1055-1058.
306. Стрілька Р. Пласт // Вільна думка. – 1990. – №1.
307. Субтельний О. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
308. Субтельний О., Жуковський А. Історія України // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 2003. – Т.11. Доповнення і виправлення. – С.30-116.
309. Сулянич М. Великий провідник національно-визвольної боротьби України // Визвольний шлях. – 1983. – № 7. – С.806-813.
310. Тижук Ф. Початки Пласту на Волині // Літопис Волині. – 1979-1982. – №13-14. – С.51-54.
311. Тисовський О. Уваги про вихованє молодіжи // Наша школа. – 1913. – № 4. – С.202-205.

312. Ткачук П.П. Участь Романа Дашкевича у зміцненні артилерійських підрозділів Армії УНР // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 474. Держава та армія. – Львів: Видавництво НУ „ЛП”, 2003. – С.13-18.
313. Томчук М. Військовий вишкіл: від княжих часів до січових стрільців // Рідна школа. – 1994. – №7. – С.48-51.
314. Топольницький В. Останній „Сокіл-Батько” // Галичина. – 1993. – 3 серпня.
315. Трильовський Кирило // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 2000. – Т.9. – С.3259.
316. Трофим’як Б. Гімнастично-спортивний рух Західної України з початку ХІХ до половини ХХ ст. та тиск на нього окупаційних карально-репресивних систем // Науковий вісник Волинського державного університету. Здоров’я і фізичне виховання. – Луцьк: Видавництво ВДУ, 1999. – № 7. – С.37-42.
317. Трофим’як Б. Михайло Грушевський та західноукраїнські руханкові сокільсько-січові товариства. Міжнародна наукова конференція присвячена 130-річчю від дня народження М.Грушевського. Михайло Грушевський – погляд із сьогодення. Наукові записки ТДШ. Серія: історія. Вип. V. – Тернопіль: Видавництво ТДШ, 1997. – С.225-228.
318. Трофим’як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-их років ХІХ століття до 1939 року) // Визвольний шлях. – 1997. – № 7. – С.845-860.
319. Трофим’як Б.Є. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.). – Тернопіль: Видавництво ТАНГ „Економічна думка”, 2001. – 696 с.
320. Тхорук Р. Під знаком тризуба і лілеї // Освіта. – 1993. – 20 серпня.
321. Українська радянська енциклопедія: В 12т. / Головний редактор М.П.Бажан. – К.: Головна редакція УРЕ, 1978-1985.
322. Український радянський енциклопедичний словник: В 3т. / Головний редактор Ф.С.Бабичев. – К.: Головна редакція УРЕ, 1986-1987.

323. Універсальний словник-енциклопедія / Голова ред. ради М.Попович. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: Всецвито, Новий друк, 2003. – 1414с.
324. Устименко В. Легіон відважних // Київ. – 1993. – № 8. – С.103-105.
325. Федорук Р., Дмитрук В. До питання про перебування Дмитра Вітовського на Волині // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк: Вежа, 1993. – С.454-455.
326. Халло Л., Солдатенко В. Співвідношення військових сил прибічників УНР та їхніх суперників на кінець 1917 – початок 1918р. (за історіографічними джерелами) // Історія України. – 2001. – №27-28. – С.6-7.
327. Харук А.І. Військово-повітряні сили Директорії УНР // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 408. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету „ЛП”, 2000. – С.22-30.
328. Химиця Н.О. Деякі аспекти участі молоді в українізації тилових резервних частин Південно-західного та Румунського фронтів навесні –влітку 1917 року // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” № 431. Держава та армія. – Львів: Видавництво НУ „ЛП”, 2001. – С.9-14.
329. Чоповський В. Бо стрілецька сурма грає...// Жінка. – 1993. – №5. – С.10.
330. Чорна Т. Національний рух в Західній Україні на початку ХХ століття // Історія України. – 2001. – № 19. – С.11-12.
331. Шанковський Л. Січові стрільці // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 2000. – Т.8. – С. 2849-2851.
332. Шанковський Л. Українська Галицька Армія // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 2000. – Т.9. – С. 3343-3347.
333. Шарко Б. Три ювілеї. Легенда Січового Стрільцтва // Шлях перемоги. – 2000. – 26 січня.
334. Шерш В. Ідея служби Батьківщині в українськiм пласті в її суті й історичному розвої // Вогні. – 1937. – № 7. – С.157-165.

335. Шпарик В. Українські січові стрільці у листопаді 1918р. // Високий замок. – 1995. – 31 жовтня.
336. Штарський М. Юзеф Пілсудський. Факти і міфи // Український історичний журнал. – 1992. – №4. – С.64 - 75.
337. Юревич-Кнігинецький Е. Українські мілітарні організації у Східній Галичині перед світовою війною // За державність. Матеріали до історії війська українського. Збірка 6. – Каліш, 1936. – С.156-159.
338. Юхименко П. Хто такі українські січові стрільці? // Маловідомі сторінки історії України. – Біла Церква: Буква, 1995. – С.31-34.
339. Якимович Б. З історії Українських січових стрільців // Пам'ятки України. – 1990. – №1. – С.58-63.
340. Якимович Б. Українська галицька армія // Довідник з історії України (А-Я) / За загальною редакцією І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – С.905-910.
341. Якимович Б.Гей, зі Стрия до Мукачева...// Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 6. – С.18-19.
342. Янчак Я., Чижевський В. Про авіацію УГА, її історію та бойовий шлях // Дзвін. – 1998. – №1. – С.111-117.
343. Яремчик В. Вплив державотворення в Наддніпрянській Україні на розвиток національно-визвольного руху у західноукраїнських землях. // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С.38-45.
344. Ярош Б. За волю України воювали // Україна. – 1990. – №49/50. – С.10-12.
345. Трофим'як Б.Є. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.): Автореф. дис... док. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України – Львів, 2003. – 40с.
346. Янків І.Т. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз): Дис... канд. фіз. вих. наук: 24.00.02. – Львів, 2000. – 183с.
347. Боднар Я.Б. Теоретичні та методичні засади фізичного виховання молоді Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття (до 1939 року): Автореф. дис...

- канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Львівський державний інститут фізичної культури. – Львів, 2002. – 20с.
348. Гуйванюк М.Р. Січовий рух у Галичині й на Буковині (1900-1914 р.р.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2002. – 22с.
349. Пантюк М.М. Виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань в західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століття (історико-теоретичний аспект): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – К: Видавництво НПУ, 1998, – 18 с.
350. Химиця Н.О. Участь молоді в українському військовому русі і творенні Збройних Сил УНР (березень 1917р. – квітень 1918р.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національний університет „Львівська політехніка”. – Львів, 2003. – 20с.
351. Armstrong J. Ukrainian nationalism. – Englewood U.S.A.: Ukrainian Academic Press, 1990. – 132p.
352. Bernard A., Devavry J., Roche M. Le monde du XX-siecle. – Paris, 1988. – 204p.
353. Buszko J. Galicja 1859-1914 Polski piemont. – Warszawa, 1989. – 160s.
354. Buszko J. Galicja w latach 1864-1914. – Warszawa, 1959. – 124s.
355. Kulczycki L. Uгода Polsko-Ruska. – Lwów, 1912. – 84s.
356. Trylowsky C. Nacjonalny ruch Rusinow a Siche. – Kraków, 1905.

Додаток А

Періодичні видання українських молодіжних організацій Галичини
до Першої світової війни

„С о к і л”

- **„Сокільські вісті”** – тижневик, додаток до газети „Свобода”(м. Львів), редактор С.Гайдучик – вересень 1908р. – серпень 1909р.;
- **„Сокільські вісті”** – тижневик, додаток до газети „Народне слово” (м.Львів), редактор С.Гайдучик – серпень 1909р. – грудень 1909р.;
- **„Вісті з Запорожжя”** – часопис, додаток до газети „Народне слово” (м.Львів), редактор І.Боберський – жовтень 1910р. – грудень 1910р.;
- **„Вісті з Запорожжя”** – місячник (м. Львів), редактор І.Боберський – січень 1911р. – серпень 1914р.

„С і ч”

- **„Січові вісти”** – місячник, додаток до газети „Громадський голос” (м.Львів), редактор Д.Катамай – 1912р. – 1914р.;
- **„Зоря”** – часопис (м. Коломия), редактор К.Трильовський – 1902 – 1905р.;
- **„Хлопська правда”** – двотижневик, редактори К.Трильовський, І.Макух (м. Коломия) – 1903р., (м. Львів) – 1909р.

„П л а с т”

- **„Відгуки”** – журнал військового спрямування (м. Львів), редактор І.Чмола – 1913р.;
- **„Пласт”** – часопис (м. Сокаль) – січень 1914р.;
- **„Пластовий табір”** – журнал (м. Львів), випускала редакційна колегія – січень 1914р. – серпень 1914р.

Джерела: Енциклопедія українознавства: В 11т. Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1993-2003.; Парійчук І. Становлення і розвиток спортивної преси Західної України перед Першою світовою війною і в період 20-их років минулого століття // Молода спортивна наука України: Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Випуск 6: У 2-х т. – Львів: Видавничий дім „Панорама”, 2002. – Т.1. – С.104-111.

Додаток Б

Січово-сокільські області та округи „Сокола-Батька”
(станом на 1912 рік)

№№ області	область	кількість округів	округи
1	Львів	7	Львів, Щирець, Городок, Янів, Краковець, Бібрка, Перемишляни, Ходорів
2	Перемишль	5	Перемишль, Судова Вишня, Добромиль, Радимно, Цішанів
3	Самбір	5	Самбір, Старий Самбір, Комарно, Ліско, Сянок
4	Стрий	6	Стрий, Сколе, Дрогобич, Долина, Жидачів, Журавно
5	Станіславів	5	Станіславів, Тисмениця, Надвірна, Калуш, Отинія
6	Коломия	2	Коломия, Городенка
7	Чортків	5	Чортків, Бучач, Гусятин, Борщів, Германівка
8	Тернопіль	5	Тернопіль, Збараж, Скалат, Теребовля, Нове Село
9	Бережани	3	Бережани, Підгайці, Вишнівчик
10	Рогатин	2	Рогатин, Болшівці
11	Золочів	2	Білий Камінь, Гологори
12	Рава Руська	4	Рава Руська, Жовква, Сокаль, Мости Великі
13	Камінка Струмівська	3	Камінка Струмівська, Бузьк, Радехів

Джерело: ЦДІА України у Львові, ф.362, оп.1, спр. 201, арк. 2-4.

Додаток В
Регіони поширення українських молодіжних організацій Галичини
до Першої світової війни

Додаток Д

Кількість осередків українських молодіжних організацій
Галичини у довоєнний період (1900-1914 рр.)

Рік	Сокіл (рік заснування 1894)	Січ (рік заснування 1900)	Пласт (рік заснування 1912)
1904	88	122	
1908	400	328	
1910	660	525	
1913	880	794	12
1914	974 (близько 80 тисяч членів)	813 (близько 66 тисяч членів)	42 (близько 1700 членів)

Кількість осередків стрілецьких товариств
у передвоєнний період

Рік	Стрілецький курінь „Сокола-Батька” (час створення – січень 1913р.)	Українські січові стрільці (час створення – березень 1913р.)	Січові стрільці II (час створення – січень 1914р.)
1914	112	94	96

Джерело: ЦДІА України у Львові, ф.312, оп.1, спр. 176.

Додаток Е

Керівники українських молодіжних організацій
Галичини у довоєнний період**Голова „Сокола-Батька” у Львові**

1. Василь Нагірний	– лютий 1894р. – листопад 1900р.
2. Василь Гукевич	– листопад 1900р. – листопад 1901р.
3. Альфред Будзиновський	– листопад 1901р. – серпень 1908р.
4. Іван Боберський	– серпень 1908р. – листопад 1918р.

Головний отаман „Січі” – „Січовий Батько”

1. Кирило Трильовський	– квітень 1908р. – серпень 1914р.

Начальний отаман „Пласту”

1. Олександр Тисовський	– квітень 1913р. – серпень 1914р.

Керівники українських стрілецьких організацій
Галичини у передвоєнний період**Командант Стрілецького куреня „Сокола-Батька”**

1. Семен Горук	– січень 1913р. – квітень 1914р.
2. Степан Шухевич	– квітень 1914р. – серпень 1914р.

Кошовий (Головний отаман) „Українських січових стрільців”

1. Володимир Старосольський	– березень 1913р. – серпень 1914р.

Кошовий „Січових стрільців II”

1. Роман Дашкевич	– січень 1914р. – серпень 1914р.

Джерела: Енциклопедія українознавства: В 11т. Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1993-2003.; ЦДІА України у Львові, ф.312, оп.1, спр. 38, 41.

Додаток Ж

Звернення товариства „Січові стрільці” у Львові

ТОВАРИСТВО „СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ” У ЛЬВОВІ

Львів в марті 1914р.

...Будять ся мертві люди, ворують ся уми... Україна стоїть на передодні нового життя. Треба поставити нову програму, приготувати силу, щоб в хвили, коли надійде час „зеліза і крови” Україна мала голос... Була свідома своєї цілі і права та могла на сторожі їх поставити – с и л у!

Витворити ідеологію С а м о с т і й н о ї У к р а ї н и і її запоруку м і л і т а р н у с и л у се задача найближчих днів... поки ще час...

Велика се задача, тяженна праця, але її велич не сміє нас спинити!

Початки зроблено. Треба тільки дух піддержати і скріпити.

Вже один рік минає, як почали в нас основуватись с т р і л е ц ь к і т о в а р и с т в а. По довгих зусиллях вдалось одержати затверджене статута „С і ч о в и х с т р і л ь ц і в”. Але тут треба підчеркнути, що стрілецький рух почав ся в нас під вражінем російсько-австрійської війни. Рух відруховий, під вражінем хвилі, вскорі припинив ся, бо не було вже ціли. Рух не обчислений на дальшу мету, сьогодні ведеть ся під вражінем Шевченківського Свята. В однім і другім случаю схиблений. Коли до конфлікту не прийшло тим краще для нас. Він показав нам нашу неміч і дісорганізацію і повинен бути дороговказом на будуче. Всеж таки хвиля перелому 1912/13р. видвигнула потребу мілітарних організацій і витворила гурток людей, що взяв ся до серіозної праці. Сі люди гуртують ся в Товаристві „С і ч о в и х с т р і л ь ц і в” у Львові. В самій основі, ми поклали собі за ціль виобразити інструкторів для стрілецьких організацій і витворити мілітарну літературу. Після того приступити до організації краю з певною і ясно-очеркненою програмою...

Товариство „С і ч о в и х С т р і л ь ц і в” у Львові, що гуртує в собі передовсім студентів висших шкіл, і яке взяло на себе задачу витворити м і л і т а р н у с и л у, призначену не до свят і здвигів...

З стрілецьким привітом:

Ф.Королів, писар

Др. В.Старосольський, кошовий

Примітка: В додатку збережено мову оригінала.

Джерело: ЦДІА України у Львові, ф.408, оп.1, спр. 566, арк. 1-3.

Додаток З

Славний Товариш _____

На загальних зборах „Повітової Січі” рішено, що кожний дійсний член (вкл. 50 сот.) має ходити на стрілецькі вправи.

На тій підставі призначили ми Вас до чети _____, котрої вправи будуть відбуватися щотижня в _____ від год _____.

Тож звиваємо Вас, щоби прийшли на згадані вправи в _____ о год _____ і разом вписалися в члени Січових Стрільців II (вписове 20с., вкл. 20с.).

За Старшину Січових Стрільців II

(підпис) Р.Дашкевич

(підпис) Гр.Ничка

Славний Товариш _____

Після рішення Загальних Зборів звиваємо Вас, яко дійсного члена (вкладка 50 сот.), щобиєте ходили на вправи січові, які будуть відбуватися _____ від години _____ до _____ вечером (перші вправи в _____ від _____ до _____ вечера).

Звертаєм Вашу увагу, що Вашим обов'язком є ходити на стрілецькі вправи.

Коли не будете в _____ на січових ні на стрілецьких вправах, ані не оправдаєте своєї несприсутности то вичеркнемо Вас з членів „Повітової Січі”.

Коли не хочете ходити на вправи то можете вписатись в члени спомагаючи (вкладка 1 к.).

Р.Дашкевич

Гр.Ничка

Примітка: В додатку збережено мову оригінала.

Джерело: ДАЛО, ф.296, оп.1, спр. 83, арк. 17, 18.

Додаток К

Старшини легіону Українських січових стрільців,
наставники та вихованці українських молодіжних організацій Галичини
(станом на березень 1915 року)

- отаман Михайло Галущинський;
- отаман Никифор Гірняк;
- отаман Теодор Рожанковський;
- отаман Григорій Коссак;
- отаман Сень Горук;
- сотник Клим Гутковський;
- сотник Василь Дідушок;
- сотник Дмитро Вітовський;
- сотник Осип Будзиновський;
- сотник Михайло Волошин;
- сотник Роман Дудинський;
- сотник Осип Семенюк;
- сотник Осип Букшований;
- сотник Іван Коссак;
- сотник Степан Шухевич;
- сотник Ераст Коник;
- чотар Зенон Носковський;
- чотар Омелян Левицький;
- чотар Андрій Мельник;
- чотар Василь Кучабський;
- чотар Григорій Трух;
- чотар Богдан Гнатевич;
- чотар Роман Сушко;
- чотар Антін Артимович;
- чотар Йосип Яримович;

- чотар Михайло Гнатюк;
- чотар Ярослав Індишевський;
- хорунжий Павло Семирозум;
- хорунжий Юліан Гоїв;
- хорунжий Василь Коссак;
- хорунжий Іван Іванець;
- хорунжий Володимир Сроковський;
- хорунжий Олекса Іванчук;
- хорунжий Северин Яремкевич;
- хорунжий Агатон Добрянський;
- хорунжий Костянтин Мацюрак;
- хорунжий Іван Тучапський;
- хорунжий Ілько Цьокан;
- хорунжий Олександр Навроцький;
- хорунжий Володимир Свідерський;
- хорунжий Дмитро Кравс;
- хорунжий Микола Никорак

Джерела: Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. В 2 частинах. Репринтне видання. – К.: МП „Пам’ятки України”, 1992. – 576с.; Думін О. Історія легіону Українських січових стрільців 1914-1918 // Дзвін. – 1993. – №1.; Окаринський В. Вплив українського Пласту на генезу стрілецького руху // Пам’ять століть. – 2000. – №5. – С.108-116.; ЦДІА у Львові, ф.353, оп.1, спр.32, арк.16-17.

Додаток Л

Театр бойових дій українських військових формувань, у складі яких перебували вихованці молодіжних організацій Галичини

Додаток М

Керівники українських військових формувань періоду
Першої світової війни, в складі яких перебували
вихованці молодіжних організацій Галичини.

Командант легіону Українських січових стрільців

1. Теодор Рожанковський	– серпень 1914р.
2. Михайло Галущинський	– серпень 1914р. – квітень 1915р.
3. Григорій Коссак	– серпень 1915 – листопад 1916р.
4. Антін Варивода	– листопад 1916р. – грудень 1916р.
5. Дмитро Кренжаловський	– грудень 1916р. – вересень 1917р.
6. Мирон Тарнавський	– вересень 1917 – грудень 1917р.
7. Франц Кікаль	– грудень 1917р. – січень 1918р.
8. Осип Микитка	– січень 1918р. – березень 1918р.

**Командир Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців –
групи Січових стрільців**

1. Олександр Лисенко	– листопад 1917р. – лютий 1918р.
2. Євген Коновалець	– лютий 1918р. – серпень 1919р.

Начальний комендант (Начальний вождь) Галицької армії

1. полковник Дмитро Вітовський	– жовтень – листопад 1918р.
2. полковник Григорій Коссак	– листопад 1918р.
3. полковник Гнат Стефанів	– листопад 1918р. – грудень 1918р.
4. ген-полковник М. Омелянович-Павленко	– грудень 1918р. – червень 1919р.
5. генерал-хорунжий Олександр Греков	– червень 1919р. – липень 1919р.
6. генерал-чотар Мирон Тарнавський	– липень 1919р. – листопад 1919р.
7. генерал-майор Осип Микитка	– листопад 1919р. – лютий 1920р.

Джерела: Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. В 2 частинах. Репринтне видання. – К.: МП „Пам'ятки України”, 1992. – 576с.;
Енциклопедія українознавства: В 11т. Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ, 1993-2003.; Думін О. Історія легіону Українських січових стрільців 1914-1918 // Дзвін. – 1993. – № 1.; Начальна Команда Української Галицької Армії // Енциклопедія українознавства. – Перевидання в Україні. – Львів: Видавництво НТШ імені Т.Шевченка у Львові, 1996. – Т.5. – С. 1743-1744.